

„Határtalan tudomány”

HATÁRTALAN TUDOMÁNY

A Magyar Tudomány Napja alkalmából
2018. november 13-án rendezett
tudományos konferencia anyaga

Szerkesztette:
Schmercz István

Lektorálta:
Földvári Katalin

Nyíregyháza
2019

A Pedagógiai és Pszichológiai Központ
kiadványai
2. kötet

Kiadja:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi
Főiskola

Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13-19.
Tel.: (42) 597-600
Fax: (42) 597-600
e-mail: szentatanaz@szentatanaz.hu

Felelős kiadó:
Dr. Véghseő Tamás
rektor

Nyomdai előkészítés:
Balogh Katalin

© 2018 szerzők

ISSN 2630-8630
ISBN 978-615-5073-88-5

Tartalom

Földvári Katalin: Határtalan tudomány	7
Barabásné Kárpáti Dóra – Csákné Filep Judit: Kompetenciák az oktatásban és a munkaerőpiacon	11
Dráviczki Sándor: Kálvineum: Református Tanítónőképzés Nyíregyházán	21
Gánicz Endre: Mk 6,7-32: Keresztelő János és/vagy Jézus Krisztus	35
Inántsy-Pap Ágnes: Szülői elvárások a görögkatolikus iskolák által biztosított oktatási és nevelési feltételekkel szemben	43
Ivancsó István: Az Eucharisztia ünneplése a keresztény ünneplés forrása és teljessége	57
Krasznai Brigitta – D. Tóth Márta: A parlagfű (<i>Ambrosia artemisiifolia</i> L.) pollen mennyiségének és minőségének szezonális és napszakos változása Nyíregyháza légkörében	63
Kruppa Tamás: A teremtményi szabadság teológiai jelentősége Hans Urs von Balthasar szemléletében	73
Kührner Éva: Lépések a magyar vallási bibliográfia létrehozása irányába	83
Nagy Andrea: Család az emberi jogok tükrében	89
† Nagy Edit: A stressz, modern életünk megkerülhetetlen jelensége	97
Pintér-Keresztes Ildikó: A kóruspolifónia típusai G. F. Händel művészetében	111

Határtalan tudomány

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Pedagógiai és Pszichológiai Központja idén is konferencia szervezésével ünnepelte a Magyar Tudomány Napját, melyre november 13-án került sor a főiskola Szent Péter termében.

A rendezvény résztvevőit Dr. Véghseő Tamás, a főiskola rektora, egyben a konferencia fővédnöke köszöntötte. Felidézte, hogy milyen hosszú utat járt be ez a kezdeményezés a Magyar Tudós Társaság gondolatától a Magyar Tudományos Akadémia programsorozatának elindulásáig. Rektor úr emellett kiemelte azt is, hogy most már olyan tudományágak is képviseltetik magukat, melyeknek korábban a létezéséről sem tudtak. Ennek szellemében alakult ki a mostani jelmondat is: „Határtalan tudomány”, hiszen nem csak a földrajzi korlátok semmisülnek meg a tudomány előtt, hanem a tudományos érdeklődés határai is. Ezt követően Dr. Nagy Edit, a Pedagógiai és Pszichológiai Központ vezetője mondta el nyitó gondolatait, emlékeztetve a jelenlévőket arra, hogy a cél az indulásban rejlik és a határok átlépésének útján teljeseedik ki.

A konferencia vendégelőadója, **Dr. habil. Pék Győző**, a vallás és viselkedés címmel tartotta meg plenáris előadását, melyben a világi elvárásokat hasonlította össze a vallás adta biztonsággal. Az életkori sajátosságok bemutatásával és különböző gondolkodók elméleteinek ismertetésével jutott el a bio-pszicho-szocio-spirituális modellhez, amely a cselekvő embert mutatja be, akit a pszichológia már nem tud leírni. A vallásban ott van a biztonság, ami nincs kiteve társadalmi változásoknak.

A tudományos tanácskozás ezt követően két szekcióban folytatódott. A Multidiszciplináris tudományok szekciójának előadói különböző tudományterületekről hozott témákat ismertettek Dr. Schmercz István moderálásával. **Dr. Csajbók Zoltán Ernő** a bipoláris információk mértékét ismertette a közeli terekben, ezen belül részletesen kitért az I-es típusú bipolaritás jellemzőire, valamint a II-es és III-as típusú bipolaritásra. Előadásában felhívta rá a figyelmet, hogy az egészségügyben nagy jelentősége

van ennek az eljárásnak, hiszen így ki tudják szűrni egyes betegségek jelenlétét, vagy elterjedésének lehetőségét.

Dr. Dráviczki Sándor a nyíregyházi református tanítónőképzés 20 éves történetét mutatta be. A Kálvineumot 90 éves évfordulója alkalmából a tanárok, a diákok, az oktatás és a nevelés szemszögéből objektív módon, statisztikai adatokkal illetve szubjektív módon, személyes kötődés kapcsán ismertette. **Krasznai Brigitta** a parlagfű káros hatásaira figyelmeztetett. Részletesen bemutatta elterjedésének történetét, milyen távolságra (650 km) és milyen magasságra (3 km) képes a szél a pollenszemeket eljuttatni. Egyetlen növény egy milliárd pollenszemet hoz létre, minden növénynek különböző pollenje van, melyeket a kutatók pollensapdákkal vizsgálnak. A pollenszemekre szerves, allergizáló gombaspórák tapadnak, hiszen a pollen felszíne tagolt. Végül hasznos tanácsokkal látta el az érdeklődőket.

Dr. Nagy Andrea a családot, mint a társadalom alapegységét vizsgálta az emberi jogok szemszögéből kiemelve azt, hogy olyan védendő értékről van szó, melyet tiszteletben kell tartani. Ez előadó részletesen kitért a magánautonómia fontosságára, a nemzetiségi jogra, a szabadságra, az elidegeníthetlenségre. A szekció utolsó előadója, **Dr. Nagy Edit** a károsító stressz-szorongásról és a pszichoszomatikus betegségek hajlamosító tényezőiről beszélt. Két új fogalomra is kitért a biológiai, pszichológiai, gyermek személyiséget befolyásoló, valamint szociokulturális szempontokat figyelembe véve: a „padlóbaragadás” és „plafonbaragadás” jelenségére. Az előadó kiemelte, hogy egy új tudományterület is kialakult, mely a pszichoneuro-immunológiai zavarok vizsgálatára hivatott.

A másik szekcióban a teológia és a hozzá kapcsolódó tudományterületek kaptak főszerepet, az értekezést Dr. Gyurkovics Miklós vezette. **Földvári Katalin** a máriapócsi kegykép fogadalmi tárgyainak történetébe nyújtott bepillantást a kegytemplom 1918-as leltárjának segítségével. Az első világháború idejéből fennmaradt szöveg érdekessége, hogy fényt derít egy eddig ismeretlen bűntényre. **Gánicz Endre** előadásának címében egy provokatív kérdést tett fel: Mk 6,7-32: Keresztelő János és/vagy Jézus? A kérdés megválaszolásához négy, Márk evangéliumából vett szövegrészlet elemzésén keresztül mutatta be, hogyan tekinthető Keresztelő János halála Jézus előképének **Dr. Inántszy-Pap Ágnes** Katolikus iskolák a szekularizálódó Európában címmel azokra a problémákra világított rá, amelyekkel ezeknek az iskoláknak szembesülniük kellett a vizsgált időszakban. Az előadó számos tényező megfigyelésével, elemzésével vizsgálta, hogy milyen kihí-

vásokat okoz a katolikus oktatási intézmények számára például a migráns tanulók számának növekedése vagy a multikulturális oktatás megjelenése.

Dr. Ivancsó István a Nemzetközi Eucharisztikus Világkongresszus kapcsán – melyet 2020-ban Budapesten rendeznek meg –, az Eucharisztia ünneplésének kialakulását mutatta be az őskeresztény időktől a mai napig. Az Eucharisztia keresztény életünk forrása, a megjelenítő erő, mely ma is ugyanaz, hiszen ezért az óráért jött az Úr, a jelenbe hozza az üdvözítő eseményeket. Az Ige és a Kenyér egyet alkot. Önmagát ajándékozta nekünk, ezáltal krisztushordozókká válunk. De nem csak mi vesszük magunkhoz Krisztust, hanem Ő is Magához vesz bennünket. Az Atyához jut az életünk. A következő előadó, **Dr. Kühner Éva**, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola könyvtárának vezetője egy olyan projekt munkálataiba nyújtott bepillantást, melynek célja a görögkatolikus periodikák digitális elérhetőségének biztosítása. A főiskola könyvtára a Matarka weboldalához csatlakozva digitalizálja a Magyarországon kiadott, magyar nyelvű illetve a külföldön megjelent vagy külföldi szerzők tollából származó görögkatolikus vonatkozású sajtótermékeket, elősegítve ezzel a kapcsolódó témák kutatóinak munkáját.

Dr. Kruppa Tamás előadása a teológia területére vezette vissza a hallgatóságot: a teremtményi szabadság teológiai jelentőségét ismertette a 30 éve elhunyt Hans Urs von Balthasar szemléletében. Az előadás a következő kérdéseket járta körül: miben áll az ember Istenhez való hasonlatossága? Mihez kezd az ember ráébred a létére? Ha létezik abszolút szabadság, Isten megoszthatja-e az emberrel ezt?

A Teológiai szekciót **Dr. Gyurkovics Miklós** előadása zárta Társadalmi kötelezettség és őskeresztény misztika címmel, melyben egy olyan levelet ismertetett, melynek sem a keletkezési idejét és helyét, sem íróját nem ismerjük. Címe: Levél Diognétoszhoz. A szöveg a keresztények társadalmi szerepkörét ábrázolja. Az előadó levelet párhuzamba állítja Alexandriai Philón Mózes életével kapcsolatos vélekedésével. A rendezvényt szerény agapé zárta, mely során kötetlen beszélgetés keretében folytatódott az előadások során felmerült kérdések megvitatása.

A Határtalan tudomány című konferencia előadásait az érdeklődők írott formában is kézbe vehetik majd a Pedagógiai és Pszichológiai Központ kiadványai című sorozat második köteteként. Ebben a kötetben az elhangzott és beküldött előadásokhoz kapcsolható tanulmányokból adunk közre válogatást.

Kompetenciák az oktatásban és a munkaerőpiacon

I. Bevezetés

Manapság már a nevelő, oktató intézményekben nem elég csak ismereteket közvetíteni, hanem fel kell készíteni a gyermekeket-fiatalokat, a megszerzett tudásanyag változatos helyzetekben történő alkalmazására is. A tudás mennyiségének pusztá gyarapítása mellett, a készségeket, jártasságokat, az attitűdöket és értékeket, a személyiségvonásokat és motivációkat is fejleszteni kell.

A figyelem középpontjában az áll, hogy a munka során milyen kompetenciák megszerzése szükséges a munkavállalók részéről, illetve a képzési folyamat eredményeként mely készségek ismertethetők el. Ezeknek a területeknek fejlesztése azért kiemelten fontos, mert a világ, a társadalom és a gazdaság is változik, így új képességekre, készségekre van szükség.

A legtöbb OECD-jelentés annak fontosságát hangsúlyozza, hogy segítjük a diákokat az olyan XXI. századi készségek elsajátításában, mint az önálló tanulás, a problémamegoldás, a csapatmunka vagy a kreatív gondolkodás. Ehhez egyrészt az alapkészségek elsajátítására, másrészt további készségek (például informatikai jártasság, nyelvtudás, érvelési készség, összefüggésekben való gondolkodás) állandó fejlesztésére van szükség.

2. Kompetenciák az oktatásban

A nevelés-oktatásban, tanárképzésben érdekelt szervezetek mindegyike elkészítette a saját kompetencialistáját. A gyakorlat azt mutatja, hogy ahány ország, szinte annyiféle kompetencialistával rendelkezik, és az egyes nemzetközileg érdekelt szervezetek kompetencialistái között is figyelemre méltó eltérések vannak. Föltevődik a kérdés: hogyan lehet eligazodni a különböző kompetencialisták között. A kommunikációban a személyi-

ség egésze megnyilvánul, ezért, a kognitív, szociális, személyes és speciális kompetenciák alapját képező komplex kompetencia, amelyet a 2. táblázat szemléltet. A kognitív kompetencia olyan komponenskészlet, ami a többi kompetencia szolgálatában áll, vagyis, nélküle elképzelhetetlen a speciális, személyes vagy szociális kompetenciák harmonikus működése. A kognitív kompetencia az információfeldolgozást segíti, mely az információk vételét, kódolását, átalakítását, közlését és tárolását végzi, a személyiség rendszerében relatív önállósággal bír. Ilyenképpen a speciális, szociális és személyes helyzetekben a kognitív kompetencia által válik lehetővé a speciális (szakmai), szociális és személyes helyzeteknek megfelelő információfeldolgozás. A kognitív kompetencia legmagasabb rendű, sajátos funkcióval és szerveződéssel rendelkező komponensrendszerei a képességek.

A kognitív képességek komponenskészletei (készségek, rutinok) önálló, önmódosuló egységek, az aktuális helyzettől, feladattól függően kerülnek kölcsönhatásba. A faktornalitikus kutatásokat áttekintve és felülbírálván (Caroll, Cattell, Horn), Nagy József (2002) négy komplex kognitív képességet emel ki a kognitív kompetencia komponenskészletében: a gondolkodás, a kommunikáció, a tanulás és tudásszerzés képességét.

I. táblázat A kompetenciák szerveződése

Kompetenciák	Komponenskészlet
Kognitív	kódolás, dekódolás, üzenet megfogalmazása, reflexió, értelmezés, felidézés/elmondás, információgyűjtés, képzelet, kreativitás, kritikai gondolkodás, információk befogadása, megértés, elemzés, megfogalmazás, lényegkiemelés, felismerés/feltérképezés, ítéletalkotás, összehasonlítás/összevetés, értékelés, feldolgozás,
Szociális	emberismeret, alkalmazkodás a beszédhelyzethez, befolyásolás, állásfoglalás, konfliktuskezelési eljárások, improvizáció, jó/rossz felismerése, megítélése, döntés, szerepjáték, érvelés, párbeszéd/beszélgetés, értő figyelem, vita, empátia, kapcsolattartás/érintkezés, meggyőzés
Személyes	véleményformálás/állásfoglalás, nyelvhasználat, kifejezőmód, üzenet megfogalmazása, ízlés, önismeret, önkritika, önreflexió, önkorrekció, gesztus, testbeszéd, szókinccs, szóhasználat
Speciális	szövegalkotás, kiejtés, szövegtípusok, műfajok felismerése, olvasási stratégiák alkalmazása, szövegtípusok alkotása, létrehozása

Forrás: Szőke-Milinte Enikő (2009)

A szociális kompetencia az egyéni érdekeket úgy szolgálja, hogy közben tisztetben tartja a másik ember, a csoport, a nemzet vagy a faj érdekeit. Nagy József, Eibl-Eibesfeldt rendszerét átdolgozva, a szociális helyzetek öt alapfunkcióját különbözteti meg.

1. *Kontaktuskezelés:* ez a szociális kommunikációs funkció a kontaktus kezdeményezésének, kiépítésének, ápolásának, a viszonyulás tisztázásának, a kontaktus helyreállításának, a személyes konfliktusok kezelésének, a kapcsolat felszámolásának a készségeivel valósítható meg. Viszonyulásainkat öröklött és tanult szociális motívumok, attitűdök határozzák meg. Az attitűdök és a szociális kontaktuskezelő készségek együttes eredménye a jó vagy rossz személyközi kapcsolat.

2. *Érdekérvényesítés:* a létezés alapvető feltétele az érdekérvényesítés. A szociális érdekérvényesítés négyféle módját különbözteti meg a szakiro-

dalom: megosztás (közérdek), osztozkodás (közös érdek), elosztás (eltérő érdek), megszerzés, megvédés (érdekütközés). A felsorolt érdekérvényesítési módok a segítség, az együttműködés, a vezetés és a versengés alapvető eszközei által valósulnak meg.

3. *Rangsorkezelés*: ez az alapfunkció a magasabb rangsor kiérdemlésének, kivívásának, ápolásának, megőrzésének, megvédésének eszközeivel valósítható meg.

4. *Szociális szervezés*: ez a funkció a csoport működését elősegítő, a csoport struktúráját és kultúráját alakító és fejlesztő, a csoportkohéziót ápoló, a csoportkonfliktusokat eredményesen kezelő képességeket foglalja magában.

5. *Szociális tanulás-nevelés*: ez az alapfunkció a szociális kompetencia és a személyiség fejlődését szolgálja, tudatosan működteti és fejleszti a helyzetnek megfelelő szociális komponenskészletet. Amint látjuk, a szociális helyzetek alapfunkciójának ismerete lehetővé teszi a kutatás számára, hogy feltárjuk azokat a specifikus, szociális kompetencia-készleteket (szociális motívumok, attitűdök, szociális ismeretek, szociális készségek, képességek), amelyek által ezek a funkciók megvalósíthatóak. (Szőke-Milinte, 2009)

„A személyes kompetencia egzisztenciális funkciója a személy túlélése, létezése, amely a testi-lelki egészség, a jó közérzet megőrzése, a szervezet, a személyiség stabilizálása, védelme, optimális működése, a személyiség fejlődése, az életkörülmények javítása által valósul meg.” (Nagy, 2000, 36.) E funkció hatékony szolgálata olyan pszichikus komponensrendszert feltételez, amely lehetővé teszi a személyes érdekeket szolgáló döntéseket és azok végrehajtását, megvalósítását.

A speciális kompetencia a foglalkozás, hivatás, munkakör vagy valamilyen speciális tevékenység eredményes ellátásának pszichikus feltételrendszerre. Megvizsgálva a különböző élethelyzeteket azt találjuk, hogy szinte egyetlen emberi aktivitás sem valósul meg a kommunikáció valamilyen formája nélkül. A kommunikációs kompetencia rendelkezik általában a kompetenciákra érvényes szerkezettel: képességekből, motivációs képződményekből és affektív apparátusból szerveződik és a tudat koordinációja alatt áll. Képességbeli, motivációs és affektív összetevőit nyilván a többi kompetencia (kognitív, szociális, személyes, speciális) azonos összetevői képezik. A kommunikációs viselkedés azonban ezen képességbeli, motivációs és affektív összetevők magas szintű integrációját és alkalmazását jelenti.

A kompetenciamodell feltárja az egyén személyiségének struktúráját, a készség, jártasság, képesség fejlődését, valamint a tudás rendszerré szerveződésének a folyamatát.

Mindezek ismerete lehetővé teszi, hogy a pedagógus olyan oktatási tartalmakat, stratégiákat, módszereket és eszközöket válasszon, melyek leginkább segítik a személyiség fejlesztését. A kompetenciamodell segíti a pedagógus tevékenységét, tudatosabb fejlesztést és módszertani igényességet biztosít.

3. Szakmai és általános kompetenciák

Az általános kompetenciák azok, amelyek megalapozzák, illetve támogatják a szakmai kompetenciák fejlesztését, valamint jelzik, hogy a képesítést megszerző személy nem csupán egy szakma művelője, hanem társadalmi szerepeket felvállaló állampolgár és közösségi lény. Ezekben a kompetenciákon kívül olyan személyiség-jellemzők is megjelennek az elvárások között, amelyek joggal várhatók el egy diplomával rendelkező szakembertől. (Tót, 2015)

2. táblázat Kompetenciák típusai

Általános kompetenciák	Személyiség-jellemzők
1. anyanyelv értő használata (szóban és írásban),	1. problémamegoldásra való képesség,
2. a kommunikációs képességek,	2. a kreativitás,
3. idegen nyelv(ek) ismerete, amely a nemzetközi érintkezéshez, a szakirodalom olvasásához szükséges,	3. a szakmai etikai normák elfogadása, képviselése és közvetítése,
4. az infokommunikációs eszközök rutinszerű használata,	4. a környezet- és egészségtudatos magatartás,
5. a kritikus gondolkodásra és a szakmai együttműködésre,	5. az aktív állampolgári létezéshez szükséges műveltség megszerzése,
6. a folyamatos tanulásra való készség.	6. a nemzeti kultúra és az európaiság értékeihez való viszony kialakítása

Forrás: Tót Éva: (2015) A felsőoktatási képzési követelmények újrafogalmazása.

4. Kompetenciák a munkaerőpiacon

Világszerte erősödik az elvárás a felsőoktatási intézményekkel szemben, hogy a munkaerő-piacon is hasznosítható kompetenciákkal bocsássa ki a hallgatókat.

Az ezt a célt szolgáló kimenet felőli szabályozás három kulcseleme a következő:

1. Kompetenciákban fogalmazza meg, hogy a képzési folyamat végén milyen felkészültségű hallgatókat bocsát ki, ebben a formában jeleníti meg az intézmény saját vállalt küldetését.

2. A kimeneti követelmények azonosításában egyaránt megjelennek az akadémiai és a munkaerő-piaci elvárások. Ez feltételezi, hogy az egyetemek, főiskolák partnereként működnek együtt azokkal a szereplőkkel, akik megfogalmazzák, milyen kompetenciákra van szükségük a leendő gyakorlati szakembereknek. Ugyanakkor a hagyományos képzési célok és értékek érvényesítését, illetve a kimeneti eredmények elérésének módját illetően teljes mértékben érvényesül a felsőoktatási intézmények autonómiája. (Szárász, és mtsai, 2006)

3. A kimeneti szabályozás a képzés eredményét azonosítja, az ahhoz vezető leghatékonyabb utak és képzési módszerek megtalálását nem korlátozza. Ez lehetővé teszi a képzés módjainak rugalmas alakítását, egyedi megoldások alkalmazását, valamint az intézményi sajátosságok érvényesítését.

A képesítési keretrendszerek a fenti célok megvalósításának eszközei. Alapvető funkciójuk, hogy: a rendszerbe szervezés révén javítják a képesítések átláthatóságát, megkönnyítik a képzési tartalom, illetve a kimeneti eredmények értelmezését, mivel a tanulási eredmények nyelve jól érthető valamennyi, a képzés eredményében érdekelt szereplő számára, megteremtik a feltételeket a képesítések nemzeti és nemzetközi összehasonlíthatóságához, ami egyaránt szolgálja a mobilitás és a tanulási pálya alakítását. (Tót, 2015)

6.1. A Magyar Képesítési Keretrendszer (MKKR)

A NAT által meghatározott kulcskompetenciák

Az Magyar Képesítési Keretrendszerben az egyes képzési szintek leírása a kompetencia három alkotóelemét tartalmazza (tudás, képesség, attitűd), ezek kiegészülnek egy negyedikkel, a kompetenciákat jellemző autonómia és felelősségvállalás elemmel.

A képzési kimenetek megfogalmazásának különböző szintjei vannak, így az egyes szinteket jellemző tanulási eredmények is ennek megfelelően különböznek. Bár a tanulási eredmények leírásának formai elemei hasonlóak, a tartalmat tekintve értelemszerűen eltérnek egymástól az MKKR, a szakterületi kimeneti leírások, az egyes szakok, tantervek és a tanóra szintjén megfogalmazódó kimeneti követelmények. Ugyanakkor célszerű, ha az egyes képzési programok, képesítések, kurzusok, modulok tanulási eredményekben történő leírása az eddig kialakult konszenzusok és minták szerint történik, hiszen ez az egyik feltétele annak, hogy a keretrendszer rendszerként működhessen. (EU, 2008)

A kulcskompetenciák azok a kompetenciák, melyekre minden egyénnek szüksége van a személyes boldogulásához, s fejlődéséhez, valamint a társadalmi beilleszkedéshez.

Mindegyik egyformán fontos, mivel mindegyik hozzájárulhat a sikeres élethez egy tudás alapú társadalomban. Felértékelődik az egyén tanulási kompetenciájának a fejlesztése, mely az egész életen át tartó tanulás folyamatában formálódik. Az EU (2006) által ajánlott kulcskompetencia lista legtöbb elemének helye tartalmi szempontból megtalálható a Nagy József által kidolgozott rendszerben:

- Anyanyelvi kommunikáció
- Idegen nyelvi kommunikáció
- Matematikai kompetencia
- Természettudományi és technológiai kompetenciák
- Digitális kompetencia
- A tanulás tanulása
- Személyközi és állampolgári kompetenciák
- Vállalkozói kompetencia
- Kulturális kompetencia

A kulcskompetenciák közé egyfelől a hagyományos készségek tartoznak, pl. az anyanyelven, idegen nyelven folytatott kommunikáció képessége. A digitális készségek, az írni és olvasni tudás képessége, valamint az alapvető matematikai és természettudományos/műszaki készségek.

Másfelől pedig ún. horizontális képességek: a tanulni tudás képessége, a társadalmi és állampolgári felelősségvállalás, a kezdeményező- és vállalkozóképesség, a kulturális tudatosság, valamint a kreativitás.

Sok kompetencia részben fedi egymást. Az egyikhez szükséges elemek támogatják a másik terület kompetenciáit. Számos olyan fejlesztési terü-

let van, amelyik mindegyik kompetencia részét képezi: pl. a kritikus gondolkodás, a kreativitás, a kezdeményezőképesség, a problémamegoldás, a kockázatértékelés, a döntéshozatal, az érzelmek kezelése. Mindez azt a célt szolgálja, hogy a tanulók minél jobban ki tudják bontakoztatni a személyiségüket. (EU, 2006)

5. Horizontális és vertikális kapcsolódások

A tanulási eredmények azt rögzítik, hogy milyen eredményeknek kell megjelenüniük a tanulási folyamat (a képzési program) végén. A kimenet alapú megközelítés során azt írják le, hogy a képzítés megszerzésekor milyen kompetenciák birtokában kell, hogy legyen a hallgató, illetve milyen szakmai feladatok elvégzésére legyen képes. (Henczi-Zöllei, 2007)

Az egyes elemek alatt megjelenő tanulási eredmények egymással összefüggenek: horizontálisan kiegészítik egymást, vertikálisan pedig világosan elkülönülnek egymástól (a felsőbb szintre sorolt tanulási eredmények az alsóbb szinten már megszerzett tanulási eredményekre építkeznek). Az egy sorban leírt elemek bármelyike a kompetencia tartalmát és szintjét tekintve konzisztens kell, hogy legyen a másik három elemmel. Az egyes szintek pedig egymásra épülnek, ezért a megfogalmazásoknak tartalmazniuk kell olyan nyelvi eszközöket, amelyek utalnak erre az építkezésre, arra, hogy egy adott kompetencia-elem egyre összetettebb, illetve magasabb szintű. (Kiss, 2010)

A kulcskompetenciák fejlesztése érdekében fontos, hogy minden tanuló magas színvonalú oktatásban részesüljön, másrészt pedig hogy csökkenjen az iskolai lemorzsolódás.

6. Összegzés

A technikai változások, a globalizálódó verseny és a még stratégiai emberi erőforrás menedzsment iránti igény a kompetenciák szerepének erősödéséhez vezetett.

A globalizálódó gazdaságban a versenyképesség és sikeresség (szellemi tőke hasznosítása a szervezeti célok elérése érdekében) kulcsa a tudás, mely a 21. század szervezeteinek legfontosabb vagyontárgya, a hosszú távú siker megalapozója. A kompetencia az egyén szellemi vagyona, olyan hatalom-

forrás, amely a kívánatos pozíciók elnyerését garantálja. (Száraz, és mtsai, 2006)

A kompetenciaalapú oktatás lényege tehát az alkalmazható tudás kialakítása (Havas, 2003). Párbeszéd létrehozása szükséges a felhasználói szférával és rendszeres kapcsolat a gyakorlólhelyekkel. A tőlük kapott információk elemzése után a tananyagot szelektálják és súlyozzák. Új módszerek alkalmazásával a hallgatóknál fejleszthetők a szükséges jártasságok és készségek. Az is fontos, hogy tisztában legyenek meglévő képességeikkel, azok erős és gyenge pontjaival.

7. Irodalomjegyzék

1. (EU, 2006) *Európai Parlament és a Tanács ajánlása az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról*. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2006, 962, L394/10-18.
2. <http://ofi.hu/tudastar/nemzetkozi-kitekintes/egesz-eleten-at-tarto> [Letöltve: 2018. 07. 2.]
3. (EU, 2008) *Európai Parlament és a Tanács ajánlása az egész életen át tartó tanulás Európai Képesítési Keretrendszerének létrehozásáról* (2008/C III/01)
4. Havas Péter (2003), *A pedagógiai rendszerek fejlesztése*. Új Pedagógiai Szemle, 53. évf. 9. szám. 3-13.
5. Henczi Lajos-Zöllei Katalin (2007), *Kompetencia-menedzsment. Perfekt Gazdasági Tanácsadó*, Oktató és Kiadó Zrt, Budapest.
6. Kiss Paszkál (2010), *Felsőfokú kompetenciákról nemzetközi kitekintésben*. In: Kiss Paszkál (ed) *Diplomás pályakövetés III. Kompetenciamérés a felsőoktatásban*. Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. Felsőoktatási Igazgatóság. 15–24.
7. Nagy József (2000), *XXI. század és nevelés*. Osiris Kiadó. Budapest
8. Száraz Péter-Halász Gábor-Havas Péter-Falus Iván-Varga Attila-Pála Károly-Horváth Zsuzsanna (2006), *A kompetencia. Kihívások és értelmezések*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet
9. Szőke-Milinte Enikő (2009), *A kompetencia-alapú oktatás és pedagógusképzés II*. Mester és tanítvány. 21. szám. 121-131.
10. Tót Éva (2015), *A felsőoktatási képzési követelmények újrafogalmazása. Segédlet a tanulási eredmények írásához*. Budapest

Kálvineum: Református Tanítónőképzés Nyíregyházán

Az Országos Református Lelkészegyesület (ORLE), amely 1907-ben alakult a lelkészárva neveltetése érdekében, az 1908-ban tartott II. kongresszusán mozgalmat indított fiú- és leányinternátusok szervezésére. Ennek eredményeként Nyíregyházán, a Bethlen u. 39. sz. alatt létesült ilyen intézet egy földszintes épületben. A lelkész fiú- és leány-, illetve tanítói, kántori, hadi és egyéb árva ingyenes nevelésére szolgáló, internátussal egybekötött árvaházai és nevelőintézetei a kálvineumok lettek.¹

Kezdetben nehezen indult a szervezés, ezért 1910-ben az ORLE kongresszusa dr. Kiss Ferenc egyetemi tanár elnökletével szükségesnek látta egy Végrehajtó Bizottság felállítását az ügy “előrelendítése” érdekében. Ettől kezdve Kiss professzor lelkes, odaadó munkát végzett a kálvineumok létrehozásában, így joggal nevezték őt a kálvineumok “szülőatyjának”. Az ORLE 1911. május 16-i közgyűlésén Degenfeld József főgondnok is felhívta a figyelmet a kálvineumok felállításának szükségességére, és az egyházkerület részéről 40-50 ezer korona pénzbeli támogatást javasolt.² Majd 1913 őszén 20 lelkész fiúárvát helyeztek el Hajdúböszörményben egyes családoknál, 1915. október 28-án pedig ugyanitt felavatták a fiúkálvineumot.

Az előbbiekkal párhuzamosan haladt a leányok számára létesítendő intézet előkészítő munkája is. Már a háború előtt Losonc várossal egyezsége jutottak a leánykálvineum létesítésében, de a trianoni béke vont a határok folytán ez a terv meghíúsult. 1924-ben Vas Mihály felső-szabolcsi esperes vetette fel azt a gondolatot, hogy a háború miatt szünetelő s lerongyolódott nyíregyházi leányinternátust kellene a leánykálvineum céljainak megfelelően átalakítani.³ Az ORLE közgyűlése ezt követően kimondta, hogy a leánykálvineumot Nyíregyházán állítja fel. A szervezési munkálatokat természetesen dr. Kiss Ferencre bízták. Végül 1926. október 25-én került sor

1 KEMÉNY FERENC, *Magyar Pedagógiai Lexikon*. II. kötet Budapest 1934. 6.

2 *A Tiszántúli Református Egyházkerület 1911. május 16–18. napján Debrecenben tartott Közgyűlésének Jegyzőkönyve*, Kiadta: Dicsőfi József Egyházkerületi Főjegyző, Debrecen 1911. 9.

3 HISTORICUS, *Hogyan keletkeztek a Kálvineumok*, Református figyelő, 1929. 8. sz. 86–87.

az intézet átadására.⁴ A megnyitó ünnepély Nyíregyházán az ORLE közgyűlésén történt, amin több százan vettek részt. Az átadó beszédet dr. Kiss Ferenc, az átvevő beszédet pedig Dobay Sándorné, kálvineumi igazgatónő tartották. A Kálvineum lelkészi leányárvaháza, s az e mellett működő református polgári leányiskola, valamint a továbbképző női tanfolyam és internátus létrejötte nagy örömmel töltötte el nemcsak az egyház tagjait, de a város lakóit is.

E szép eredmények ellenére a vegyes vallású Szabolcs református leánynevelése továbbra is hiányos maradt, és a vármegyében az 1920-as évek elején a tankötelezetteknek még mindig 16%-a nem járt iskolába. Ezért dr. Kiss Ferenc és az igazgatótanács, tanítónőképző intézet nyitására kezdtek el fáradozni. Két év múlva a vk. miniszter 54. 964-1928/VI. ü. o.sz. engedélye alapján megkezdhette működését ideiglenesen Nyíregyházán a Kálvineum keretében az "evangéliumi protestáns" tanítónőképző intézet I. osztálya is.⁵

A tanítónőképző végleges elhelyezése Kisújszálláson lett volna. Az építterveket 1929-ben el is készítették, de az általános gazdasági válság a tényleges építkezést már nem tette lehetővé. 1930. július 7-én Nyíregyháza város képviselőtestülete úgy döntött, hogy telekkel, téglával és segély adományozásával támogatja a református tanítónőképző végleges letelepedését.⁶ Ezzel a város áldozatkészségéről tett tanúbizonyságot. A gazdasági válság idején a nehéz anyagi körülmények ellenére felismerte annak jelentőségét, amit egy tanítónőképző felállítása jelent.

A szabolcsi képzők létrejötte társadalmi igényt elégített ki. A megye kulturális elmaradottságának felszámolását próbálta elősegíteni. A megyében működő mindhárom (nyíregyházi állami fiú, kisvárdai római katolikus leány, illetve nyíregyházi református leány) képzőre szükség volt, ugyanis a megye 1930-ban az analfabéták számát tekintve még mindig az első helyen állt az országban. 1920-hoz képest ugyan 9%-os csökkenés figyelhető meg, de még mindig jóval elmaradt az országos átlagtól.

Az intézetek jellege igazodott a lakosság felekezeti megoszlásához. Az 1907/08-as tanévben Szabolcs megyében működő 312 elemi népiskolából

4 RÉVÉSZ IMRE, *A nyíregyházi Leánykálvineum megnyitása*, Debrecen, Protestáns Lap, 1926. 44. sz. 453–454.

5 *A Tiszántúli Református Egyházkerület Jegyzőkönyve*. Kiadta: Dr. Révész Imre Egyházkerületi Lelkészi Főjegyző, Debrecen 1928. 162.

6 Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (továbbiakban MN-LSZ-SZ-B-ML). VIII. 52/a. 14. d. Nyíregyháza megyei város képviselőtestületének rendkívüli közgyűlési jkv. 1930. július 7.

– melyben 32.285 fő tanult – 32 állami illetve községi, 78 római katolikus, 48 görögkatolikus, 117 református, 22 evangélikus, 15 izraelita volt. (A tanítási nyelvet tekintve mindegyik magyar.) A 32.285 tanuló közül a legtöbb növendék, 12.791 fő református volt, őket követték 8.406 fővel a római katolikusok, s 6.197 fővel a görögkatolikusok, majd 2.802 fővel az izraeliták, 2.082 fővel az evangélikusok és 7 fővel a görögkeletiek.⁷ A tanulók felekezeti megoszlása az 1928/29-es tanévben is hasonló képet mutatott. Ekkor a megyében 16.305 fő református, 14.370 fő római katolikus, 10.258 fő görögkatolikus, 2.762 fő izraelita és 2.361 fő evangélikus tanköteles volt. A növendékek számának és vallási megoszlásának arányában létesített népiskolákban megfelelő számú tanítóra volt szükség. Ezt a tanítóképzőknek kellett biztosítania. Így a megyében létrehozott három képző – a nyíregyházi állami tanítóképző görögkatolikus jellegével, a kisvárdai rendi képző római katolikus és a nyíregyházi Kálvineum református voltával – megfelelt ennek.

A Kálvineum tanítónőképzője a polgári iskola Bethlen u. 39. sz. alatti épületében nyitotta meg az első osztályát, az internátusi rész egyik nappali szobájában. A több intézményt magába foglaló épület azonban hamarosan kicsinek bizonyult. A zsúfoltságot valamennyire csökkentette 1930-ban a Bethlen utcai épületnek egy toldalék résszel való bővítése a Búza utca felé, és a tornacsarnokra történő emeletráépítés. Így az intézet egy rajz-, három tanteremmel és egy tanári szobával bővült.⁸ A helyszűke azonban továbbra is fennállt, mivel a gyakorlóiskola elhelyezéséhez még legalább két tanteremre lett volna szükség. A gyakorlóiskolának csak az egyik része, az 1. tanulócsoport (I-IV. osztály) volt az intézet falai között, mely az 1931–32-es tanévben nyílt meg, míg a 2. tanulócsoportot (III-VI. osztály) ideiglenesen a református elemi iskola dísztermében helyezték el.⁹ 1934 szeptemberéig ugyanabban az épületben kellett tovább működnie a tanítónőképzőnek és a polgári leányiskolának. Közös volt a tornaterem, a rajzterem s több szertárhelyiség. Ugyanakkor hiányzott a zeneterem, a természettudományi előadó, a kézimunkaterem és a kellő számú “zenefülke”. Javulás akkor állt be, amikor a polgári iskola Búza utca 5. szám alatti épülete felépült, mert ezzel a régi épület kizárólag a tanítónőképző használatába ment át.¹⁰

7 *Magyar Statisztikai Közlemények* 31. köt. Népoktatásügy Budapest 1913. 206–210. 214–218.

8 MNLSZ-SZ-B-ML. VIII. 52/a. 3. köt. Tanárkari jkv. 1931. március 27.

9 MNLSZ-SZ-B-ML. VIII. 52/a. 3. köt. Szakfelügyelői látogatási jkv. 1931. március 27.

10 MNLSZ-SZ-B-ML. VIII. 52/a. 6. köt. Tanárkari jkv. 1934. július 2.

Így az intézet 2 szertárhelyiséggel, 1 fizika-természetrajz előadóteremmel, 1 ének-zene teremmel, 1 saját rajzteremmel s igazgatói szobával, tágasabb tanári szobával és ifjúsági olvasóval lett gazdagabb. A gyakorló elemi iskola második tanulócsoportja is beköltözhetett az intézet épületébe. Az iskola udvara is kibővült, ugyanis a Bethlen u. 39. szám alatti tanítónőképző, a Búza u. 1. sz. alatt lévő internátus, a 3. szám alatt lévő igazgató lelkészi lakás az 5. szám alatti leánypolgári közös nagy udvarával kapcsolódott egymáshoz.

Abban a jegyzőkönyvben, amely Kiss József magyar királyi tankerületi főigazgató 1939. február 16-i intézeti látogatása során készült, a következő olvasható: “Az épület öreg, kopott, belül szűk, esztétikailag sem tökéletes. [...] a tanítóképzés céljaira nem alkalmas.”¹¹ Ebben a véleményében kétségkívül megfogalmazódott az a tény, hogy a toldalék részekkel való kiegészítések, a belső átalakítások sem eredményezték azt, ami a Klebelsberg-féle középiskolák épületeire gondolva elvárható lett volna. Jelentős helyzetjavulás e téren később sem volt, mert a változást mindig csupán a “szükség diktálta”. Az osztályok párhuzamosítása például elengedhetlenné tett további módosításokat, átalakításokat. Így 1940-ben az emeleten lévő igazgatói iroda melletti “nappali szobából” tantermet alakítottak ki. A tanári szobát pedig egy folyosó megnyitásával a “legbelső nappali terembe” helyezték át.

A Kálvineum internátusa 1941-től a megnövekedett tanulói létszám miatt az intézet szomszédságában 3 házat bérelt, ahol hálószobákat rendezett be. E “bokor” és “tanya” az intézet udvarával közös telkű volt, tehát az utcára való kilépés nélkül volt megközelíthető. A “fészek” egy szemben lévő ház volt. Az ezekben lakók nappal a főépületben tartózkodtak, és ott készültek a másnapi munkára.

1943-ban az udvar belső oldalán épült egy 44 m hosszú földszintes épület, melyben a gyakorlóiskola nyert elhelyezést, és a kisgyakorló nevet kapta.

A háború folyamán az épületekben kisebb rongálódást okozó aknatalatokon kívül főként a kórházi célokra való átalakítás okozott károsodást. A károk helyreállítására gyűjtési akciót szerveztek a tanárok és a tanulók. A szükséges anyagokat, a falvakat járva szereztek be. Közadakozásból szerzett anyagokból hozták helyre az épületeket.¹²

¹¹ MNLSZ-SZ-B-ML. VIII. 52. II. köt. Tanfelügyelői látogatási jkv. 1939. február 16.

¹² Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban TtREL.) I. I. c. 480.d. 4018/1946.

Magyarországon a tanítóképzés ötévessé alakítása az 1920-as évek elején történt. Előbb hatosztályos képzőt terveztek, de az egyre nehezedő gazdasági helyzet megakadályozta ennek a megvalósítását. Végül a kormány 1923. évi 81. 986. sz. rendelete a tanítóképzést öt évfolyamban határozta meg. Az 1928-ban létesített nyíregyházi református leányképző is ennek megfelelően a kiépülést követően 5 évfolyammal funkcionált.

A tanítóképzés alakulásában az 1938/39-es tanévben következett be változás. Az 1938. évi XIII. és XIV. tc. a 4 éves líceum után a 2 éves tanítóképző akadémiák szervezését rendelte el. A törvény értelmében az 5 éves képzőintézeteket ettől a tanévtől kezdve kellett fokozatosan líceummá átszervezni, vagy pedig fokozatosan megszüntetni. A líceum gyakorlati irányú középiskola volt, és érettségivel zárult, mely jogosítványt adott a tanítóképző akadémiákon való továbbtanulásra. A két évfolyamú akadémiai képzés végén a jelöltek terv szerint államvizsgán szereztek volna tanítói oklevelet. A tanítóképzők líceummá történő átszervezése ugyan megkezdődött, de az akadémiák megszervezése már elmaradt. 1941-ben a VKM. 55. 600-as rendelete megtiltotta a líceumok IV. osztályának megnyitását, s kötelezte a harmadéves líceumi növendékeket a képző IV., majd V. évfolyamán való továbbtanulásra. A tanítóképzés továbbra is öt éves maradt, és középfokú iskolában folyt.

1941-ben a Kálvineumban is az országos „fejlődésnek” megfelelően hároméves líceumi és kétéves tanítóképzői oktatás keretében folyt a képzés.

1946-tól volt lehetőség a líceumi IV. osztályokban való továbbhaladásra, amikor is a tanulók a III. líceumi osztály után választhattak a líceumi, illetve a képzős IV. osztály között. A Kálvineumban lehetőség volt a líceumban való továbbtanulásra, s ennek megfelelően 1947-ban volt az első líceumi érettségi.

A nyíregyházi református tanítónőképzőbe 1928-tól 1948-ig 4.242 tanuló iratkozott be, 669 fő szerzett képesítést és 18 fő szerzett líceumi érettségit. Az évek alatt a 83 fő (2, 6%) morzsolódott le (az adatok 1928-1944 között ismert), ami jónak mondható.

1928 és 1948 között a tanulók felekezeti megoszlása az intézet jellegét és létrehozásának fő célját tükrözte. A leányképzőben 3/4 részben reformátusok tanultak, a többi felekezet mind 10% alatti arányban képviseltette magát.

A tanulók szociális származását vizsgálva megállapítható, hogy 1928 és 1938 között a tanítónőképzőkbe főként a tanárok, a tanítók, a papok gyer-

mekei jártak, ők szívesen választották a lányaik számára ezt az iskolatípust az elérhetetlen egyetem helyett. A számok alakulását biztosan befolyásolta az a tény is, hogy a lelkészi leányárvák ingyenes internátusi elhelyezést kaptak 1938 és 1948 között a tanítónőképzőben továbbra is a szegényebb néprétegek gyerekei tanultak, igen jelentős a pap, tanár, tanító származású tanulók százaléka.

1928 és 1938 között a képző vonzáskörzete túlhaladta a vármegye határait, a Kálvineumba 49% iratkozott be Szabolcs vármegyéből. Ennek a ténynek a magyarázatát a szabolcsi tanítóképzés kései kibontakozásában, valamint a szintén kései és elégtelen megyei középiskolai oktatásban egyaránt kereshetjük, de abban is, hogy az igény is kisebb és a tehetőség is kevesebb volt a középfokú tanulás egyéb formáira ebben az országrészben. A többi tanuló főként a környező vármegyékből, de az ország egész területéről is érkezett. 1938 és 1944 között az volt tapasztalható, hogy kétharmad részben saját vármegyéjéből iskolázta be tanulóit a képző. Ez a háborús körülménnyel magyarázható. A szülők féltették gyermeküket, és nem szívesen engedték el őket távoli iskolába tanulni. 1944 után a képzőbe főként a saját és a szomszéd vármegyéből történt a beiskolázás.

A tanulók anyanyelv szerinti megoszlását megvizsgálva megalapítható, hogy a tanítónőképzőbe csak magyar anyanyelvűek jártak.

A tanulók előtanulmányát tekintve hiányosak az adatok. A rendelkezésünkre álló információk alapján mégis megállapíthatjuk, hogy a képzőkből a polgári iskola adta a legtöbb tanulót úgy, ahogyan azt Eötvös megtervezte az 1868. évi XXXVIII. tc.-ben a polgári iskolával és a tanítóképzőkkel kapcsolatban. Így összefüggésben láthatjuk a két iskolát, mint "népoktatási intézményt" a magasabb társadalmi helyzetűek számára fenntartott gimnázium mellett.

A nyíregyházi tanítónőképzőnek 1928-tól 1948-ig 3 igazgatója, 21 tanára, 9 gyakorlóiskolai tanítója, 53 óraadója és 20 hitoktatója volt.

1928-ban dr. Ferenczy Károly megbízott igazgató és Nagy Vilmos rendes tanár kezdte meg a tanítást. Rajtuk kívül 8 óraadó és 4 hitoktató is segítette az első tanév munkáját. A tanártestület alapító tagjai Nagyváthy Ferenc bejáró helyettes tanár, Boross Leona óraadó, Széll Júlia óraadó, Tóth Ilona óraadó, Kovács Ida óraadó, Dobai Sára óraadó, Osváth Sándorné óraadó, Szabó Géza óraadó, Tobákos Péter r. k. hitoktató, Tamás János g. k. hitoktató, Kopcsó János ev. hitoktató, Berstein Béla izr. hitoktató voltak.

Az intézetben az első tíz évben az igazgató személye nem változott, 8 évig megbízott, majd 1936/37-től kinevezett igazgatóként működött dr. Ferenczy Károly református lelkész, aki a református vallású növendékek vallástanítását is ellátta. Az első tíz évben az intézmény fokozatos kiépülésével a tanárok száma egyre nőtt, és összesen 10 tanár tanított itt. Személyük az első időszakban nem is változott. Az 1936/37-es iskolai évben két ideiglenes helyettes tanár, Almássy Irén és Kiss Anna helyettesítette dr. Kovács Lajos földrajz–természetrajz és Porzsolt István magyar–német szakos tanárokat. Előző a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjas tagjaként tanulmányi szabadságra ment, utóbbi a baseli egyetem teológiai fakultására iratkozott be. A gyakorlóiskolájában az első tíz évben ugyanazok a tanítónők dolgoztak, személyük nem változott, s ez kedvező hatással volt a pedagógiai munkára. A gyakorlóiskola egyik tanulócsoportját Tompa Albertné Erdei Erzsébet vezette, a másikat pedig Mundrony Zoltánné Varga Alice. Mundrony Zoltánnét hat jelölt közül választotta ki a fenntartótestület a dr. Ferenczy Károly elnökletével működő szakbizottság javaslata alapján. Megnyerő megjelenésű, rokonszenves, szerény embernek találták, akinek hangja “élég erős és kellemes”, beszéde jól tagolt, kellően hangsúlyozott, érthető. Nyugodt, határozott, öntudatos, énekhangja kellemes. Tud hatni a gyerekekre, hamar kapcsolatot teremt a maga és a gyermekek lelke között. A didaktikában és a metodikában jártasságot mutat.¹³ Íme, ilyen követelménynek kellett megfelelnie annak, aki gyakorlóiskolai nevelő szeretett volna lenni. Ezeket az eljárásokat, kiválasztási szempontokat képzési metódusunkban ma is alkalmazni lehetne.

1938 és 1948 közötti időszakban, az intézet vezetésében következett be változás. 10 évi igazgatás után dr. Ferenczy Károly igazgató 1938 nyarán önkéntes elhatározásból lemondott, és visszament debreceni lelkésznek. A Kálvineum igazgató tanácsa, amelynek tagjai között hivatalból Dobay Sándorné internátusvezetőn kívül 3 tanár is helyet foglalt (Nyulasi Imre, Boros Leona, Porzsolt István), igazgatóul az utóbbit választotta meg. Porzsolt István az intézet nagy tudású, szuggesztív egyéniségű, magyar–német szakos tanára volt, aki később tanítóképző intézeti s lelkészi oklevelet is szerzett, hogy az egyházi és világi szervek követelményeinek egyaránt megfeleljen. Az intézetet ezt követően mindvégig Porzsolt István irányította, csak az 1944/45-ös tanévben helyettesítette Békefi Benő helybeli refor-

13 TtREL. I. 1. c. 313. d. 2085/1931. július 1.

mátus lelkész, mivel ezen időszak alatt Porzsolt tábori lelkészként katonai szolgálatot teljesített. 1938 és 1948 között az intézetben 11 tanár és 21 óraadó tanított. A tanári kar több tagja a háború ideje alatt katonai szolgálatot teljesített, Nyulasi Imre több éven át volt hadifogságban.¹⁴

A tanárok végzettsége az intézet jellegének megfelelően alakult. 20 év alatt a képzőben a 21 tanár közül 13 főnek tanítóképző intézeti tanári, 7 főnek középiskolai tanári, 1 főnek polgári iskolai tanári végzettsége volt.

A tanárok iskolán kívüli tevékenysége minden korban élénk és sokrétű volt. Gyakran szerepeltek előadásokkal városi, megyei és országos fórumokon, részt vettek társadalmi, kulturális és szakirányú egyesületek értekezletein, egy-egy tanár több egyesületben is aktív munkát fejtett ki. Többen tagjai voltak a Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesületének, mely a tanárok szakmai fórumának egyik színtere volt. Vezetői pozíciókat töltöttek be egyházi és társadalmi testületekben. Meghatározó szerepet vállaltak a helyi és környékbeli társadalmi életben.

1928-ban a tanítás a vallás- és közoktatásügyi miniszter 42 500-VI. 1925. sz. rendeletével kibocsátott Tanterv és Utasítás szerint valósult meg. A vallástanítást az Egyetemes Konvent 102-1923. sz. alatt kiadott tanterve alapján végezték. A tankönyvek a kiépülés éveiben nem mutattak nagy változást, ugyanazokat a tankönyveket használták, mint a debreceni református tanítónőképzőben. 1929-ben új Rendtartási Szabályzat jelent meg, mely újításokat vezetett be az osztályozásnál, lehetőséget biztosított az érettségivel rendelkezőknek különbözeti vizsga letételével tanítóképzőben történő továbbtanulásra. A felvételekkor előnyt biztosított bizonyos társadalmi rétegeknek. Az intézményben az 1932-33. iskolai évben került sor az első képesítő vizsgára az 1925-ben megjelenő Képesítő-vizsgálati Szabályzat szerint. Írásbeli tárgyak: pedagógia, magyar irodalom és mennyiségtan voltak.

Az 1938/39-es tanévben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az 1938.XIII. tc.-e értelmében a tanító- és tanítónőképző intézetek I. osztálya helyett líceumi I. osztályt kellett megnyitni. A líceum a törvény szerint gyakorlati középiskola volt, mely az élethivatásokra készített elő, élén a líceumi igazgató állt, akinek tanítóképző intézeti képesítéssel kellett bírnia.¹⁵ 1939. május 10-én jelent meg a Rendtartás a líceum és leánylíceum számára, valamint 1939. június 10-én a Tanterv és Utasítások. Ettől kezdve az intézetben a líceumi dokumentumok szerint ment végbe az oktatás. Az

¹⁴ MNLSZ-SZ-B-ML. VIII. 53. 19. köt. Tanárkari jkv. 1947. július 5.

¹⁵ MNLSZ-SZ-B-ML. VIII. 52. a. 14. d. szám nélküli irat

1943/44-es tanév a háborús körülmények miatt november 3-án kezdődött, és április 1-jén, a VKM. 8. 550/1944. sz. rendelete alapján, be is fejeződött. Az 1940-es években, a líceumi osztályokban a líceumi tanterv, a tanítónő-képzős osztályokban a tanítóképzős tanterv alapján folyt az oktatás.

A tanítónőképző intézetben az átfogó nevelőmunka sokkal fontosabb volt, mint bármely más iskolában. A nevelés legfontosabb színterei a tanórák, az internátus, a köztartás, az ifjúsági egyesületek, az ünnepélyek, a könyvtárak, a kirándulások stb. vagyis a tanulói lét "mindennapjai" voltak.

A tanítási órákon törekedtek arra, hogy a tanulók optimális eredménnyel sajátítsák el a szükséges ismereteket és készségeket. Gondot fordítottak az új ismeretek feldolgozására, a megértettek gyakorlására és gyakorlati alkalmazására. Igyekeztek ránevelni a tanulókat a tudatos tanulásra, s következetesen bevonták őket az órai munkába, ahol az ismeretek átadásán túl kihasználták a kínálgató lehetőségeket a növendékek nevelésére. A rend- és tisztaságszeretet, a pontosság, a komoly munka szeretetének stb. gyakoroltatására is hangsúlyt fektettek.

A nevelés középpontjában a valláserkölcsi nevelés állt. A nemzeti, hazafias és valláserkölcsi nevelés céljai és tartalmi köré szerveződött az intézmény nevelési tevékenysége, hasonlóan az akkori magyar iskolák szinte mindegyikéhez.

A tanártestület tagjai fontosnak tartották a vallásos szemlélet és érzület elmélyítését. Az istentisztelet, bibliai körök, áhítatok, csendesnapok, karitatív munka, különféle rendezvények voltak a vallásos nevelés eszközei, alkalmi. A tanulók a tanítás első óráját énekléssel, imádkozással s bibliaolvasással kezdték, az utolsó órát énekléssel, imádkozással fejezték be.¹⁶

A diákok a helybeli református egyház vasárnapi iskolai munkájában is segédkeztek, és "szerda délutánokat" tartottak szülők, hozzátartozók és a nagyközönség részére, mely délutánok vallásos tárgyú összejövetelek voltak.¹⁷ Részt vettek úrvacsoraosztáson, és a Soli Deo Gloria szervezetekben fejtették ki lelki életüket mélyítő, hitüket erősítő önnevelő munkájukat.

A vallásos nevelés mellett fontosnak tartották a hazafias szellemű nevelést is, ezért fokozott mértékben ügyeltek a hazafias érzelmek ápolására. A magyarságtudat kialakításához például hozzájárult a finnugor testvériségről való megemlékezés.

16 MNLSZ-SZ-B-ML. VIII. 52/a. 6. köt. Tanárkari jkv. 1934. február 24.

17 MNLSZ-SZ-B-ML. VIII. 52/a. II. köt. Tanárkari jkv. 1918. november 3.

Kirándulásaik alkalmával felfedező túrákat szerveztek a környék és az ország tájainak megismerésére, történelmi nevezetességek színhelyeire. Ezen kirándulások előre elkészített ütemezés és pedagógiai előkészítés szerint történtek, sok sajátos lehetőséget adtak a nevelésre és oktatásra. A tanulmányutak során megfigyeléseket végeztek a lehető legtöbb tantárggyal kapcsolatban, melyeket tanulmányaik során később felhasználtak. A vidék, a falu megismerése, a magyar táj természeti szépségének felfedezése, népművészeti tárgyak gyűjtése, szülőföld-ismereti anyaggyűjtő pályázatok kiírása mind-mind a hazaszeretetre nevelést szolgálták.

A testi nevelés, mint a szellemi képzés kiegészítője és egyben támogatója, a tornaórák, kirándulások, séták, játékorák, kerti munkálatok stb. keretében valósult meg.

A jobbá, nemesebbé formálás munkájában az esztétikai nevelésnek is jelentős szerep jutott. A művészi érzék és ízlés fejlesztésében általában minden tanár igyekezett közreműködni, közvetlenül azonban a rajz, a kézi munka, a zene és az irodalom órákon valósult meg. A tanulók különböző kiállításokat tekintettek meg és rendeztek, és szép eredménnyel szerepeltek rajzpályázatokon. A növendékek környezetüket kedvessé, otthonossá próbálták alakítani. Az osztálytermek, az internátusokban a hálók, a tanulóhelyiségek és a mosdók tisztaságára maguk ügyeltek. Boros Géza rajztanár által vezetett művészi rajzórák nagymértékben elősegítették a művészetek iránt behatóbban érdeklődő tanulók képességeinek fejlesztését. Az ének és zene tanításának művészi eredményei különösen az ünnepélyek műsorszámáiban éreztették hatásukat. Énekkar is működött, melynek szinte mindenki tagja volt. Az 1940–41-es tanév végén Nagy Emma, V. éves növendék új ballagási búcsúzódalát énekelték a diáktársak, az *Elindultam szép hazámból* című népdal dallamára.¹⁸ A későbbiekben ez hagyománnyá vált a ballagások alkalmával.

A “mesterségre nevelés” az intézetek jellegéből adódóan minden korban fontos volt. A tanárok azon munkálkodtak, hogy az ifjúsággal megszeretessék a nevelői, tanítói pályát, feltárják annak szépségeit, s így a hivatástudatot kialakítsák, megerősítsék bennük.

A nevelők igyekeztek megismerni a tanulók egyéniségét, családi s egyéb körülményeit. Erre a képzőkben az internátus is lehetőséget nyújtott. Az internátus a tanítónevelést szolgálta, s a családi nevelést helyettesítette.

¹⁸ *A Kálvineum Nyíregyházi Református Tanítónőképző Intézetének és Leányliceumának Évkönyve az 1940–41. iskolai évről.* Közzétette: Porzsolt István mb. igazgató, Nyíregyháza 1941. 43–44.

A bentlakók megfelelő felügyelet mellett végezték munkájukat. Az arra rászorulóknak ingyenes vagy kedvezményezett ellátásban részesülhettek. A lelkészárvaik teljes, a többi árva tanuló részleges kedvezményben részesült. Az internátus kiegészítette az iskolai erkölcsi nevelést.

A tanítóképzés sarkalatos pontja, központi feladata minden időben a „mesterségre” való felkészítés volt. E felkészülést döntően a gyakorlati képzés biztosította. A tanítói tevékenységek elsajátítását szolgálták az egyéni és csoportos hospitálások, a növendékek gyakorlati tanításai, valamint más gyakorlási lehetőségek. A gyakorlati képzés az állami Tanterv és Utasítás alapján kidolgozott terv szerint folyt. Az 1925-ös Tanterv és Utasítás alapján a nevelési és tanítási gyakorlat óraszámát a IV. osztályban heti két órában s legalább két csoportban, az V. osztályban heti hét órában határozta meg, melynek keretén belül heti hat óra tanítási gyakorlat és heti egy óra pedagógiai gyakorlat szerepelt. A tantervben előírt ötféle füzetet az intézetben négyre vonták össze – 1. hospitálási napló, 2. tanítási vázlatok és napló, 3. mintatanítások gyűjteménye, 4. tanítási tervezetek gyűjteménye.

A gyakorlati tanításokat megelőzte a gyakorlóiskola vezetőjének bemutatkozó tanítása, a mintatanítás előkészítése és „bírálata”. A próbatanításokat önbírálat, a társak bírálata, valamint a jegy megállapítása követte. A tanulók tanítására csak akkor kerülhetett sor, ha előzőleg a tantárgy módszertanát feldolgozták. A „próbatanításokra” tanítási tervvel kellett készülnie a „kistanítónak” és a bírálónak.¹⁹

1936-tól Nagy Vilmos pedagógiatanár javaslatára a következő újításokat vezették be a gyakorlati tanításoknál: 1./ A tervezetekre ne osztályzatot, csupán irányító megjegyzéseket vezessenek rá a szaktanárok! 2./ A bírálati foglalkozáson a bírálat sorrendje a következő legyen: önként jelentkező, hivatalos bíráló, tanító növendék, vezetők.²⁰ Az újításnak jobbító szándéka volt, az osztályzatok esetleges visszafogó hatását az írásos megjegyzésekkel próbálták kiküszöbölni.

Az 1939-ben megjelenő Líceumi Tanterv és Utasítások megfogalmazta, „hogyan a tanulók gyermektanulmányokat is végezzenek, és figyeljék meg a különféle nevelő és oktató intézetekben folyó lélekalakító munkát! Az óralátogatások (hospitálás) útján és a közvetlen szemlélet alapján kell a

19 Ferenc Miklósnéval (Kovács Gizella) volt Kálvineumi növendékkal 1996. I. 11-én folytatott interjú alapján.

20 MNLSZ-SZ-B-ML. VIII. 52/a 8. köt. Tanárkari jkv. 1936. február 28.

tanulót ennek a munkának a rejtelseibe bevezetni.”²¹ A líceumban is maradtak olyan feladatok, melyek a gyakorlati képzést szolgálták. Igaz, a gyakorlati középiskolának egyik alapfeladata is volt, hogy a “családi és iskolai gyermekneveléshez szükséges alapismeretek tanításával magasabb nevelési szaktanulmányokra” készítsen elő.²² A különféle gyakorlati életpályákra való előkészítés mellett a tanítónő nevelés csak másodrendű feladatnak tűnt, mivel a líceumhoz (“gyakorlati középiskola”) nem kapcsolódott gyakorlóiskola. (Még szerencse, hogy a líceummal kombinált tanítóképzés keretén belül a tanítóképzők rendelkeztek gyakorlóiskolával.) Így egyetérthetünk Vadász Zoltánnak 1938-ban, a Magyar Tanítóképzőben megjelent azon kijelentésével, miszerint “a líceum lehet gyakorlati irányú minden szempontból, csak éppen a tanítónő nevelés szempontjából nem”.²³

Az ifjúsági egyesületek jó kiegészítői voltak az iskolai nevelésnek. Elősegítették a tanulók öntevékenységét, továbbfejlesztették adottságaikat, gyakoroltatták képességeiket, lehetőséget adtak arra, hogy érdeklődésük, önművelési igényük érvényesüljön. Az ismeretek megszilárdulása és a műveltség emelése mellett a szabadidő hasznos eltöltésének és az egészséges életmód gyakorlásának is szabad teret engedtek. Egyes egyesületek létrejötté társadalmi igényt elégített ki. A következő ifjúsági egyesületek működtek az intézetben: Ifjúsági Önképzőkör, Soli Deo Gloria Szövetség, Ifjúsági Segítő Egyesület, Diákkaptár, Lorántffy Zsuzsanna Sportkör, Vöröskereszt Egyesület, Énekkar.

1948-ban a tanítónőképzőt államosították. A nem állami iskolák államosításának gondolata már 1945-ben felvetődött, de annak első, kormány-szintűvé tett “követelése” csak a Magyar Dolgozók Pártja programnyilatkozatában jelent meg, melyet a sajtó tett közzé 1948. május 9-én.²⁴ Az Országos Református Tanáregyesület központi igazgatósága ezt követően foglalkozott a kérdéssel. 1948. május 19-i ülésén a (református) tanárok nevében nyilatkozatot tett, miszerint “teljes lelkéből ragaszkodik a református egyház iskoláihoz”.²⁵ Az ezt követő hetekben egyre élesebb politikai harc bontakozott ki a kérdés körül. A “meggyőzés” eredményeként

21 Tanterv és Utasítások a Líceum és Leánylíceum számára. Kiadta a m. kir. Vallás- és közoktatásügyi miniszter 1939. június 10-én kelt 133. 864/1935. IX. ü. o.sz. rendeletével 92.

22 Uo.: 85.

23 VADÁSZ ZOLTÁN, *Gondolatok a líceumról*, Magyar Tanítóképző, 1938. 4. sz. 155.

24 VASKÓ LÁSZLÓ, *A köznevelésügy fejlődése a tiszántúli tankerületben (1944–1950)*, Debrecen 1980. 241.

25 Uo.: 250.

a debreceni egyházkerületi református presbitérium június 9-i ülésén kifejezésre juttatta, hogy helyesli az állam és az (református) egyház között a tárgyalásokat. Végül a Református Országos Zsinat 1948. június 14-én tartott ülésén "hozzájárult" iskolái államosításához. Az országgyűlés 1948. június 16-án tárgyalta az iskolák államosítására vonatkozó törvényjavaslatot. Ezen az ülésen szenvedélyes viták hangzottak el, mígnem a javaslat végül 230 igen, 63 nemleges szavazattal törvényerőre emelkedett. Így született meg az országgyűlés 1948. évi XXXIII. törvénycikke a nem állami iskolák államosításáról. Ilyen előzmények után került sor a Nyíregyházi Kálvineum Református Tanítónőképző Intézetének és Leánylíceumának államosítására is. 1948. június 23-án a 163. 868/1948. V. számú rendelet alapján a Kálvineum igazgatótanácsának ügyvezető elnöke az államosítás után is tisztségben hagyott Porzsolt István igazgató "rendelkezési körébe" adta át a tanítónőképző intézet épületét, tartozékait, bútorait és felszereléseit. Államosították a gyakorló- és polgári iskolát is.²⁶

Ettől kezdve állami intézményként működött tovább a leányintézet.

²⁶ MNLSZ-SZ-B-ML. VIII. 52/a. 13. d. Az államosítással kapcsolatos elkülönítési munkálatok felülvizsgálati jkv. 1948. október 21.

Mk 6,7-32: Keresztelő János és/vagy Jézus Krisztus

I. Bevezetés

Márk evangélista elkísérte Szent Pál apostolt első, egyúttal legrövidebb missziós útjának elején, illetve Alexandriai Szent Kelemen tanúságtétele alapján Szent Péter követőjeként is ismerjük. Evangéliuma megírásához éppen ennek a főapostolnak az igehirdetését is felhasználta.¹ Márk evangélista elévülhetetlen érdeme, hogy – a két forrás elmélet alapján – ő írta a legkorábbi evangéliumot és így a kánoni evangélium műfaj megteremtőjének is tekinthetjük, noha ez többnyire szerkesztői munkát jelentett. Sokan lebecsülik ennek a 60-as évek második felében készült evangéliumnak a szerzőjét, mivel összehasonlítva a többi evangélistával egyértelmű, hogy a koiné görög nyelvi ismerete a legszegényebb, a legkevésbé művelt.² A rengeteg „és” kötőszó, a szóismétlések, az igeidők bizonytalansága, a változatos kifejezések hiánya miatt könnyen megérthetjük Szent Ágoston Szentírás-sal kapcsolatos gondolatát: „Pedig ez a könyv olyan, hogy együtt nő azzal, aki gyermeklélekkel kezdi olvasni; én azonban felfuvalkodott és tetszelgő nagyságomban magamhoz méltatlannak ítélttem, hogy gyermekké alacsonyuljak.”³ Ám egy nyelv nem tökéletes ismerete még nem jelenti azt, hogy ne beszélhetnénk egy más szempontból igenis kiemelkedőt alkotó személyről. Ennek bizonyítéka, hogy Márk evangéliumában hat, a bibliakutatók túlnyomó többsége által elismert ún. szendvics szerkezetet találunk.

1 Vö. HAAG, HERBERT, *Bibliai lexikon*, Budapest 1989, 1164-1169.

2 Vö. TARJÁNYI BÉLA, *Újszövetségi alapismeretek Második rész Jézus örömhíre Az ősegyház tanítása*, Budapest 2007, 78.

3 Augustinus Aurelius – VASS JÓZSEF (ford.), *Szent Ágoston vallomásai*, Budapest 2015, 70.

2. A hat márkai szendvics szerkezet

- Jézus és hozzátartozói illetve Jézus önigazolása (Mk 3,20-35)
- Jairus lányának feltámasztása és a vérfolyásos asszony meggyógyítása (Mk 5,21-43)
- A tizenkettő küldetése és Keresztelő János lefejezése (Mk 6,7-32)⁴
- A fügefafa megátkozása és a templom megtisztítása (Mk 11,12-25)
- A főtanács határozata és a betániai megkenés (Mk 14,1-11)
- Jézus a főtanács előtt – Péter tagadása (Mk 14,53-72)

3. A szendvics szerkezet jellegzetességei

- Két egymást követő olyan történet vagy elbeszélés, amely A – B – A' szerkezetben áll
- az A történet vagy elbeszélés folytatásának lehetősége a B történet vagy elbeszélés kihagyása esetén
- a kapcsolat látszólagos hiánya az A és B történet, elbeszélés között
- a B elbeszélés független működése
- utalás (személyek, helyszín, cselekvés) A'-ben a történet első részére, az A-ra⁵

A szendvics szerkezetekben a részek egymásra utalnak, az elbeszélések egymást értelmezik. A szendvics szerkezetű elbeszélések együttes vizsgálata új jelentést hordoz.

4. Mk 6,7-13: A tizenkettő küldetése (A)

A názáreti visszautasítás után Jézus folytatja igehirdetését. Márk evangélista fontosnak tartotta kiemelni, hogy a visszautasítás ellenére is tovább működik Jézus, sőt még az apostolait is kezdte elküldeni kettesével, hogy segítségükkel tovább erősítse működését. A tizenkettő fontos szerepet töltött be Jézus működésében, amit az is igazol, hogy személyesen hívta meg

4 Ennek a szendvics szerkezetű elbeszélésnek a lehatárolásával kapcsolatban eltérnek a vélemények, pl. Edwards a Mk 6,7-30 szakaszban látja a szendvics szerkezetet. Vö. EDWARDS, JAMES R., *Markan Sandwiches: The Significance of Interpolations in Markan Narratives*, in *Novum Testamentum* 3 (1989) 198.

5 Vö. MOJ, MARCIN, „Sandwich Technique in the Gospel of Mark” in *The Biblical Annals* 8/3 (2018) 365-366.

és választotta ki őket, hogy vele legyenek. Jézus tekintélyét mutatja az a tény, hogy magához hívta őket: ő az, aki kezdeményezett és parancsolt. Az apostolok így az ószövetségi igaz prófétákhoz hasonlóan Isten által meghívottak és küldetésben részesültek. Ez utóbbit jelenti az aposztolosz – küldött, kiküldött – kifejezés is. A kettesével való küldés megfelel a keresztyén missziós gyakorlatnak, mivel az Isten örömhírét két tanú bizonyítja, illetve egymást is kölcsönösen segíteni tudják. Az apostolok tisztátalan lelkek fölötti hatalma ugyanúgy, mint Jézus esetében, az igehirdetés hitelességét hivatott biztosítani, amelyről csak a 12. versben olvasunk. Márk evangéliumában Jézus legelső csodája a kafarnaumi zsinagógában történt ördögűzés volt, így az apostolok ebből a szempontból is őt követik. A ‘tizenkettő’ küldetése Galilea vidékén átmeneti és összekötő kapcsot képez Jézus és az egyház egész világra szóló igehirdetése között. A tizenkettő Jézus művét folytatva elővételezi az egyház későbbi, egész világra kiterjedő misszióját.

A misszionárius kézikönyvének is nevezhető, az apostolok felszerelésére vonatkozó útmutatások márki változata engedékenyebb a másik két szinoptikusnál, akiknél semmit sem vihetnek az apostolok magukkal. A bot azonban nemcsak a küldetés végrehajtásában nyújthat támaszt, hanem a vadállatok ellen is védelmet jelenthet, míg a szerény saru a missziós területek bejárásában nyújthat segítséget. Ezen tárgyak használata nem lazítja az igénytelenség követelményét. Viszont a kenyér szóval jelölt élelem, a tarisznya, ami a koldulás segédeszköze is lehetne, illetve a szegény réteghez köthető rézpénz, amit az övükbe rejtve tartottak maguknál az emberek tilos volt! Ezzel a vándorfilozófusok, így a cinikusok által gyakorolt koldulás lehetőségét tiltja meg nekik ez az előírás. A két ruha viselésének tilalma is enyhítésnek tűnik Lukács szövegéhez képest, amely azok birtoklását tiltja. A szövegben szereplő *khitón* (alsóruha) gyapjúból vagy lenből készült ing volt, amelyet a vállnál kapcsokkal rögzítettek. A második, melegebb ruha használata azt jelentené, hogy nem fogadták be őket éjszakára és a szabadban kellene lenniük. Az igehirdető tárgyakra vonatkozó igénytelenségének oka abban áll, hogy ezzel szavatolja az igehirdetés hitelességét és mutatja meg Istenbe vetett bizalmát, azt, hogy megértették tanításából, mit jelent kicsinynek lenni.⁶

Márk evangélista a házban való viselkedéssel kapcsolatos útmutatásokat lerövidítette, illetve egy későbbi hagyományt vetített vissza Jézus életére. A házban maradás az üdvösség hirdetésén túl a házigazdák további gon-

6 Vö. MARTOS BALÁZS LEVENTE, *Márk evangéliuma*, Budapest 2014, 125-128.

doskodásának és a közösség létrehozásának lehetőségét is magába foglalja. Elutasítás esetén a tanítványnak nem kell tovább maradnia. A láb leporolása a közösség megszűnésének egyértelmű kifejezése. Idegen, pogány földről hazatértében tette ezt a hithű zsidó ember, így az igét meghallgatni nem akaró település olyan, mint a pogány föld, azaz tisztátalan.

A szendvics szerkezet első részének lezárása a 'tizenkettő' tevékenységét összegezve állítja, hogy Jézusnak engedelmessé, Hozzá hasonlóan (1,15) ők is a megtérést hirdették és ördögöket űztek ki. A megtérés vagyis az értelem Isten felé fordítása alapvető fontosságú. A misszió sikeres voltát a testi és lelki betegségükből meggyógyult emberek sokasága igazolja. Márk nem írja le pontosan, hogy a tizenkettő merre járt és mit tett, ezzel is utalva arra, hogy az a döntő, hogy Jézus küldetésében jártak. Egyedülálló módon csak itt jelenik meg a betegek olajjal történő megkenése az evangéliumokban, ami még nélkülözi a bűnök bocsánatával való kapcsolatot. Jézus korában az olajat orvosságként és sebkenőcsként használták, itt az isteni segítség jelképe.⁷

5. Mk 6,14-29 (B)

A szendvics szerkezet középső részében Heródes király személye jelenik meg. Ő Nagy Heródes fia, Heródes Antipász, aki Kr. e. 4-ben, tizenhat évesen lett Galilea és Perea vezetője, és 'negyedes fejedelem'-ként (gör. *tetrarcha*) uralkodott. A nép királynak szólította azt a becsvágyó embert, aki bár sok szempontból nem ért apja nyomdokaiba, a fényűzést és a pompát nem vetette meg. Antipász hallott Jézusról, azaz fülébe jutott a róla elterjedt népi szóbeszéd. A népi vélemények közül az első Jézust Keresztelő Jánossal azonosította, aki állítólag feltámadt a halálból. A többi vélemény a Malakiás jövendölésére alapozott Illéssel azonosítja Jézust, míg más evangéliumi szövegben ez Keresztelő Jánosra vonatkozott.

A harmadik vélemény egy névtelen prófétának tartotta Jézust, akiben a prófétai lelkület újra lánggra lobbant. Talán ez tűnik a három vélemény közül a legjelentéktelenebbnek, de a prófétai sors Márk szemében magában hordozza a visszautasítást, olykor a halált is az Isten üzenetének átadásakor, a nép érdekében végzett szolgálata során. Heródes az első népi véleményhez csatlakozott, amit azzal egészít ki, hogy ő fejeztette le Keresztelő Jánost.

7 Vö. GNILKA, JOACHIM, *Márk*, Szeged 2000, 319-323.

Ez a szövegekörnyezet alapján nem dicsekvésnek tűnik, hanem a nyugtalan lelkiismeret megszólalása.

Keresztelő János vértanúságának történetében a bebörtönzés oka Heródes házasságtörése volt, amelyet a tízparancsolat szigorúan tiltott (vö. Kiv 20,17; MTörv 5,21) és ezenfelül vérfertőzésnek is minősült (vö. Lev 18,16; 20,21). Josephus Flavius azt írta, hogy szintén Heródesnek hívták azt a testvért, akinek asszonya Heródiás volt. Lányukat, Szalómét Fülöp vette feleségül. Antipász korábbi felesége IV. Aretász király egyik leánya volt, akit elbocsátott, hogy feleségül tudja venni Heródiást. Végülis ez lett a veszte: IV. Aretász nabateus király háborút indított ellene, s a rómaiak Galliába száműzték Antipászt. Mivel Nagy Heródes nyolc vagy tíz alkalommal házasodott, nagyon nehéz áttekinteni a családi kapcsolatokat, ezért lehetséges, hogy Márk evangélista felcserélte a személyeket. Ez azonban nem változtat Heródes Antipász bűnös helyzetén.

Heródes új felesége, Heródiás, nem tudta megbocsátani a Keresztelőnek, hogy nem nézte jó szemmel az Antipással való házasságát, és bosszúra szomjazva meg akarta öletni Jánost. Szoros a párhuzam közte és az Illés prófétát meggyilkoltatni szándékozó Jezabel között (vö. 1Kir 19,2). Az egyik közös motívum az, hogy Keresztelő János Illéshez hasonlóan a király előtt lép fel, ami kedvelt motívum volt a zsidó mártír-aktákban. Antipász Jánossal szemben tanúsított kezdeti magatartása megváltozott, most már újdonsült feleségétől igyekezett óvni a Keresztelőt, akit igaz és szent embernek tekintett. Az Apostolok Cselekedeteiben olvashatunk arról (vö. ApCsel 24, 24-26), hogy Pál apostolt Félix helytartó a fogság ideje alatt érdeklődve hallgatta. A fejedelmi udvarban fogolyként vagy vendégként tartózkodó Isten embere iránti kíváncsiság, csodálkozás és félelem szintén gyakran előfordult az ilyen típusú elbeszélésekben.

Heródes születésnapján Heródiás szemszögéből érkezett a kedvező nap, amikor kezébe vehette a kezdeményezést. Bár a mulatozó emberek előtt fellépő, táncoló hercegnőnek nincs párhuzama, az uralkodó és előkelő vendégeinek fényes lakomája Eszter könyvére emlékeztet. Heródes ígérete a táncoló lány⁸ minden kívánságának teljesítésére, beleértve fele királyságát is, szintén Eszter könyvére utal, ahol Achasvéros két alkalommal mondja ezt Eszternek (Eszter 5,3; 7,2) Eszter könyvében azonban ennek az ellenkező előjelű változata található meg, hiszen Eszter nem halált, hanem a zsidó

8 Szalóme nevét nem Márk evangéliumából ismerjük, hanem Josephus Flavius jegyezte le.

nép számára a megmenekülést, az életet kéri.⁹ A felfokozott hangulatban tett ígéret világosan látszik, hiszen a fele királyságra vonatkozó, mesés felajánlást Heródes nem teljesíthette volna, mert teljes mértékben Rómától függött. A szöveg a 22b-től kezdődően Heródes király néven szerepelteti a nagylelkű felajánlót. Mivel a leány nem önmaga dönt, hanem anyjától kér tanácsot, az kihasználva a kedvező alkalmat, a lakoma körülményeire utaló eufémizmussal Keresztelő János fejét kéri egy tálon, vagyis az őt kritizáló ember halálát. Hérodotosz szerint királyi lakomán nem illett semmilyen kérést megtagadni. A drámai feszültség abban nyilvánul meg, hogy végső soron a király átengedte a döntést az asszonynak.

Heródiás kívánságát kénytelen Heródes teljesíteni, ő küldi a hóhért, hogy lefejezze Keresztelő Jánost. Josephus Flavius Machaerus várát jelöli meg Keresztelő János halálának helyszínéként, noha Heródes Antipász többnyire Tibériás városában tartózkodott. Az Eszter könyvéhez írt *Midrásban* is tálon viszik Vasti levágott fejét a királyhoz és a főurakhoz. A Keresztelő vértanúságának történetében az egyedüli fényt és reménysugarat az jelenti, hogy a tanítványai elvitték és eltemették a testét. A krisztusi párhuzammal az előkövet teljes létében, életében és halálában is Krisztusra mutat.¹⁰

6. Mk 6,30-32 (A')

Keresztelő János vértanúságának története nagyon színes, megmozgatja az olvasó képzeletét, ugyanakkor elég hosszú is ahhoz, hogy kitérjen az apostolok távolmaradásának idejére. Márk a Keresztelő vértanúságának története után közli, hogy a kiküldöttek (apostolok) visszatérnek Jézushoz. Talán azért is került sor másodjára Márk evangéliumában az *apostolosz* görög főnév használatára, mert a szendvics szerkezet középső részének befejezésében Keresztelő János követőit tanítványoknak nevezi. Ezzel a néhány verssel az evangélista folytatja a szendvics szerkezet első elbeszélését, ugyanakkor koherensen kitart amellett, hogy Jézus a 'tizenkettő' kiválasztása után csak az ő jelenlétükben tevékenykedik. Márk evangélista a 3,14-ben leírt kiválasztáson kívül csupán ezen a helyen beszél apostolokról, de a kifejezést még nem címként használja.¹¹ Egyes szövegváltozatok ezt tartal-

9 MARTOS, op. cit., 128-133.

10 Vö. GNILKA, op. cit., 332-337.

11 Ennek a megállapításnak a magyarázata az „összegyűlni” jelentésű *szünagó* görög ige és a „(ki)küldött” jelentésű *apostolosz* főnév ellentétében áll.

mazzák: „és elbeszélték neki mindezt és mindazt, amit cselekedtek és amit tanítottak”. Ebből arra lehetne következtetni, hogy a Jézushoz visszatérő apostolok a Keresztelő haláláról számoltak be Jézusnak a saját történetük elbeszélése előtt. Az elhagyatott helyre való jézusi visszavonulást néhány kutató Antipász előli menekülésnek tekinti.¹²

7. Befejezés: A teljes szendvics-szerkezet

A felületes olvasónak, hallgatónak elsőre úgy tűnhet, hogy ez a Keresztelő János vértanúságát tartalmazó hosszú elbeszélés nem szerves része Márk evangéliumának, mivel megszakítja a Jézusról szóló történetek előrehaladását. Ám a részletek alapján kibontakozik, hogy Márk különleges, felkészítő szerepet szánt ennek a történetnek, amely által az evangélium befogadóit fel akarta készíteni Jézus halálára, mint ahogyan a legelső alkalom, János megjelenése az evangéliumban Jézus eljövetelét készítette elő (vö. 1,2-11). A vértanúság történetében szereplő kulcsszavak révén érthetjük meg, hogy Keresztelő János halálával is előhírnöke Jézus halálának. Az első két kulcsszó az elfogás és a megkötözés, amelyek nagyon gyakran előfordulnak az igazságszolgáltatás fogalmai között. A Keresztelőhöz hasonlóan Jézust életének végén a poroszlók elfogták (vö. 14, 46) és megkötözték (vö. 15,1). A következő kulcsszó a feltámadás, amellyel kapcsolatban Heródes tévedett Jánost illetően (vö. 6,16), de Jézus később valóban feltámad (vö. 16,6). A meggyilkolás szándéka jelen van mind Heródiás (vö. 6,19) mind a főpapok esetében, akik meg akarták ölni Jánost illetve Jézust, de ezt nem tudták véghezvinni akadálytalanul, mert Heródes védelmébe vette Jánost (vö. 6,20), a főpapok pedig féltek a néptől (vö. 14,1-2). Mind Heródes (vö. 6,20), mind Pilátus úgy ítélik halálra Jánost és Jézust, hogy nem tudnak nekik bünt felróni (vö. 15,14). Az utolsó kulcsszó-párhuzam az, hogy János tanítványaihoz hasonlóan (vö. 6,29), Arimateai József elmegy Jézus holttestéért, és egy sírboltba helyezi (vö. 15,45). Ezek a kulcsszavak egyértelműen arról tanúskodnak, hogy Márk a Keresztelő vértanúságának szendvics szerkezetbe illesztésével azt akarta hangsúlyozni olvasói számára, hogy Keresztelő Jánosnak, az előfutárnak a sorsában Krisztus sorsát kell meglátni.¹³

¹² Vö. GNILKA, op. cit., 347.

¹³ Vö. VAN LINDEN, PHILIP, *Evangélium Szent Márk szerint*, Kecskemét Pannonhalma 1993, 37-38.

Szülői elvárások a görögkatolikus iskolák által biztosított oktatási és nevelési feltételekkel szemben

Magyarországon az egyházak által fenntartott oktatási rendszer több mint ezer éves múltra tekint vissza. Történetisége tekintetében az 1990-es év korszakváltást jelentett, mivel az 1948-ban államosított felekezeti oktatási rendszer új lehetőséget kapott azzal, hogy az egyházak önálló jogi személyként újra iskolafenntartóként jelenhettek meg a pluralizálódó magyar oktatási rendszerben.

Debreceni Egyetem CHERD Kutatóközpontja számos kutatást folytatott és folytat ma is a hazai felekezeti iskolarendszer eredményességének vizsgálatára. Pl. A családi és az iskolai szocializáció kölcsönhatásai a felekezeti középiskolák diákjai körében (1996-1999), Szülői elvárások a felekezeti iskolákkal kapcsolatban (2002-2004), Középiskolások továbbtanulási tervei szektorközi összehasonlításban (2006-2009), Református iskolák tanárai (2008), Az egyházi közösségek hozzájárulása a tanulók tanulmányi eredményességéhez (2013), Pedagógusok elköteleződésének, fejlődési lehetőségeinek felmérése a szerzetesi iskolákban (2015).

2015-ben egy teljes mintavétellel felvett olyan kérdőíves kutatás született meg, amely a görögkatolikus iskolát választó szülők iskolaválasztási preferenciáit vizsgálta meg (N=1147).

Jelen kutatásban – többek között – azt vizsgáltuk meg, hogy az iskolaválasztó szülőknek milyen elvárásai voltak az iskola által biztosított oktatási és nevelési feltételekkel szemben.

A kapott eredményeink alapján azt láthatjuk, hogy a szegregátum környéki iskolába járó tanulók szülei számára fontosabb az iskola befogadó légköre, mint az oktatás színvonala. Ennél az iskolatípusnál a „befogadóbb légkör” kategória a második legmagasabb értéket kapta, illetve a legfontosabb elvárás megjelölésekor és a „befogadóbb légkör” az első helyen megjelölt preferenciák között csak ennél az iskolatípusnál jelenik meg.

Számos hazai és nemzetközi kutatás született arra vonatkozóan, hogy milyen tényezők mentén dőlhet el az, hogy a szülő milyen típusú iskolát

választ a gyermeke számára. Rendelkezünk már felekezeti és nem felekezeti iskolaválasztási motivációkat összehasonlító vizsgálati adatokkal (Pusztai 2004).

Jelen vizsgálat egyedisége éppen abban nyilvánul meg, hogy egy felekezet (görögkatolikus egyház) által fenntartott iskolákhoz kapcsolódó szülői iskolaválasztási motivációk hasonlóságait és különbözőségeit vizsgáltuk meg.

1. Az adatfelvétel körülményei

Jelen kutatás alapját a „*Görögkatolikus iskolát választó szülők motivációi*” című kérdőív jelenti, amely saját készítésű. Az adatfelvételre 2015. szeptember-október hónapokban került sor a görögkatolikus fenntartású általános iskolákba járó I., III. és VI. évfolyamos diákok szülei körében, teljes körű adatfelvételre törekedtünk. Az alapsokaság 1523 fő volt, ebből 1147 fő töltötte ki, ami alapsokaság 75,3%-a. A legalacsonyabb arány 53,5%, a legmagasabb arány 95% volt (1.táblázat). Az adatbázis évfolyamonként és egyházmegyéenként reprezentálja a görögkatolikus általános iskolás gyerekek szüleit. A kérdőív kitöltése önkéntes és anonim volt. A kérdőív célja az volt, hogy megismerjük a görögkatolikus fenntartású iskolákba járó diákok szüleinek az elvárásait, igényeit, tapasztalatait az adott oktatási intézménnyel szemben.

A Görögkatolikus Egyháznak a 2011-es népszámlás adatai szerint 179.176 híve van, akik nagyrészt csak az ország északi és keleti részén, (Borsod-Abajúj-Zemplén megye és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) a leghátrányosabb kistérségekben vannak jelen, így a Görögkatolikus Egyház vezetői által megfogalmazott küldetésében a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatása – az oktatási és nevelési keretrendszerben is – kezdetektől fogva és folyamatosan a fenntartó által egyértelműen preferenciaként kezelt terület.

A Görögkatolikus Egyháznak Magyarországon három önálló egyházmegyeje van, a Hajdúdorogi Egyházmegye négy, a Nyíregyházi Egyházmegye három és a Miskolci Egyházmegye szintén három alapfokú oktatási intézményt tartott fenn a kérdőív felvételének időpontjában.

2. Kutatási kérdés

A „*Görögkatolikus iskolát választó szülők motivációi*” című kutatásban jelen tanulmányhoz kapcsolódóan azt kérdeztük meg, hogy az iskolaválasztó szülőknek milyen elvárásai voltak az iskola által biztosított oktatási és nevelési feltételekkel szemben. A három legfontosabb szempontot rangsorolását is kértük.

Az iskolaválasztás szempontjait elővizsgálat keretében készítettük elő. Véletlen mintaválasztással 25 szülőt kértünk meg arra, hogy írják össze milyen oktatási és nevelési feltételeket tartottak fontosnak az iskolaválasztás során.

3. Saját, alternatív hipotézis

Kutatói kérdés, állítás: A szegregátum környéki iskolába járó tanulók szülei számára fontosabb az iskola befogadó légköre, mint az oktatás színvonala az iskola által biztosított oktatási és nevelési feltétel.

4. Statisztikai hipotézis

Ho: Nincs összefüggés az iskolatípus és az iskolaválasztó szülők elvárásai között az iskola oktatási és nevelési feltételével kapcsolatos elvárásaik tekintetében.

A befogadó légkört mérő változó és az oktatás színvonalát mérő változó független.

5. Az elemzés menete

Az elemzés elkészítéséhez szükség volt az intézmények csoportosítására. A továbbiakban megnéztük, hogy van-e összefüggés az iskola típusa és a szülő által elvárt oktatási és nevelési feltételek között. Ehhez keresztábla statisztikai elemzési módszert használtunk.

Az iskola típusát mérő változó és az elvárt oktatási és nevelési feltételek színvonalát mérő változó független.

6. Módszer

A hipotézis vizsgálatra a kereszttábla módszert használtuk, hogy a két független változó (iskolátípus, elvárások az oktatási és nevelési rendszerrel szemben) között összefüggés meglétét megvizsgáljuk.

7. Szignifikancia szint vizsgálat

Azt néztük meg, hogy a mintában tapasztalt összefüggés pusztán a mintavételi hiba okozta-e. Az összefüggés 0,05-ös szignifikanciája szerint legfeljebb öt százalék valószínűsége van a mintavételi hibából eredő összefüggésnek. A 0,05-ös szignifikancia szint alatti érték esetén kapott eredményt fogadtuk el valid eredménynek.

A 12 görögkatolikus fenntartású iskolát csoportokba osztottuk a következő szempontok szerint:

Alulról építkező (egyházmegyei alapítású) vagy már működő, átvett közoktatási intézmény?

- Az iskola milyen nagyságú településtípuson található?
- Milyen vallási/felekezeti dominancia van az iskola településének lakosságában?
- A településen az egyetlen közoktatási intézmény a görögkatolikus iskola, ahova be tudják írni a szülők a gyerekeiket vagy több iskola is van, amiből lehet választani?
- Felzárkóztató jellegű, alapvetően hátrányos helyzetű gyerekeket felkaroló, missziós küldetésű iskola vagy átlagos képességű tanulók oktatás és nevelése valósul meg az adott intézményben?
- Rendelkezik-e az intézmény valamilyen speciális tagozattal?

A görögkatolikus fenntartású intézmények 4 csoportja:

- Nagyvárosi alulról építkező (dominánsan felsőfokú végzettség, nagyon magas foglalkoztatottság, alulról építkező iskola)
- Szegregátum környéki iskola (dominánsan alacsonyfokú végzettség, nagyon magas az eltartottak, inaktív aránya)
- Kisvárosi formálódó szellemiségű (dominánsan középfokú végzettség, 1 kivétellel átvett intézménye)
- Városi átvett (dominánsan középfokú végzettség, magas foglalkoztatottság, átvett intézmények)

I. táblázat. Iskolatípusok (N=12) és a szülők által kitöltött kérdőívek

iskolatípus	iskola neve	kitöltött kérdőívek száma
A nagyvárosi alulról építkező	Szent Miklós Görögkatolikus Általános Iskola, Óvoda és Gimnázium – Nyíregyháza	93
A nagyvárosi alulról építkező	Miskolci Görögkatolikus Általános Iskola – Miskolc	185
B szegregátum környéki iskola	Sója Miklós Görögkatolikus Óvoda és Általános Iskola - Nyíregyháza	15
B szegregátum környéki iskola	Huszár telep, Szent Tamás Görögkatolikus Óvoda és Általános Iskola – Szolnok	57
B szegregátum környéki iskola	Homrogdi Görögkatolikus Általános Iskola - Homrogd	66
C kisvárosi formálódó szellemiségű	Istenszülő Oltalmáról Elnevezett Görögkatolikus Óvoda és Általános Iskola – Újfehértó	92
C kisvárosi formálódó szellemiségű	Szent Bazil Oktatási Központ -Görögkatolikus Gimnázium Szakközépiskola – Hajdúdorog	90
C kisvárosi formálódó szellemiségű	Szent György Görögkatolikus Óvoda és Általános Iskola – Kisvárd	57
C kisvárosi formálódó szellemiségű	Szent Mihály Görögkatolikus Általános Iskola Gimnázium – Nyíradony	109
C kisvárosi formálódó szellemiségű	Szent Piroska Görögkatolikus Általános Iskola – Nyíracsad	96

iskolatípus	iskola neve	kitöltött kérdőívek száma
D városi átvett	Szent Efrém Görögkatolikus Óvoda, Általános Iskola és Alapfokú Műv.Iskola – Debrecen	75
D városi átvett	Szent Miklós Görögkatolikus Általános Iskola, Óvoda és AMI – Edelény	212

2. táblázat. Az iskolaválasztó szülő elvárásai az iskola oktatási és nevelési feltételeivel szemben (N=974). Az **első helyen** megjelölt oktatási és nevelési feltétel.

nevelési és oktatási feltételek	A. nagyvárosi alulról építkező	B. szegregátum környéki iskola	C. kisvárosi formálódó szellemiségű	D. városi átvett
'infrastrukturálisan jól felszerelt intézmény'	7,1%	8,4%	8,7%	11%
'magas színvonalú oktatás'	44,7%	17,7%	26%	47,2%
'kisebb létszámú, csoportbontásban folytatott nyelvoktatás'	2,4%	3,7%	6%	5,2%
'differenciált felzárkóztató fejlesztés'	2,0%	5,6%	2,7%	0,8%
'a családi problémákkal érkező gyerekek számára plusz gondozás és odafigyelés'	0,8%	6,5%	2,5%	0,8%

nevelési és oktatási feltételek	A. nagyvárosi alulról építkező	B. szegregátum környéki iskola	C. kisvárosi formálódó szellemiségű	D. városi átvett
'egyenre szabott tehetséggondozás'	4,0%	0,9%	4,9%	2,8%
'jól képzett, felkészült tanárok'	21,3%	24,3%	29%	16,1%
'jól nevelt gyerekek'	4,7%	0%	3,6%	3,6%
'befogadóbb légkör'	12,6%	19,6%	10,9%	9,3%
'különös figyelmet, támogatást kapnak a szegényebb gyerekek'	0,4%	13,1%	5,7%	2,8%
'külön felzárkóztatást, foglalkozást kapnak a kevésbé jó tanuló gyerekek'	0%	0%	0%	0%

* $p > 0,05$, ** $p > 0,005$, *** $p > 0,00$

Az intézmény oktatási és nevelési feltételeivel kapcsolatos legfontosabb elvárások megjelölésére kértük a szülőket és szignifikáns eredményt kaptunk ***. Az első helyen megjelölt két legmagasabb értéket a „magas színvonalú oktatás” és a „jól képzett, felkészült tanárok” kategóriák kapták. A „nagyvárosi alulról építkező” és a „városi átvett” iskolatípusokban a „magas színvonalú oktatás” a legfontosabb, míg a szegregátum környéki iskolák és a kisvárosi formálódó szellemiségű iskolákban tanuló diákok szülei számára a „jól képzett, felkészült tanárok” kategória kapta a legmagasabb értéket. A „befogadóbb légkör” csak a második legmagasabb értéket kapta az első helyen megjelölt oktatási és nevelési feltételek esetén.

3. táblázat. Az iskolaválasztó szülő elvárásai az iskola oktatási és nevelési feltételeivel szemben. A **második helyen** megjelölt oktatási és nevelési feltétel (N=974)

nevelési és oktatási feltételek	A. nagyvárosi alulról építkező	B. szegregátum környéki iskola	C. kisvárosi formálódó szellemiségű	D. városi átvett
'infrastrukturá-lisan jól felsze-relt intézmény'	11%	7,5%	11,5%	14,3%
'magas színvo-nalú oktatás'	22,1%	6,5%	16,6%	13,4%
'kisebb létszá-mú, csoport-bontásban folytatott nyelv-oktatás'	4%	3,7%	4,2%	11,8%
'differenciált felzárkóztató fejlesztés'	3,6%	5,6%	4,5%	1,7%
'a családi problé-mákkal érkező gyerekek számára plusz gondozás és odafigyelés'	1,2%	7,5%	3,9%	0,8%
'egyenre szabott tehetséggondozás'	6,3%	2,8%	6,2%	5%
'jól képzett, fel-készült tanárok'	34,8%	26,2%	24,8%	32,4%
'jól nevelt gyere-kanyag'	4%	0%	6,8%	5,9%
'befogadóbb légkör'	9,5%	3,1%	9,9%	8,0%

nevelési és oktatási feltételek	A. nagyvárosi alulról építkező	B. szegregátum környéki iskola	C. kisvárosi formálódó szellemiségű	D. városi átvett
'különös figyelmet, támogatást kapnak a szegényebb gyerekek'	0,4%	8,4%	3,4%	2,9%
'külön felzárkóztatást, foglalkozást kapnak a kevésbé jó tanuló gyerekek'	3,2%	18,7%	8,2%	3,8%

* $p > 0,05$, ** $p > 0,005$, *** $p > 0,00$

A második helyen a legmagasabb értéket mind a négy iskolatípusnál a „jól képzett, felkészült tanárok” kategória kapta. A humántőkében való erős bizalom megjelenését látjuk. Jobban bíznak az emberi erőfeszítések hatékonyságában, mint a tárgyi feltételekben.

4. táblázat. Az iskolaválasztó szülő elvárásai az iskola oktatási és nevelési feltételeivel szemben. A **harmadik helyen** megjelölt oktatási és nevelési feltétel (N=974)

nevelési és oktatási feltételek	A. nagyvárosi alulról építkező	B. szegregátum környéki iskola	C. kisvárosi formálódó szellemiségű	D. városi átvett
'infrastrukturálan jól felszerelt intézmény'	24,5%	4,7%	16,9%	20,5%
'magas színvonalú oktatás'	8%	11,2%	9,2%	9,2%

nevelési és oktatási feltételek	A. nagyvárosi alulról építkező	B. szegregátum környéki iskola	C. kisvárosi formálódó szellemiségű	D. városi átvett
'kisebb létszámú, csoportbontásban folytatott nyelvoktatás'	7,2%	6,5%	7,4%	8,7%
'differenciált felzárkóztató fejlesztés'	3,2%	4,7%	2,3%	1,3%
'a családi problémákkal érkező gyerekek számára plusz gondozás és odafigyelés'	2%	13,1%	2,6%	2,2%
'egyéni szabott tehetséggondozás'	11,6%	0,9%	9,5%	7,4%
'jól képzett, felkészült tanárok'	12%	16,8%	14,6%	16,6%
'jól nevelt gyerekek'	11,2%	2,8%	7,2%	7,4%
'befogadóbb légkör'	12,9%	15%	17,5%	14
'különös figyelmet, támogatást kapnak a szegényebb gyerekek'	0%	6,5%	3,2%	3,5

nevelési és oktatási feltételek	A. nagyvárosi alulról építkező	B. szegregátum környéki iskola	C. kisvárosi formálódó szellemiségű	D. városi átvett
'külön felzárkóztatást, foglalkozást kapnak a kevésbé jó tanuló gyerekek'	7,2%	17,8%	9,7%	7,4

* $p > 0,05$, ** $p > 0,005$, *** $p > 0,001$

Szignifikáns eredményt kaptunk ***, de csak a harmadik legfontosabb feltételként jelenik meg az intézmény jól felszerelt infrastruktúrája és csak a „városi átvett” és a „nagyvárosi alulról építkező” iskolatípusok esetén. A befogadóbb légkör csak a kisvárosi formálódó szellemiségű iskolák esetén jelenik meg. Végül nem meglepő módon a felzárkóztatás is megjelenik, de csak a szegregátum környéki iskolák esetén.

5.táblázat. A szülők elvárásai a gyermek vallásos nevelésével kapcsolatban

elvárások a gyermek vallásos nevelésével kapcsolatban	nagyvárosi alulról építkező	szegregátum környéki iskola	kisvárosi formálódó szellemiségű	városi átvett
'keresztény értékrendet képviselő tantestület'***	51%	20.8	33.3	28
'rendszeres részvétel a templomi szertartásokon'***	7%	6.6	3.8	2.1
'hittanóra' ***	16.9%	35.8	26.8.	48.1

elvárások a gyermek vallásos nevelésével kapcsolatban	nagyvárosi alulról építkező	szegregátum környéki iskola	kisvárosi formálódó szellemiségű	városi átvett
'lelkigyakorlatok biztosítása' ***	4.3%	3.8	6.6	5
'egyházi ünnepek megtartása' ***	7,8%	14.2	5.7	7.1
'görögkatolikus hagyományok megismertetése' ***	17.3%	18.9	26.8	9.6

* $p > 0,05$, ** $p > 0,005$, *** $p > 0,001$

A szülők elvárásait vizsgáltuk meg a gyermekük vallásos nevelésével kapcsolatban és szignifikáns eredményt kaptunk ***. Ha nem ismernénk az iskolaátvételek okozta egészen speciális nevelési helyzetet, azt is gondolhattuk volna, hogy egy görögkatolikus iskolába azért adják a szülők a gyermeküket, hogy a görögkatolikus hagyományokkal megismertessék őket. Ezen felmérés más preferenciákat hozott a felszínre. A fentebbi eredmények (3.,4.táblázat) azt mutatják, hogy a szülők elvárása az iskola nevelési és oktatási rendszerében dominánsan két területre fókuszálódik: a jól képzett és felkészült tanárok, illetve a magas színvonalú oktatás. Talán kicsit meglepő is lehet, hogy a gyermek vallásos nevelésénél is tanárok kerülnek a középpontba és nem a templom, lelkigyakorlatok, egyházi ünnepek megtartása stb. Fontos szempont még a hittanóra is, de ez sem közvetlenül a szakrális térhez kapcsolódik, hanem inkább tanóra.

8. Összefoglalás

A két vizsgált kérdés eredményeinek fényében azt feltételezhetjük, hogy a humán tökével, legdominánsabban a tanárokkal szembeni elvárás a leg-

meghatározóbb. Még a vallásos értékrend átadását is a tanároktól várják a szülők, nem pedig a szakrális személyektől, tárgyaktól.

A H₀ hipotézist, - amely szerint nincs összefüggés az iskolatípus és az iskolaválasztó szülők elvárásai között az iskola oktatási és nevelési feltételi-vel kapcsolatos elvárásaik tekintetében- az eredmények tükrében elvetjük, hiszen csak két iskolatípus (nagyvárosi alulról építkező, városi átvett kategóriák) mutatott egymáshoz hasonló mintázatot.

A H₁ hipotézis, amely szerint a szegregátum környéki iskolába járó tanulók szülei számára fontosabb az iskola befogadó légköre, mint az oktatás színvonala, beigazolódnak, mert ennél az iskolatípusnál a „befogadóbb légkör” kategória a második legmagasabb értéket kapta, illetve a legfontosabb elvárás megjelölésekor és a „befogadóbb légkör” az első helyen megjelölt preferenciák között csak ennél az iskolatípusnál jelenik meg.

Egyedül a szegregátum környéki iskola különbözik a másik három iskolatípustól a befogadó légkör fontossága tekintetében.

Az Eucharisztia ünneplése a keresztény ünneplés forrása és teljessége

I. Újszövetségi alapok és történelmi fejlődés

Az Eucharisztia megünneplése Üdvözítőnk, Jézus Krisztus parancsából források: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre” (Lk 22,19; 1Kor 11,24).¹ Ezt a parancsot az Egyház kezdettől fogva hűségesen megtartja, és naponta mutatja be a krisztusi áldozatot. Arról nincsenek pontos ismereteink, hogy az első keresztény közösség tagjai milyen szertartásokkal vették körül az Eucharisztia ünneplését, de az újszövetségi leírás sokatmondó: „a kenyeret házaknál törték meg, s örömmel és egyszerű szívvel vették magukhoz” (ApCsel 2,46), akik „állhatatosan kitarottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban” (ApCsel 2,42).² Kezdetben még nem vált szét az emlékvacsora és az Eucharisztia végzése: „A hét első napján összegyűltünk a kenyértörésre... Utána [Pál] fölment, megtörte a kenyeret, evett és hosszan beszélt, egészen virradatig” (ApCsel 20,6–12). Később azonban – a korintusi közösségben támadt problémák kapcsán már – megtörtént a szétválás (1Kor 11,33–34).

Az egyházatyák korából³ is viszonylag kevés tudósítás maradt fenn az Eucharisztia végzéséről. Antióchiai Szent Ignác (†107) a fennmaradt hét levelében⁴ bár nagyon fontos tényeket közöl az Eucharisziáról, a hozzá

1 Lk 22,19: τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν; hoc facite in meam commemorationem. – 1Kor 11,24: τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

2 Az Eucharisztia ünneplésének első terminus technicus-a a „kenyértörés” – κλάσις τοῦ ἄρτου, mely mindkét idézett helyen jelen van.

3 JOSEF A. JUNGSMANN, *A szentmise. Történelmi, teológiai és lelkipásztori áttekintés*, Eisenstadt 1977, 19–39.

4 Legújabb kiadásukat lásd VANYÓ LÁSZLÓ (szerk.), *Apostoli atyák*, (PERENDY LÁSZLÓ /szerk./, Ókeresztény Írók I.), Budapest 2018, 175–213. Az egyik legfontosabb hely: „A püspök nélkül semmi olyat ne tegyetek, ami az egyházzal kapcsolatos. Azt tartásotok érvényes Eucharisziának, melyet a püspök vagy megbízottja végez” (*Szmirn.*, 8,1).

kapcsolódó szertartásról semmit nem ír. A Didakhé (a 2. század első fele) még csak a kenyér és a kehely fölötti hálaadást említi.⁵ A pogány ifjabb Plinius (112-ben) tanúskodása viszont azért fontos, mert ő „külső” tanúként írja, hogy a keresztények „meghatározott napokon összejönnek, és együtt énekelnek Krisztusnak, mint Istennek” és „közönséges tiszta és ártatlan ételt vesznek magukhoz”.⁶ Jusztinosz (†165) már részletesebben leír kétféle liturgiát: a keresztelési és a vasárnapit.⁷ Hippolütosz (†235) pedig már egy mintát közöl az eucharisztikus imádságra,⁸ ami a második eucharisztikus kánonban ma is jelen van a római katolikus szentmisében.⁹ A későbbiekben „az eucharisztikus ünneplés a liturgikus szertartások sokféle gazdagságán belül az egyháztörténet minden korszakában úgy ragyog, mint az Egyház életének és küldetésének forrása és csúcspontja”.¹⁰

2. Megjelenítő megemlékezés

A szentmisében, vagyis az Eucharisztia ünneplésében a hívő Egyház – Krisztus rendelése szerint – átéli Jézus Krisztus húsvéti misztériumát, ré-

5 Legújabb szövegét lásd VANYÓ, *Apostoli atyák*, (4. lábj.), 93–104. Ide vonatkozó része: „Az Eucharisztiairól a következőket, így végezték: először a kehely fölött: Hálát adunk néked, Atyánk, a Te szent szolgálóknak, Dávidnak szent szőlőjéért, melyet megismertettél velünk szolgáló, Jézus által! Dicsőség néked mindörökké! A kenyértörésről pedig a következőképpen: Hálát adunk néked, Atyánk, az életért és tudásért, melyet kinyilatkoztattál nekünk a Te szolgáló, Jézus által! Dicsőség néked mindörökké!” (IX,1–3).

6 II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Dies Domini*, 21.

7 A keresztelési liturgia leírása: *I. apológia 65–66. fejezet*, lásd VANYÓ LÁSZLÓ (szerk.), *A II. századi görög apologéták*. (Ókeresztény Írók 8.), Budapest 1984, 116–117. Fontos része: „A testvérek előljárójához kenyeret és kelyhet visznek vízzel vegyített borral, aki kezébe veszi, dicséretet és dicsőítést mond a mindenség Atyjának a Fiú és a Szentlélek neve által, hálát ad neki és áldást mond... Az előljáró hálaadása és az egész nép felelete után az általunk diakónusoknak nevezettek minden jelenlévőnek osztanak a hálaadás kenyéréből és a vízzel elegyített borból, visznek belőle a távollévőknek is”. – A vasárnapi liturgia leírása: *I. apológia 67. fejezet*, lásd *uo.*, 118. Ennek lényeges része: „Közösen imát mondunk, imánk befejezésekor kenyeret, bort és vizet hoznak oda, s az előljáró – amennyire az erejéből telik – imát és hálaadást mond, és a nép ráfeleli az Ámen-t. Ezután történik azoknak továbbítása és szétoosztása, amelyek felett áldást mondott, a távollévőknek is küldenek belőle a diakónusok által”.

8 Megvan benne a bevezető párbeszéd, a hálaadás, az alapítás szavai, az anamnészis, az epiklészis és a doxológia. Mindazonáltal csak egy példa akar lenni: „A püspök a szokott formula szerint adjon hálát, de ne ismétlje feltétlenül azokat a szavakat, amelyeket mondtunk... Inkább imádkozzék mindenki képessége szerint”. Teljes szövegét lásd ERDŐ PÉTER, *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*. (Ókeresztény Írók 5.), Budapest 1983, 85–86.

9 Vö. PÁKOZDI ISTVÁN, *A négy misekánon magyarázata*, Budapest 2018, 30–34.

10 XVI. BENEDEK PÁPA, *Sacramentum caritatis* 3.

szesedik halálában és feltámadásában: „Megemlékezünk ezért, Istenünk, mi, a te szolgálid és a te szent néped, Fiadnak, Krisztus Urunknak áldott szenvedéséről, a halálból való feltámadásáról, dicsőséges mennybemene- teléről”.¹¹ Teljesebb formájában kifejtve: megemlékezik „mindarról, ami értünk történt: a keresztről, a sírról, a harmadnapi feltámadásról, a meny- nybemeneletről, a jobb kéz felől való ülésről, a második és dicsőséges eljő- vetelről”.¹²

Mindazonáltal a szentmisében nem csupán egy múltbeli eseményre vagy eseménysorozatra való emlékezés történik. Az *anamnészisz* (ἀνάμνησις) ugyan Istennek a történelemben végbevitt csodás tetteit eleveníti fel, s a Szentlélek ébren tartja az Egyház emlékezetét, miközben serkenti a hála- adást és a dicséretet,¹³ de ez nem egyszerűen csak egy emlékezés, hanem „megjelenítő” megemlékezés. A liturgia a maga megjelenítő erejével jelenva- lóvá teszi az „egyszer s mindenkorra” végbement eseményt.¹⁴ A történelmi, az időbeli, a földrajzi kereteket és határokat túllépve, a jelenbe hozza az üdvözítő eseményeket. Ezért kellett szakítani azzal a sokáig élő felfogás- sal, hogy a szentmisében Jézus Krisztus „újra és újra feláldozza magát”, és hogy a szentmiseáldozat „a golgotai véres kereształdozatnak az oltáron vér nélkül történő megújítása vagy megisméltése”. A liturgia megjelenítő ereje a *mába* hozza Krisztus megváltói művét, „egyidejűvé”¹⁵ teszi a szent eseményeket az itt és most ünneplőkkel. Ezért „amikor az Egyház Krisz- tus misztériumát ünnepli, imádságát egy szó hatja át: »Ma!« [...] Az élő Istennek ez a »mai napja«, melybe az ember meghívást kap, hogy belépjen, az egész történelmet fölülmúló és vezérlő Jézus húsvétjának az »óra«-ja”¹⁶. Amikor tehát a keresztény nép az Eucharisziát ünnepli, ilyen formában is annak forrásához megy vissza: a jelenbe hozza a múltbeli krisztusi üdvözítő cselekményt. A liturgiában ezért van különös jelentősége a „ma” (a *hodie*, a *szémeron* – σημερον) kifejezésnek: a szent cselekményt végezve a Szentlélek

11 A konsekráció utáni *akklamáció* a latin rítusú liturgiában.

12 Bizánci rítusú Szent Liturgia *anaforája*. Lásd *A görögszertartású katolikus egyház szent és isteni liturgiája a legszentebb áldozat bemutatását megelőző imákkal s isteni tiszteletekkel kiegészítve*, Nyíregyháza 1920, 137. (A továbbiakban: *Liturgikon*.)

13 Vö. *KEK* 1103.

14 Az ἐφάπαξ („egyszer s mindenkorra”) fontos terminus technicus, ugyanis négyszer fordul elő az Újszövetségben, s mindig ebben az értelemben. Vö. pl. Krisztus „saját vérével lépett be egyszer s mindenkorra a szentélybe, és örök megváltást szerzett” (Zsid 9,12); „egyszer s mindenkorra megjelent, hogy áldozatával eltörölje a bűnt” (Zsid 9,26).

15 II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Ecclesia de Eucharistia*, 5.

16 *KEK* 1165.

erejében együtt vagyunk Jézus Krisztussal az utolsó vacsora termében és együtt vagyunk vele a golgotai keresztnél. „Ugyanakkor, miközben megjeleníti a múltat, az Eucharisztia a történelem vége, Krisztus második eljövételének jövendője felé irányít minket. Ez az »eszkatologikus« szempont olyan magával ragadó erőt ad az Oltáriszentségnek, mely reménnyel tölti el a keresztény életet”.¹⁷

3. A közösség ünnepe

Az Egyház, a hívek teljes közössége – természetesen a felszentelt személy vezetésével – ünnepli az Eucharisziát a szentmise végzésével. Négy mozzanat¹⁸ kiemelkedő jelentőségű ebben az eseményben. Először: hálás szívvel emlékezünk meg Jézus áldott szenvedéséről, áldozati haláláról és dicsőséges feltámadásáról, elfogadva Őt mint egyetlen Üdvözítőt. Másodsor: Kérjük az Atyát, hogy emlékezzék meg a mi javunkra Jézusról, aki „értünk, emberekért és a mi üdvösségünkért”¹⁹ teljesítette az isteni üdvöngözt. Harmadszor: Felajánljuk az Atyának Jézust, aki önmagát adta áldozatul értünk, s ezt annak tudatában tesszük, hogy Őelőtte a Fiának tökéletes önfelajánlása a legtökéletesebb áldozat. Negyedszer: Jézushoz társítjuk a saját önfelajánlásunkat, hogy így egy testté válhassunk Ővele.

A felszentelt püspökön – aki kezdettől fogva a közösség elöljárója (*próesztósz* – *προεστώς*) – vagy papon (*preszbüterosz* – *πρεσβύτερος*) keresztül maga Jézus Krisztus működik Szentlelke által a szent áldozat megjelenítésében. Az önmagát tökéletes szeretetben felajánló Úr az, akinek személyében (*in persona Christi*) vagy nevében (*in nomine Christi*)²⁰ a folszentelt szolgálja végzi az áldozatbemutatást. Az Eucharisztia tehát mindannak a jelenvalóvá válása, amit Krisztus önmaga odaadásával ajándékozott az Egyháznak.²¹ A szent cselekmény (rendesen) mindig a hívek közösségében történik. Az „egy helyre” (*epi to auto* – *ἐπὶ τὸ αὐτό* – ApCsel 2,47) és egy célból „összegyülekezni” a Pünkösöd utáni első naptól kezdve az eucharisztikus közösségben való részvételt jelentette: ahol az eucharisztikus közösség, ott

17 II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Mane nobiscum, Domine*, 15.

18 Vö. NEMESHEGYI PÉTER, *Az Eukarisztia*, (Teológiai Kiskönyvtár III/6.), Róma 1975, 135–136.

19 A *Hitvallás* (Hiszekegy) kifejezése. Lásd *Liturgikon* (12. láb.), 131.

20 A „Krisztus személyében”, illetve a „Krisztus nevében” megfogalmazások között némi hangsúlyeltolódás fedezhető fel a keleti és a nyugati egyház között.

21 Vö. SC 47.

az Egyház, és ahol az Egyház, ott az eucharisztikus közösség.²² Ma is így van ez: „Miután az emberek összegyűltek”, akkor kezdődik a szentmise.²³ Krisztus tehát „mindig jelen van Egyházában, kiváltképpen a liturgikus cselekményekben”,²⁴ a hívek pedig, a vezetővel együtt, amikor részt vesznek az eucharisztikus áldozatban, „az egész keresztény élet forrásában és csúcspontjában, isteni Áldozatot ajánlanak föl Istennek, és vele együtt önmagukat ajánlják fel”.²⁵

4. Kettős táplálék

Az Eucharisztia megünneplése – a liturgia természeténél fogva – kettős szempontból a keresztény életünk forrása. „A két »asztal«, tudniillik az Ige és a Kenyér asztala egységet alkot”.²⁶ Így egyrészt hitelesen nyújtja táplálékként az Isten Igéjét (az igeliturgiában), s tudatosan hallgatva és befogadva azt, életalakítónak válik bennünk. Másrészt mert a Szentlélek erejéből Krisztust, a feltámadott Krisztust adja nekünk (az áldozati liturgiában). Feltámadott Testének és Vérének vétele Övele egyesít bennünket: „Aki eszi az én testemet és issza az én véretem, az bennem marad, és én őbenne” (Jn 6,56). Így növekedik bennünk a kegyelem, így egyesülünk az Egyházzal, így kapjuk bocsánatos bűneink eltörlését, így kapunk védelmet a halálos bűnök ellen, így fogadjuk az örök élet zálogát! Azonban mindenekelőtt így valósul meg egyre tökéletesebben a szentmise alapvető hatása: a hit, szeretettel történő valóságos egyesülés Jézus Krisztus önátadó életáldozatával. Mindazok, akik méltóképpen veszik magukhoz az Eucharisziát, Jézussal és a Szentlélek által táplált szeretetével egyesülnek. Ezáltal pedig egymással is közösségbe kerülnek. A szentmisének ezért van *lakoma-jellege*: „Az én testem valóságos étel és az én vérem valóságos ital” (Jn 6,55). Ám ez a megdicsőült test és a megdicsőült vér! Mindenesetre, azért nyújtja magát Jézus, hogy eggyé legyünk Övele, hogy Őbelé változzunk át, és hogy ezáltal egymással is eggyé legyünk. A szentáldozásban részesülők „krisztoforoszokká”, Krisztus-hordozókká válnak, és Aranyszájú Szent János szép képe szerint mint a mécsesek világítanak, amikor hazamennek a templomból, s

22 Vö. NYIKOLAJ NYIKOLAJEVICS AFANASZJEV, *Az Úr lakomája*, Nyíregyháza 2017, 20–21.

23 *Római Miskönyv*, „A szentmise rendje”, 1.

24 SC 7.

25 LG II.

26 II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Mane nobiscum, Domine*, 12.

eltöltik nem csak a házaikat, hanem az egész várost is fénnyel. Az eucharisztikus áldozat tehát „természete szerint” arra a bensőséges egyesülésre irányul a belőle való részesedés révén, amely Krisztus és a hívők között jön létre a szentáldozásban.²⁷ Ugyanis Jézus az Eucharishtiában nem „valamit” ad, hanem önmagát ajándékozza nekünk. „A tulajdon testét ajánlja föl és a tulajdon vérét ontja. Így ajándékozza saját létének teljességét, kinyilatkoztatva ennek a szeretetnek ősforrását”.²⁸ A szentáldozásban csodálatos módon megvalósul a „szent csere”, mert „nemcsak mi vesszük magunkhoz Krisztust, hanem Krisztus is magához vesz mindegyikünket”.²⁹ Ugyanakkor Szent Pál arra is figyelmeztet, nehogy valaki méltatlanul vegye magához az Eucharisztia kenyerét, mert aki ezt teszi, az Úr teste ellen vét (Vö. 1Kor 11,27).

Az Eucharisztia a maga sajátos formájában (mint minden más szentség a maga módján) a szentségi életet forrásokozza nekünk és táplálja bennünk (*vita in Christo*), s ez összehasonlíthatatlanul több, mint a Krisztust követő lelki élet (*sequela Christi*). Az Eucharisztia ünneplésében létrehozott szentség révén a krisztusi forrásból táplálkozva a Szentlélek erejében az Atyához jut az életünk. Ugyanakkor feladatunk, hogy másoknak is segítségére legyünk: mert ugyan az Eucharisztia egyesít bennünket Jézus önátadásának tettével, de ha „nem válik tevékeny szeretetté, önmagában töredékes” marad.³⁰ Az abiteni vértanúk (Kr. u. 304) azt mondták: Eucharisztia nélkül nem tudnak élni.³¹ Negyvenkilencen az életüket adták az Eucharishtiához való hűségük miatt. Az Eucharisztia a „szent útravalóként” az örök élet forrása lehet mindenki számára: „Láttuk az igazi világosságot. Vettük a mennyei Szentlelket. Megtáltuk az igaz hitet. Imádjuk az osztatlan Szentháromságot; mert ez üdvözített minket”.³²

27 Vö. II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Ecclesia de Eucharistia*, 16.

28 XVI. BENEDEK PÁPA, *Sacramentum caritatis*, 7.

29 II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Ecclesia de Eucharistia*, 22.

30 Vö. XVI. BENEDEK PÁPA, *Deus caritas est*, 13-14.

31 XI. RENDES PÜSPÖKI SZINÓDUS, *Záródokumentum*, 2015, 26.

32 Az áldozás utáni himnusz a bizánci egyház liturgiájában. Lásd *Liturgikon* (12. láb.), 152.

A parlagfű (*Ambrosia artemisiifolia* L.) pollen mennyiségének és minőségének szezonális és napszakos változása Nyíregyháza légkörében

1. Bevezetés

Az allergia, világunk egyik legkomolyabb betegségévé vált az elmúlt pár évtized alatt. Magyarországon népbetegséggé vált. Az allergiás szénanáthában szenvedők száma a kilencszeresére nőtt az elmúlt 12 év alatt (Páldy et al. 2006) és a környező országokban is egyre több olyan ember akad, aki allergiás a parlagfű pollenjére. (Verini et al. 2001). A pollenszemek felületén vagy falában akár 10-15 féle allergén természetű fehérje is előfordulhat (Juhász, 2012). A parlagfű fő allergéne, az Amb a1 a pektát-liáz család tagja, amely környezetszennyezés hatására növekedhet a pollenben. Ezt az allergén hatást fokozhatja a pollenmorfológiai változása, amely segíti a gomba spórák megtapadását az egyébként is tagolt pollenen.

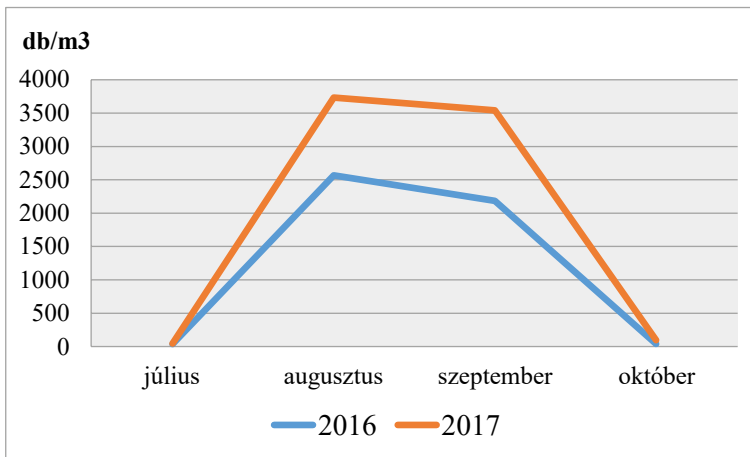
2. Anyag és módszer

Vizsgálataink során a minták Nyíregyházi ÁNTSZ tetejére kihelyezett HIRS típusú pollencsapdából származtak. A pollenfestést követően a virágpороkat Leica BZO1 típusú binokuláris mikroszkóppal tanulmányoztuk. A pollen morfológiát és felszínét a minták aranygőzölését követően Hitachi SU 1510 típusú elektronmikroszkóp segítségével elemeztük.

3. Eredmények

d.1. A parlagfű pollen mennyiségi megoszlása júliustól októberig 2016-ban és 2017-ben

A parlagfű pollen mennyisége 2016-ban július elejétől egyenletesen és gyorsan nő, majd augusztusban a légtér pollen tartalma eléri a 2500db/m³ mennyiséget. Szeptemberben augusztushoz képest csökken a pollen mennyiség, de jelentősen nagy, több, mint 2000db/m³. Majd októberre fokozatosan csökken a mennyisége és a virágzás megszűnésével a pollenki-bocsájtás is megszűnik (1. ábra).

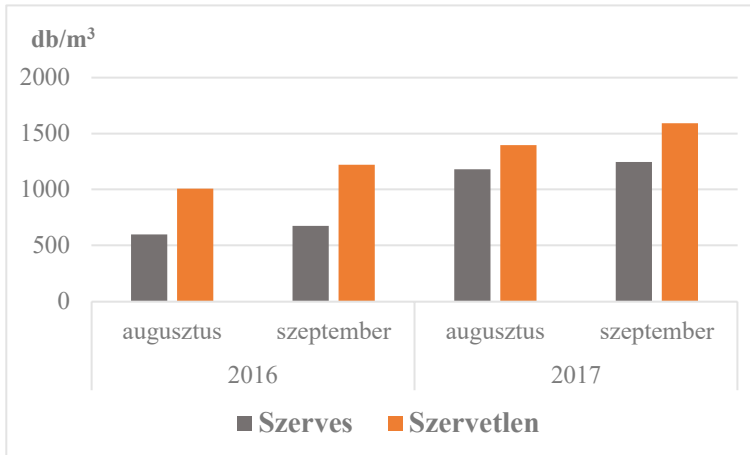
1. ábra. A parlagfű pollen mennyiségi megoszlása júliustól októberig 2016-ban és 2017-ben.

A parlagfű pollen mennyiségének változása 2017-ben hasonló a 2016-os évhez. A légtér pollen tartalma augusztusban majdnem eléri a 4000db/m³ mennyiséget, ez a mennyiség meghaladja az egy évvel korábban mért pollenkoncentrációt.

d.2. A parlagfű szerves és szervesetlen szennyeződései 2016-ban és 2017-ben

Mivel a parlagfű pollen felülete erősen tagolt, ezért a növényről vagy a levegőből származó szennyező anyagok könnyen megtapadhatnak rajta. A gömb alaktól eltérő, málna termésére hasonlító, deformált pollenszemek

többségében szeptemberben voltak megfigyelhetőek mindkét vizsgált évben (2. ábra).

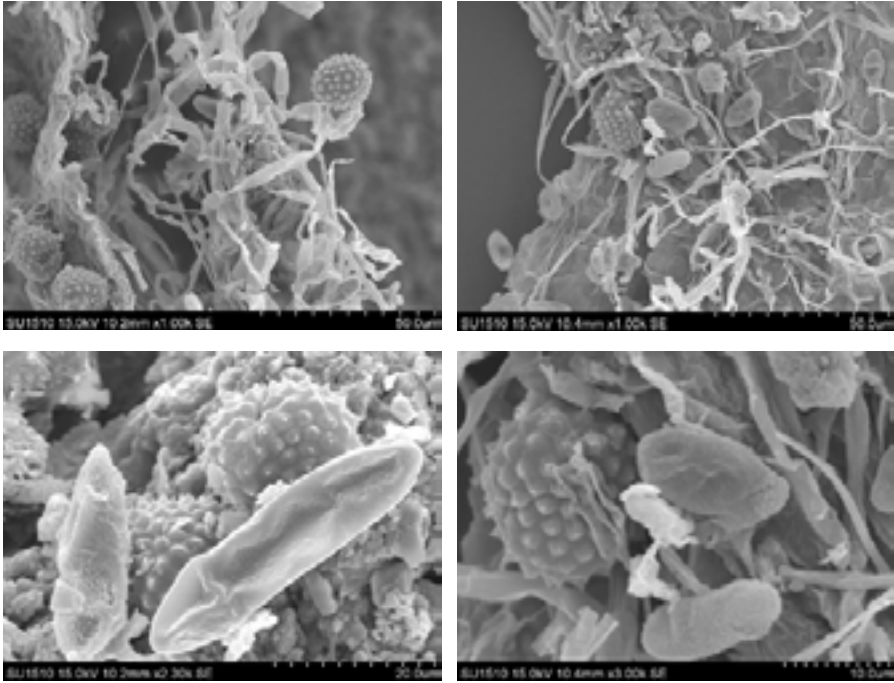

2. ábra. A parlagfű pollen szerves és szervetlen szennyeződései 2016-ban és 2017-ben

Mind a szerves, mind a szervetlen szennyezőanyagokkal borított virágpór hasonlóan a 2016-os évhez 2017-ben is szeptemberben volt nagyobb mennyiségben. Ezek a szennyezőanyagok jellemzően gomba spórák voltak.

A 2016-os adatokhoz hasonlóan 2017-ben is a szervetlen szennyeződés volt nagyobb mennyiségben, mind augusztusban mind szeptemberben, ahol elérte az 1600db/m³ mennyiséget. Azonban a szerves szennyeződés kétszerese 2017-ben a 2016-os évben mért mennyiséghez képest.

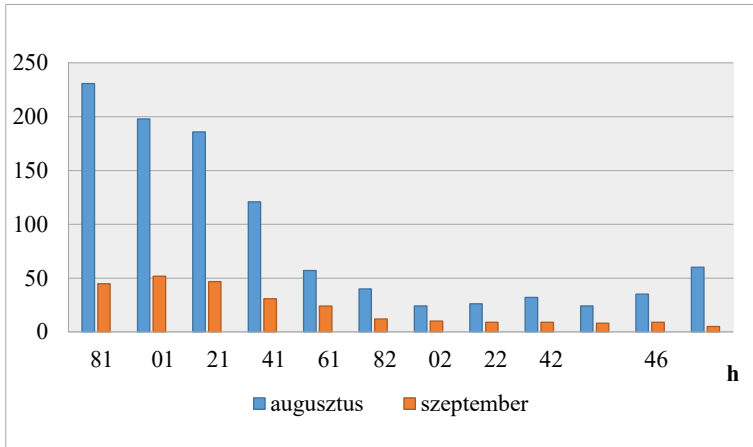
Az elektronmikroszkóppal készített felvételeken is jól látszik, hogy a szerves szennyeződések, pl. gomba spórák és hifák elsősorban szeptemberben voltak megfigyelhetőek (3. ábra).

3. ábra. A pollenminták szerves szennyeződései (szeptemberi minták)

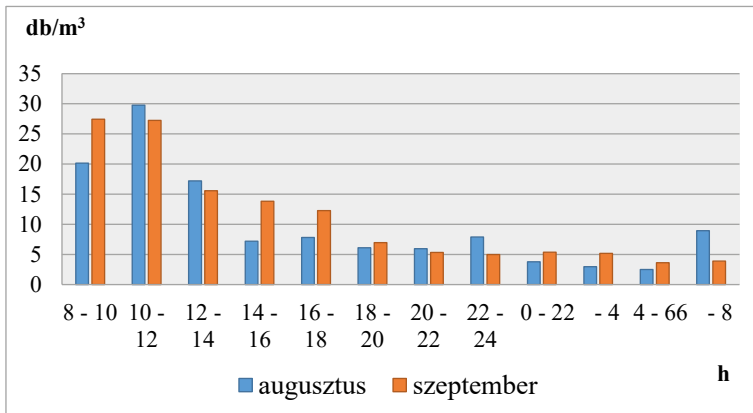
d.3. Az *Ambrosia artemisiifolia* pollen napszakos eloszlása
augusztusban és szeptemberben 2016-ban és 2017-ben

A parlagfű pollenkibocsátása napszakonként eltérő, nem egyenletes. Augusztusban, legnagyobb mennyiségben 8 és 10 óra között tapasztalható, majd mennyisége egyenletesen csökken 8 óráig, majd ismét kis mértékben nő. Szeptemberben 8 és 12 óra között a legnagyobb a pollenkoncentráció, majd egyenletesen csökken 22 óráig, és ezt követő órákban ismét nő a mennyisége (4. ábra).

4. ábra. Az *Ambrosia artemisiifolia* pollen napszakos eloszlása augusztusban és szeptemberben (2016)

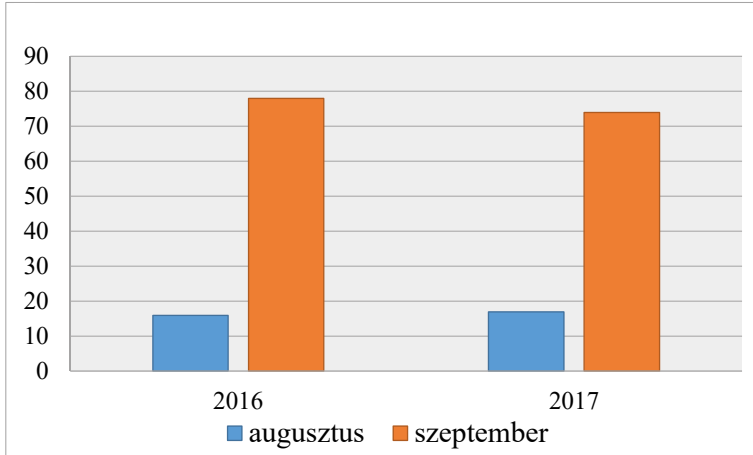
2017-ben a 2016-os adatokhoz hasonlóan 8-12h magasságában volt a legnagyobb pollenkoncentráció a légtérben (5. ábra).

5. ábra. Az *Ambrosia artemisiifolia* pollen napszakos eloszlása augusztusban és szeptemberben (2017)

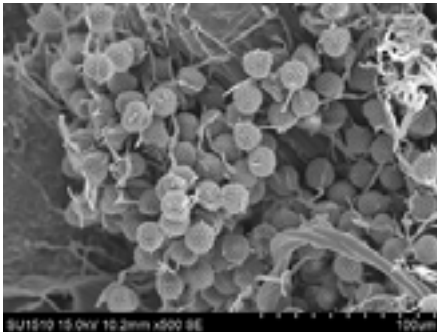
d.4. Az *Ambrosia artemisiifolia deformált* pollen eloszlása

A deformált, a málna termésére emlékeztető pollenformák nagyobb számú megjelenése elsősorban szeptemberben volt megfigyelhető (6. ábra).

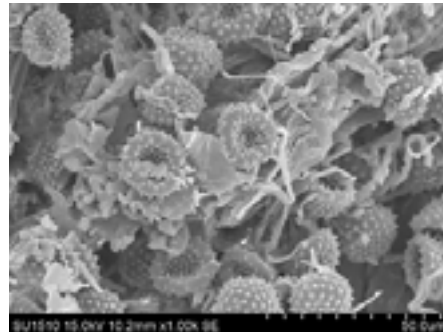

6. ábra Az *Ambrosia artemisiifolia deformált* pollen eloszlása

Az elektronmikroszkópos felvételeken is elsősorban a szeptemberi mintákban figyeltünk meg több deformált pollent (7. ábra).

2017. augusztusban gyűjtött pollen

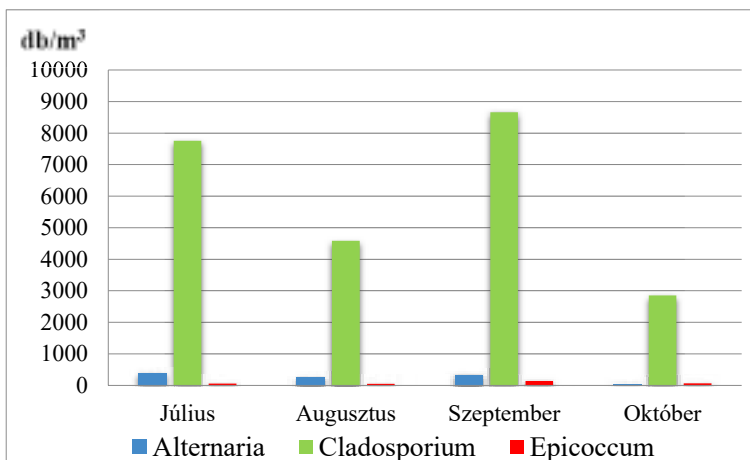
2017. szeptemberben gyűjtött pollen

7. ábra. A pollen morfológia eltérései (2017).

d.5. A léghő gombaspóra szennyezettsége (2016-2017)

A léghőbe kerülő gomba spórák asztmás betegséget okozhatnak, amely közegészségügyi probléma. Az *Alternaria* konidiumok belégzése asztmás tüneteket, a *Cladosporium* fajok pedig allergiás tüneteket okozhatnak, hiszen több mint 30 különböző allergént tartalmaznak (Wilken-Jensen és Gravesen, 1984). Léghő megjelenése kora őszi, nyári. A leggyakoribb „száraz” spóra a *Cladosporium* után. Jól bírja a kiszáradást. Kedvező időjárás mellett a spóráképződés rendkívül nagymértékű, a konidiumok pedig nagy területekre is képesek eljutni a széllel, és légáramlatokkal (Vörös és Husz, 1965).

A parlagfű pollen és az allergén gombák számában nagyságrendi különbség mutatkozik. A gomba spórák száma egyes hónapokban többszöröse a pollenszámnak. A léghő szilárd összetevőinek közel egynegyedét biológiai eredetű részecskék alkotják, amelynek jelentős része virágpór és gombaspóra. A konidiumok főleg júniustól szeptemberig találhatóak meg nagy koncentrációban, a levegőben. Az irodalmi adatokhoz hasonlóan a gomba spórák közül allergén hatású gombák mennyiségét figyeltük meg június-október hónapokban 2016-ban és 2017-ben (8. ábra).

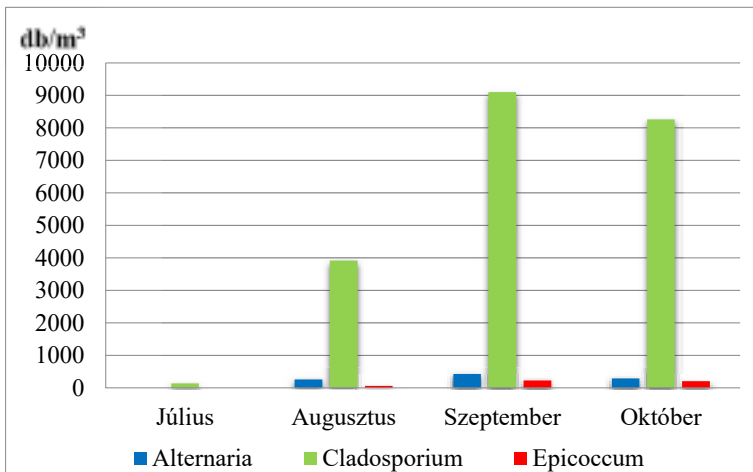

8. ábra: Az allergén hatású gombák mennyiségi megoszlása 2016-ban.

„A parlagfű virágpóra és szára is allergén. A pollenszem felszíne tüskés, könnyen megtapad a nyálkahártyában, konjunktivitist, rinitist okozva. A pollen felszínére tapadhatnak a léghő kémiai szennyező anyagai, és egy-

részt a pollen allergén molekuláival egyidejűleg és azokkal együttes hatást váltanak ki a nyálkahártyákon, másrészt pedig megváltoztathatják azok allergén szerkezetét is” (Páldy et al., 2006).

Azonban a gombák száma is jelentős a légkörben, a nyári hónapokban, könnyen a tagolt felszínű parlagfű pollenhez tapadhatnak. 2016 júliusában több napon keresztül száraz időjárást figyeltünk meg, ami miatt a gombák spórákibocsájtása jelentős, majd ősszel a csapadékos időjárás miatt a gombák szaporodása felerősödött, ami a csapadékmentes napokban ismét konidium kibocsájtást eredményezett. 2017-ben az őszi hónapok időjárásának köszönhetően nagyszámú gombaspóra volt megfigyelhető (9. ábra).

9. ábra: Az allergén hatású gombák mennyiségi megoszlása 2017-ben.

Mivel az allergén gomba spórák mennyisége nem elhanyagolható, ezért feltételezzük, hogy az allergiások száma a csapadékosabb és hűvösebb időjárás következtében sem csökken. A három vizsgált nemzetség közül legnagyobb mennyiségben a Cladosporium nemzetséghez tartozó gomba spórákat figyeltünk meg Nyíregyháza légkörében, mindkét vizsgált évben.

4. Összefoglalás

A parlagfű gyors regenerációs és megtelepedési képességgel rendelkezik, invazív, agresszív gyomnövény. A parlagfű életciklusa alapján július közepétől október közepéig virágzik, több milliárd pollent bocsájt ki a légkörbe.

Mivel relatív kis tömegű pollenről van szó, ezért hosszú ideig képes a levegőben tartózkodni, amely az allergiás szezonot meghosszabbíthatja. A parlagfű terjedését Európába bekerülve rendkívül gyors szaporodás jellemzi, amelynek egyik oka, hogy életfeltételeit a mérsékelt égövön találta meg. „A légtérbe kerülő igen magas pollenszám következtében szenzibilizálódik a lakosság, amely rendkívül gyorsan súlyos közegészségügyi problémává vált, egy évtized alatt megduplázódott a parlagfű érzékenyek százalékos aránya” (Páldy. et al., 2006).

A pollen a levegőben, tagolt felszínéből adódóan sok szerves szennyeződést tud összegyűjteni, amely módosíthatja az allergiás tüneteket. Az Ambrosia pollen morfológiája is változik, amely még tagoltabb felületet biztosít a szerves szennyezőanyagok megtapadásához. Az utóbbi évtizedben az allergiában szenvedők száma sajnos nem csökkent. Ezt a pollenek mennyiségi növekedése a légtérben és a pollenekre tapadt egyéb szennyeződések, mint például a gomba spórák is okozhatják.

Vizsgálataink arra fókuszálnak, hogy a pollen évszakos és napszakonkénti mennyisége hogyan alakul, továbbá a pollen felszínén milyen szennyeződések és milyen arányban fordulnak elő. Vizsgálataink során a minták Nyíregyházi ÁNTSZ tetejére kihelyezett HIRS típusú pollen-csapdából származtak. A pollenfestést követően a virágporokat Leica BZ01 típusú binokuláris mikroszkóppal tanulmányoztuk. A pollen morfológiát a minták aranygőzölését követően Hitachi SU 1510 típusú elektronmikroszkóp segítségével elemeztük.

Eredményeink: Legnagyobb pollen mennyiséget augusztus és szeptember hónapokban mértünk mindkét vizsgált évben (2016-2017). Augusztusban jóval nagyobb a pollen mennyisége a légtérben szeptemberhez képest. A pollen legnagyobb mennyiségét augusztusban, minden nap elsősorban 8-10 óráig mértük. 10 óra után egy egyenletes pollencsökkenést figyeltünk meg egészen 20 óráig, majd egy gyenge, de egyenletes emelkedés volt mérhető egészen 6 óráig. Hasonló eredményeket kaptunk szeptember hónapban is.

A pollen felületén szerves és szervesetlen szennyeződések figyeltünk meg elsősorban augusztus és szeptember hónapokban. A szennyeződések mennyisége szeptemberben nagyobb volt. A szervesetlen szennyeződés nagyobb arányú volt a szerveshez képest mindkét hónapban. A szerves szennyeződések elsősorban gomba spórák voltak.

A pollen alakjában is megfigyeltünk eltéréseket. Szeptember hónapban átlagosan több deformált, málna termésére emlékeztető pollent figyeltünk meg augusztushoz képest. Augusztusban elsősorban ép formájú, gömb alakú pollent mértünk. Eredményeinket az elektronmikroszkópos felvételek tanulmányozása is megerősítette.

A gomba spórák mennyisége a légkörben sokszor a pollenmennyiség többszöröse. A vizsgált nemzetségek közül a legnagyobb mennyiségben *Cladosporium* nemzetséghez tartozó konidiumokat számoltunk mindkét vizsgált évben (2016-2017). A gomba spórák számát az időjárás jelentősen befolyásolta, azonban a *Cladosporium* konidiumai azonban mind a nyári mind az őszi hónapokban jelentős mennyiséget mutatott. Mivel rendkívül allergén gomba, és konidiuma kisebb méretű az *Alternaria* és *Epicoccum* gomba spóráinál, ezért könnyen tapad meg a parlagfű virágporán, amely erősítheti az allergiás tüneteket. Ezért nagyon fontos az össze fogott parlagfű elleni védekezés, hogy a parlagfű fertőzött területeket csökkenthesük, mert csak így csökkenthetjük hosszabb távon az allergiás új betegek számát.

5. Irodalomjegyzék

1. Juhász, M. 2012.: *Mitől allergénebb egyik pollen, mint a másik?* Elméleti allergológia, 19. 5: 17-19.
2. Páldy, A., Apatini, D., Collinsné, Horváth, Z., 2006.: *Magyarország parlagfű-szennyezettsége 2000-2005.* Egészségtudomány 50: 39-60.
3. Verini, M., Rossi, N., Verrotti, A. 2001.: *Sensitization to environmental antigens in asthmatic children from a central Italian area.* Sci Total Environ. 270: 63-69.
4. Vörös J. és Husz B., 1965. Deuteromicetes. In: Ubrizsy G.(szerk.), *Növénykórtan II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 579-812.
5. Wilken-Jensen K. and Gravesen J., 1984: *Atlas of moulds in Europe causing respiratory allergy. Foundation for Allergy Research in Europe*, Copenhagen, ASK Publishing, 110.

A teremtményi szabadság teológiai jelentősége Hans Urs von Balthasar szemléletében

I. Bevezetés

A 30 éve elhunyt egykori jezsuita szerzetes Hans Urs von Balthasar teológiai szemlélete szerint a teremtett világ véges szabadságát, és ezzel együtt az isteni és a teremtményi szabadság konfrontációjának drámai valóságát a Szentháromságon belüli szeretet kenotikus és drámai struktúrája teszi lehetővé. Ez azt jelenti, hogy a teremtett emberi szabadság „világa” csakis a Lélek isteni szabadságának „világában” található meg otthonát és alapját.¹

„Az atyai szív önküresítésének drámája a Fiú nemzésében magában foglal és meg is halad minden drámát, ami Isten és a világ között egyáltalán lehetővé válhat. Csak a Szentlélek által fenntartott és áthidalt Atya és Fiú közötti differencián belül lehet helye bármiféle világnak.”² „Világos különbséget kell tenni – azonban – az Isten örök immanens ön-átadásában lévő ön-igenlése és a világ teremtői igenlése között.”³

2. Analóg szabadság

Hans Urs von Balthasar Szergej Bulgakovot követve a világ véges szabadságának teremtését egyfajta második kenóziszként emlegeti, amelyben Isten megosztja saját szabadságát. Mi már talán most jobb helyzetben va-

1 Vö.: Hermann STINGLHAMMER, „A dialogikus szabadság: kulcs a Theodramatik megértéséhez”, in *Communio* XXVI. évf. 2018/3-4, 82.

2 BALTHASAR, H. U. von, *Theo-drama. Theological Dramatic Theory 4, The Action*, San Francisco 1994, 327.

3 BALTHASAR, H. U. von, *Theo-Drama: Theological Dramatic Theory, Vol. 2: Dramatis Personae: Man in God*, San Francisco 1990, 257-59, vö.: *Theo-drama 4*, 261. vö.: Hermann STINGLHAMMER, „A dialogikus szabadság: kulcs a Theodramatik megértéséhez”, in *Communio* XXVI. évf. 2018/3-4, 82.

gyunk ahhoz, hogy ennek az elgondolásnak a jelentését értelmezzük. Balthasar a teremtést a szentháromságon-belüli kenózis visszatükröződésének,⁴ meghosszabbításának⁵ vagy következményének nevezi.⁶ Az önbirtoklás és önátadás azonosságának szentháromságon-belüli misztériuma szerzőnk teológiájának a középpontját képezi. Balthasar ugyanis miközben a véges világról állítja, hogy az az Isten szentháromságon-belüli dinamizmusának képmásává válik a teremtésben, visszautasítja bármiféle változás vagy fejlődés lehetőségének emlegetését, ami az immanens és oikonómiai szentháromságos kenózis szimpla azonosítását jelentené Istenben. Erre vonatkozóan kifejezetten elhatárolja magát J. Moltmann „remény” teológiájától és Whitehead „processzus” teológiájától.⁷ Hangsúlyozza, hogy világos különbséget kell tenni az Isten örök önátadásában megvalósuló ön-igenlése és a világ teremtői igenlése között. A világ nem Isten, Istennek pedig nincs szüksége a világra ahhoz, hogy Isten lehessen, a világ tehát nem szükségszerű, hanem alapvetően esetleges.⁸ Isten önkíráasztása az immanens Háromságban tökéletesen szabad, túl a szabadság és a kényszerűség véges dialektikáján.

Isten a teremtésben tökéletes szabadsága jogán hozza létre a véges szabadság esetleges világát. Balthasar szeretné nyomatékosan kiemelni Isten üdvtörténeti kenózisának szabadságát, s ezért világossá teszi, hogy ez nem az újplatonikus szükségszerűség egy fajtája, és nem az Istenség egy túláradó folyamata.

A Fiú isteni autonómiája – azért mert az Atyától kapott – még nem kevésbé abszolút, mint az Atyáé, hiszen az Atya – abszolút szabadon – teljes önmagát adja oda a Fiúban, és nem pusztán részt ad neki a saját szabadságából.

4 *Bulgakovot idézi ebben*, Vö. *Theo-drama* 2, 264, 27. lábjegyzet

5 „Megváltás tanában (*le Verbe incarné: Agnus Dei*, Paris, 1943) Szergej Bulgakov megpróbálja a kereszt kenózisát úgy felfogni, mint Isten önfeltárásának az utolsó akcióját, azaz egy végső meghosszabbítását.” Vö. *Theo-drama* 4, 313.

6 „Ez az első kenózis teszi lehetővé Isten kenotikus mozgásait a világ felé, s ezek a mozgások egyszerűen annak a következményei.” Vö. *Theo-drama* 4, 331.

7 *Theo-drama* 2, 261; *Theo-drama* 4, 322kk; *TheoDrammatica* 5, 194köv; Isten világgal való kapcsolatának kiváló, kritikus bemutatása, a remény és a processzus teológia szempontjait alaposan szemügyre vevő munka: O'DONNELL, John, *Trinity and Temporality. The Christian Doctrine of God in the Light of Process Theology and the Theology of Hope*, Oxford, 1983, különösen 86-95; 124-128; 130-136; 190-200.

8 *Theo-drama* 2, 261.

A véges teremtmény ingyenesen kapott relatív szabadsága ezen felül radikálisan esetleges is, mivel alapját és beteljesedését nem önmagában bírja. Az abszolút szabadság által, pontosan annak abszolút szabadságában szólítottatott ugyanis létbe és önmagán-túli beteljesedésre. Mindez viszont nem érvényes arra az isteni szabadságra, amely mint szentháromságos szabadság alapja és beteljesedése is önmagának.

3. A szabadság analóg autonómiája

Az autonómia fogalma gyakran előbukkan Balthasar munkáiban. Ennek ellenére úgy tűnik, mégsem játszik túlságosan nagy szerepet, legalább is abban az értelemben, hogy sehol nem próbálja kifejezetten definiálni a fogalmat, vagy részletes vitákba bocsátkozni annak filozófiai és teológiai jelentőségével. Sok más fogalommal egyetemben az autonómia fogalmát Balthasar a cselekvés és önmegvalósítás valódi terének igazolásában alkalmazza nyomatékosan, amit Isten, mint teremtő a teremtett szabadság világán belül minden véges individuumnak megad, mint a szeretetben megvalósuló valódi konfrontáció lehetőségi feltételét.⁹

Ez az autonóm terület azonban nem Isten autonómiáján kívül létezik, mivel az igazi emberi önállóság a Fiú autonómiájából való, ajándékba kapott, kegyelmi részesedés.¹⁰ Ezáltal világosan látszik, hogy az autonómia terminusa teljesen más szerepet játszik Balthasar munkáiban, mint a felvilágosodás kora óta megjelent filozófiai tárgyalásokban.¹¹ Szerzőnk kezdetől fogva együtt értelmezi a véges és a végtelen szabadságot. Isten autonómiája nem fenyegeti, hanem lehetővé teszi az ember szabadságát. Mivel az ember szabadsága a Fiú isteni szabadságához hasonlóan képmás jellegű, azért Isten autonómiája nem tekinthető az emberi szabadsággal ellentétes értelműnek, hanem csakis úgy, mint annak forrása és beteljesítője.¹²

9 Vö. *Theo-drama* 2, 271köv., & 312köv.

10 *Theo-drama* 2, 314.

11 Az autonómia fogalmának Descartes óta hosszú története van. Az érdeklődő utána járhat többek között in KASPER W., *Jézus Krisztus Istene*, Budapest 2003, 28kk., 38kk., és in MACKEN, *The Autonomy Theme*, 2. rész: Az „Autonómia” fogalmának története. Vö. 72. lábjegyzet

12 *Theo-drama* 2, 288-92; Lásd még *Theo-drama* 4, 149.163.177; A véges szabadság két pólusról: az autonómiájáról és a teonómiájáról in *Theo-drama* 2, 227kk.; Hasznosnak tűnik még Balthasar kitérője a szabadság analógiájáról a patrisztikus „*imago Dei*” és „*similitudo Dei*” fogalmának tükrében. Vö. „*Isten képe és hasonlatossága*” in *Theo-drama* 2, 316-334, valamint O'DONNELL, J., „Man and Woman as Imago Dei in the Theology of Hans Urs von Balthasar”, in *Irenikon* 4/1983, 117-128.

4. Az önmegvalósítás szabadsága és felelőssége

„A teremtmények csak az által nyernek szabad teret, ha Isten bizonyos mértékig visszavonul és látenssé válik. Azonban, mivel Ő nem hiányozhat egyetlen helyről sem, azért – bizonyos értelemben – „csak” inkognitóba vonul, sokféle utat nyitva hagyva a szabad cselekvésre, még hozzá nem is csak mutatóba, hanem valóságosan, hiszen állandóan „munkálkodik”, és teremtett művét folyamatosan teszi tökéletesen szabaddá. »Voluntatem movet, non ut ex necessitate, sed ut indeterminate se habentem a multa« (Thomas, De Malo q 6, a un c). – Ilyen „új partok felé” való járatlan utak megnyitásában Isten nem egyszerűen egy üres teret, hanem az ő végtelen szabadságának világát, ennél fogva Önmagát, és önmagában a minden véges szabadságot körülölelő és kormányzó követendő mintát is föltárja előttünk.”¹³

Balthasar szerint azonban Istennek a teremtett világban való egyfajta inkognitóba vonulásának ténye nem a teremtés magára-hagyásának vagy valami közömbösségnek a jele, hanem éppen a szereteté és a bizalomé. Elrejtettsége úgy értelmezhető, mint a szeretetben a teremtménynek ajánlott valódi szabadság elismerése, és a kockázat készséges magára vállalása, melyben teremtménye szabadságát komolyan veszi. Isten nem hagyja el, hanem bizonyos távolságból kíséri a véges szabadságot. Szerinte pontosan ezt szimbolizálja a talentumok példabeszéde Jézusnál.¹⁴ Az ember, aki elutazott, a szolgálóra bízta vagyonát, időt és eszközöket adott mindegyiknek képességei szerint, hogy a vagyon használatában gyakorolják szabadságukat és fantáziájukat. A szolgálóknak a maguk részéről igazi felelősségük volt a rájuk bízott vagyon megfelelő használatát illetően. De a vagyon végső soron nem az övék, hanem az uruké.

Balthasar szerint ez a példabeszéd nagyon jól értelmezi az Istentől kapott véges szabadság valódi, ugyanakkor relatív autonómiáját. Isten bizonyos fokig elrejtőzött. Istennek ez az elrejtőzöttsége azonban nem jelent mást, mint saját teremtménye szabadságának elismerését és belé vetett bizalmát. Ahogy a szolgálók, akik egyértelműen megbízást kaptak az uruk vagyonával való tevékeny és felelős gazdálkodásra, úgy minden egyéni, véges szabadság felelős a kapott talentumok kamatoztatásáért, ami ugyanakkor a Fiú szabadságában és küldetésében való egyedülálló részesedést is jelent számára. A példabeszéd világossá teszi, hogy ez a feladat nem kis kockáza-

¹³ *Theo-drama* 2, 273.

¹⁴ *Theo-drama* 2, 273kk.

tot is magában rejt. Balthasar szerint ugyanis Isten elrejtettségé nemcsak a véges szabadság viszonylag önálló gyakorlását teszi lehetővé, hanem annak helytelen alkalmazását is.

Speciálisan szentháromságos perspektívából szemlélve Balthasar a következő módon nyomatékosítja ezt a bennfoglalt ellentmondást: *„A teremtmény azért képes visszautasítani annak elismerését, hogy szabadságával adósa a Teremtőnek, mivel a szabadságnak, mint olyannak nincs más eredete, mint önmaga; nem valami más „okozza”, hanem csak saját maga; a visszautasításban tehát azt a tényt veszi szándékosan semmibe, hogy ehhez az ön-eredetchez nem a saját erőfeszítése által jutott hozzá. A véges szabadság abszurd módon anélkül próbál jogot vindikálni magának az isteni természetre, hogy a Személyből is részesedne annak, aki mindig odaajándékozó és elfogadó, kiírástó és hálát adó ezért a természetért, és aki annak öntadását is megtestesíti. Az emberi visszautasítás olyan szakadékot leplez le a teremtményben, ami által az valójában a saját analóg- és képmási-karakterével is szemben áll, hiszen ez a karaktere szükségszerűen a szentháromságos relációkon belüli helyzetéből adódik.”*¹⁵

A bűn realitása miatt azonban, maga az emberi szabadság megszabadításra szorul. A valódi emberi szabadság Krisztus után már „megszabadított szabadság”. Az emberi szabadság ilyen értelmezésű szemléletét Balthasar a szabadság és a kegyelem lényegi kapcsolatának hangsúlyozásával, illetve pontosan annak következményeképpen mutatja be a Theodramatik II/1. kötetében (*Der Mensch in Gott, 1976*), de ugyanezt a gondolatot folytatja a Theodramatik III. kötetében (*Die Handlung, 1980*) is.¹⁶ Az emberi szabadságot meg kell szabadítani a sokféle szabadságvesztéstől, ami azoknak az erőfeszítéseknek az eredménye, hogy önmaga alapját és beteljesedését Istenen kívül, önmagában akarja megtalálni.¹⁷ A valahonnan származó szabadság valahová tartozást is jelent. A véges szabadságnak szabaddá kell

15 *Theo-drama 4*, 328-329, Vö. „Ugyanazt a lelkiületet ápoljátok magatokban, amely Krisztus Jézusban volt” (*Fil 2,5*). Fontos még odafigyelnünk itt arra, hogy a teremtmény most emlegetett Szentháromságos relációkon „belüli” pozíciójából eredő szabadsága nem azt akarja sugallni, mintha a teremtett szabadság keletkezésének „miből”-je valami szentháromságos relációkon belüli ontikus pozíció volna, ahogy a dinamikus panteista szemlélet tartja, hanem csupán azt, hogy ezt a teremtett szabadságot a szentháromságos relációk ölelik körül és tartják fenn, szabadon helyet készítve annak a végtelen szabadság terében. A „belüli” kifejezés tehát csak az ökonómiában jelenthet analóg-ontikus valóságot.

16 *Theo-drama 2*, 302-316, *Theo-drama 4*, 367-388, különösen 380-383.

17 Hermann STINGLHAMMER, „A dialogikus szabadság: Kulcs a *Theodramatik* megértéséhez”, in *Communio* XXVI. évf., 2018/3-4., 79k

válnia arra a szabadságra, amely Jézus Krisztusban, a megtestesült Fiúban kegyelmesen kinyilvánult, és a Szentlélek munkálkodása által osztatik ki.¹⁸ Mindez konkrétan a kisajátítás vagy elsajátítás folyamatát foglalja magában, ami a Szentlélek általi folyamatos átalakulást jelenti számunkra Krisztusban.¹⁹ Ha pedig azt is megvizsgáljuk, hogy a Szentlélek hogyan fejt ki aktivitását a Fiú életében és küldetésében, azt is megfigyelhetjük, hogy miként vezet ugyanaz a Lélek a véges, elbukott szabadságot is beteljesedésre ugyanabban a Fiúban.²⁰

Minden valódi szabadságnak a megtestesült Fiú a forrása. Benne élni azt jelenti: szabadon élni. Szabadon élni viszont azt jelenti: új, kegyelemmel teljes életre születni a Fiúban, azaz kegyelmesen részesedni az ő öröktől fogva való születésében.²¹ Az a kegyelem, amit Isten Fia által az Isten a Szentlélekben véges teremtményeinek ad, és ami a véges szabadság kinyílását és megszabadulását alapvetően okozza nem kevesebbet jelent tehát, mint az Fiú kifürkészhetetlen mélységű örök életében és szabadságában való részesedést.²² A kegyelem Isten abszolút szabadsága, mint szabaddá tevő ön-ajándékozás a Fiú által a Szentlélekben.

5. Összefoglalás

Az emberi szabadság alapvetően ebben a paradox feszültségben egzisztál. Véges és gyökerében esetleges szabadság ez, ami nem képes sem megalapozni sem beteljesíteni saját létezését és beteljesedését. Mindazonáltal az emberi szabadság *valóságosan* részesedik Isten végtelen szabadságában azáltal, hogy alapját és *kegyelmi* beteljesedését nem saját magában, hanem a megtestesült Fiú szabadságában bírja. Balthasar befejező elemzése szerint

18 Vö. „Ha a Fiú szabaddá tesz benneteket, akkor valóban szabadok lesztek.” (Jn 8, 36) Vö. „A szabadságot Krisztus szerezte meg nekünk.” (Gal 5,1) Vö. „Ahol az Úr Lelke ott a szabadság. Mi pedig mindnyájan, akik földetlen arccal tükrözzük vissza az Úr dicsőségét, a dicsőségben fokról fokra hozzá hasonlóvá változunk át, az Úr Lelke által.” (2Kor 3,17) Vö. *Theo-drama* 4, 367; *Theo-drama* 2, 230–31, H. U. von Balthasar, *Creator Spirit, (Exploration in Theology III)*, San Francisco 1993, 156; Ebből a szempontból Szent Anzelm játszik fontos szerepet Balthasar szabadság fogalmának alakulásában. Vö. *Theo-drama* 4, 369;

19 *Theo-drama* 2, 283köv.

20 H. STINGLHAMMER, „A dialogikus szabadság: kulcs a Theodramatik megértéséhez”, 82.

21 *Theo-drama* 2, 302–311, Vö.: H. U. von BALTHASAR, *Theo-drama. Theological Dramatic Theory* 3, *Dramatis Personae: The Person in Christ*, San Francisco 1992, 229–30. lábjegyzetek, ahol kidomborodik ennek az újjászületettségnek az analóg karaktere.

22 H. U. von Balthasar, *The Theology of Karl Barth*, San Francisco 1992, 373köv.

a valódi teremtményi szabadság az isteni szabadsággal való közösséget jelent a különbözőségben, ami Isten szabad önátadásánál fogva Jézus Krisztusban, a szabadság konkrét analógiájában valósul meg. Olyan egység ez, amit a Szentlélek által egyesülve Krisztusban valósággal bírhatunk.²³

Eszerint a véges lélek kezdettől fogva az abszolút Lélekkel való kegyelmi egységre és abban való beteljesedésre van teremtve.²⁴ A Szentlélek maga segíti elő ezt a „különbözőségben megvalósuló communitot”. A Szentlélek Isten személyes szabadsága, és ugyanakkor kegyelmesen adott részesedés is Isten szabadságában. Ebben az értelemben maga a Szentlélek tesz szabadá, ő szabadít fel minket Krisztus szabadságára.²⁵

Meg kell azonban mondanunk, hogy az emberi szabadság Isten szabadságából való analóg részesedésként való értelmezése a maga nehézségeit is magában hordja. Balthasar egész sereg terminussal fejezi ki ezt a részesedést.²⁶ Itt még nem elég világos, amit ezek a kifejezések aktuálisan jelentenek. És pontosan ez a probléma. A részesedés vagy részesülés értelme első pillantásra nyilvánvalónak tűnik, de nagyon gyorsan világossá válik, hogy ez még nem minden. Valójában a krisztológia és szentháromság-teológia egész történetét e fogalom megvilágításának a történeteként is lehetne értelmezni.

Talán abból fakad ennek a kihívásnak a valószínűleg megoldhatatlan nehézsége, hogy valami olyasmiről próbálunk meg beszélni, ami számunkra valószínűleg mindig is misztérium marad. Filozófiailag egy ősi gondolat variációja, ami az egy és a sok problémáját örzi, teológiailag pedig a teremtés és legmélyebb gyökerében az inkarnáció felfoghatatlan misztériuma is.²⁷ Miközben nyilvánvaló előttünk a fogalmi megvilágítás kívánatossága

23 H. STINGLHAMMER, „A dialogikus szabadság: Kulcs a *Theodramatik* megértéséhez”, 82.

24 Vö. Balthasar, *The Theology of Karl Barth*, 308-311. Amit ebben az ügyben hangsúlyozni kell, az a természetfölötti abszolút levezethetlensége a természetesből. A szentháromságos szeretet, mint az ember beteljesedése, abszolút szabad és ráadás-szerű. Amint Balthasar olyan jól kifejti: az elméleti kérdés, vajon teremthetett volna-e Isten egy pusztán természetes rendeltetésű világot, nagyon kis jelentőséggel bír Istenben, aki ténylegesen szabadon, azzal a céllal teremtette a világot, hogy szabadon átadja önmagát neki a szeretetben. Ami pedig ennyire kisfontosságú Istennek, annak számunkra sincs többé nagyobb jelentősége. *The Theology of Karl Barth*, 312., Vö. RAHNER, K., *Theological Investigations I*, New York, 1961, (Concerning the Relationship between Nature and Grace): 297-317, különösen: 297. és a 311.

25 H. STINGLHAMMER, „A dialogikus szabadság: kulcs a *Theodramatik* megértéséhez”, 83-84.

26 Ezek közül néhány: „részvétel, részség”, in *Theo-drama* 2, 230-31; 272-3; BALTHASAR, H. U. von, *Spirit and Institution*, (Explorations in Theology IV), San Francisco 1995, 362-63; — részesedés, részesülés in *Theo-drama* 2, 315; — „részesedés, részvét” in *Theo-drama* 3, 282-83.

27 Vö. *Theo-drama* 2, 119.

ugyanakkor lehetetlensége, úgy tűnik, hogy Hans Urs von Balthasar krisztológiai és szentháromság-teológiai szemléletében – amiben ezt a problémát leginkább megközelíti – rendkívül jelentős bepillantás és hozzájárulás született. A keresztény ember arra vonatkozó kérdésre, hogy a véges szabadság mi módon képes igazán részesülni a végtelen szabadságban, szerzőnk a választ az Ige megtestesülésében találja, akinek személyében a végtelen és véges szabadság keveredés és megoszlás nélküli egységet alkot.²⁸ Azonban, amint azt Hans Urs von Balthasar kimutatja: Jézus Krisztus alakját hitelesen csakis a Szentháromság titka felől közelíthetjük meg.

Balthasar kimutatja, hogy az emberi szabadság az isteni szabadságon kívül nem értelmezhető, és hogy önmagán túl, az isteni szabadságban hivatott beteljesedésre. Ezáltal az isteni szabadság nem fenyegeti, és nem is fenyegetheti az emberi szabadságot. Isten nem fenyegető veszélye, hanem igazi forrása, garanciája és beteljesedése az emberi szabadságnak.²⁹ Mindez azonban nem lehet csupán egy filozófiai spekuláció eredménye, hanem sokkal inkább a véges és végtelen szabadság lehetséges egységének a Jézus Krisztusban megvalósult konkrét kinyilatkoztatása. Ez a „jó hír” a véges szabadság számára, ami viszont öbenne keresi beteljesedését. Nem Isten léte vagy szabadsága teljeseedik tehát be ebben az együttlétben, ahogy Hegel és követői gondolják, hanem csak az Ő konkrétan, de szabadon elhatározott kényszert és szükségét nem ismerő teremtő terve, ami egyáltalán nem elhanyagolható különbséget jelent!

Balthasar tehát nem egy semleges antropológiát fejleszt ki. A véges emberi lélekről és szabadságról való értelmezése analóg módon a történeti „Krisztus-eseményben” van megalapozva. Szerinte egy adekvát antropológia és ezzel együtt egy adekvát világszemlélet, amelyet az ember rekapitu-

28 Ennek részletes kifejtésében tárgyalhatnánk a Krisztusba lévő két akarat doktrínájáról is, ami viszont meghaladja jelenlegi célkitűzésünket. Sajnos Balthasar maga nem tárgyalja részletesen ennek a teológiai problémának a történetét. Viszont érdemes megemlíteni ennél a kérdésnél a Maximosz Hitvalló iránti nagyrabecsülését. Vö. BALTHASAR, H. U. von, *Liturgie Cosmique. Maxime Le Confesseur*, Paris 1947, esp.: 203-277.

29 Itt megjegyezhetné valaki az erőteljes hasonlóságot Ágostonnal, Anzelmmelel és a modern időkben K. Barth-tal. Walter Kasper a már idézett *Jézus Krisztus Istene* című művében (68kk. és 89kk.) szintén kimutatja a hasonlóságot és különbözőséget Balthasar és Barth között. Kasper olyan megközelítést követel, amelyikben az ember autonómiája Isten abszolút szabadságában van megalapozva; Isten theonómiáját szerinte nem lehet ellentétes értelmű módon elgondolni. A korunkbeli ateizmus kihívására Kasper szerint az emberi önállóság fényében a következő a válasz: a fokozódó egység Istennel egyre nagyobb beteljesedett szabadságot jelent az ember számára is. Uo. 58, *Theo-drama* 3, 36, Vö. *The Theology of Karl Barth*, 248.

lál, egyedül a krisztológiában közelíthető meg. Minden dolog olyan mértékben marad absztrakt az ember számára, amilyen messze van a krisztusi fókuszponttól, azaz Isten és a világ igazságának abszolút konkrét és történeti kinyilatkoztatásától.³⁰ Ez vezet el ugyanis bennünket Jézus Krisztus szentháromságos alakjához, akinek megtestesülésével Isten egy harmadik és végső kenózisban üresítette ki önmagát mindnyájunk és az egész világ üdvösségéért.

³⁰ *Theo-drama* 2, 202; *Theo-drama* 3, 13.

Lépések a magyar vallási bibliográfia létrehozása irányába

A 17. században megjelent első periodikus kiadványok új világot hoztak a kommunikációba. A könyvekhez képest gyorsabb nyomdai átfutás lehetővé tette a frissebb információátadást, ezért nem csoda, hogy gyorsan tért nyertek a gazdasági, politikai, kulturális és tudományos életben. A 19. század második felére bekövetkezett kiadási láz következtében a periodikus kiadványoké lett a vezető szerep a napi eseményekről és a tudományos eredményekről szóló tájékoztatásban. Polgárok és tudósok egyaránt várva várták az új lapszámokat, melyeket érdeklődéssel böngésztek az új számok megjelenéséig.

A tudományos újdonságokat közlő lapok¹ írásai heves szóbeli, vagy akár hosszas postai levelezésen keresztül vitákat váltottak ki kollégák között. Az újságok társasági szenzációi pedig hosszú időre beszédtemát adtak társasági hölgyeknek és uraknak. Abban a korszakban mindenki tudta, hogy melyik lap olvasásával kapja meg a számára létkérdéssé váló információt és annak rendszeres böngészésével igénye kielégítést is nyert. Manapság azonban, amikor a periodikus kiadványok és tanulmánykötetek száma jelentősen megnőtt, új interdiszciplináris kiadványok jelennek meg, az írások szóródása miatt, nagy kihívást jelent a szakirodalom áttekintése.

Gondoljunk csak az eutanázia kérdéskörére, melynek az etikai, morális, teológiai megközelítésén túl van egészségügyi vetülete is, de szenzációhajhás bulvárhírként is írhatnak róla. Hasonló mondható el a vallási néprajz, egyháztörténet vagy egyházművészet témakörökről, melyek irodalma a jól ismert teológiai lapokon kívül megjelenhet néprajzi, történelmi vagy művészeti folyóiratban is.

A szerzőink esetében is megfigyelhető, hogy egyre több lehetőség lévén, különböző tematikájú vagy felekezetű kiadványokban publikálnak. Ugyanazon szerzőnek megjelenhet írása az Új Ember, a Reformátusok Lapja, vagy az Evangélikus Élet lapokban egyaránt és a görögkatolikus

¹ Az első tudományos lapok: Journal des Savants (1665-), Philisophical Transaction (1666-), hazánkban az 1831-ben Orvosi Tár

kiadványokban is felfedezhetjük más felekezethez tartozók írásait. A tájékozódás tehát egyre nehezebb, nem elég ma rendszeresen forgatnunk már jól ismert és megszokott lapokat. És akkor még nem beszéltünk a csak online formában megjelenő periodikákról, melyek száma nő a humán tudományok területén is (pl. Régió kutatás Szemle).

Ebben a káoszban tehát egyre jobban megnő a szerepe a bibliográfiai feltárásnak, a cikkek esetében a repertorizálásnak.

1. A hazai repertóriumok egykor és ma²

Az első folyóiratrepertórium hazánkban Szinnyei József munkája a „*Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium*” című 3 kötetes mű volt. Ez több mint tíz, 1880-ig megjelent katolikus és protestáns egyházi lap feldolgozását végezte el, emellett másfélszáz tétele, különböző tanulmánykötetekből származik.³

A *Magyar Könyvészet 1712-1920 és 1921-1944* éveket feldolgozó kötetei válogatással tartalmazznak tanulmányokat és cikkeket. Hiányait az elektronikus verzióban igyekeztek kiegészíteni, de teljes retrospektív repertórium ebből az időszakból nincs. Így aki manapság ennek az időszaknak cikkanyagára kíváncsi, legjobb, ha átlapozza az egyes számokat, szerencsés esetben nyúlhat csak a keresést is lehetővé tevő digitalizált adatbázisokhoz.

Az 1961-2001 között nyomtatásban megjelenő *Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Repertórium* (MNB-IKR) feladata volt a rész-dokumentumok (tanulmányok, cikkek) regisztrálása. Már a kezdeteknél kialakult az a szokás, hogy 3 nagy alkalmazott-tudományi terület (mezőgazdasági, műszaki és orvosi) országos szakkönyvtára maga készítette szakirodalmának a feltárását.

Az MNB-IKR 2002 márciusától elektronikus formára váltott, és a havonta frissülő IKER (Magyar Időszaki Kiadványok Repertórium) adatbázisban lett elérhető. A feldolgozás során azonban válogatva dolgozták fel a hazai tudományterületek lapjainak cikkeit és nem vették fel a konferencia kiadványokat és sorozatokat illetve a nem tudományos szintű írásokat.

A rendszerváltást követően – éppen, amikor a feldolgozandó dokumen-

2 A hazai repertorizálás történetéről ld.: KÜHRNER ÉVA, *A görögkatolikus kiadványok repertorizálása*. Athanasiana, 2018. 46. 132-139. és MURÁNYI PÉTER, *A hazai folyóirat-repertorizálás jelenlegi rendszere (?) és problémái*. Könyvtári Levelező/lap, 2003. május 14-21.

3 <http://real-eod.mtak.hu/view/subjects/B.html> [letöltve: 2018. 06. 10.]

tumok száma megszorodott – válságba került a részdokumentumok bibliográfiai feltárása. Ennek eredménye az lett, hogy az egyes szakterületek önmaguk kezdtek analitikus feltárásba. Az ezredforduló táján 10-15 között volt csak a társadalomtudományi területeken funkcionáló adatbázisok száma, melyek között eligazodni a szakembereknek sem volt egyszerű feladat. És akkor még nem beszéltünk a régi korokban keletkezett irodalom feltárásának, a retrospektív repertóriumok létének hiányosságairól.

A probléma megoldására történtek próbálkozások, így született meg az Országos Széchényi Könyvtár által életre hívott HUMANUS adatbázis mellett a gyakorló könyvtárosok kezdeményezésére létrejött és a Miskolci Egyetem, Könyvtár, Levéltár, Múzeum által fejlesztett és működtetett MATARKA adatbázis.

A HUMANUS adatbázisban kialakítottak ugyan egy „Vallás, teológia” szakcsoportot, de a területnek nincs felelőse. A honlapon ma is az olvasható, hogy „Várjuk egyetemi, akadémiai kutatócsoportok, szakkönyvtárak, tudományos kutatók jelentkezését!”⁴ Az egyházi könyvtárak közül az Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Könyvtára vesz részt három folyóiratának (Credo, Keresztyén igazság, Lelkipásztor) szisztematikus feldolgozásával az adatbázis építésben.

A MATARKA a „borítótól borítóig feldolgozás” elvét folytatva következetesen feltár minden írást, még a híreket (pl. gyászír, avatások, események stb.) is, melyek ugyan nem tudományos értékűek, de a történeti kutatások szempontjából fontosak lehetnek, egy személy vagy egyházközség történetének kutatásához forrásértékkel bírhatnak.

A két adatbázis közötti különbséget egy számszerű adat szemlélteti legjobban. Az *Athanasiana* című folyóiratunk HUMANUS-ban feldolgozott 154 cikkével szemben, a MATARKA 1635-öt ír le.⁵

Közben beindult a nagyszabású digitalizálási projekt az Arcanum részéről, mely a NKA által támogatott közgyűjteményi digitalizálási munka eredményeit tárja elének a HUNGARICANA és ADT adatbázisokban. Néhány egyházi könyvtár csatlakozva a vállalkozáshoz, a bibliográfiai feltárást átugorva, a digitális feldolgozáson keresztül tette közkinccsé a régmúlt korok periodikáinak – tudományos laptól az újságokig – tartalmát, sőt teljes szövegét.

4 <http://humanus.bibl.u-szeged.hu/human/cikk-mokka> [letöltve: 2019. 02. 21.]

5 matarka.hu/szam_list.php?fsz=1677 és <http://humanus.bibl.u-szeged.hu/human/cikk-mokka> [letöltve: 2018. 09. 12.]

2. Lépések a vallási irodalom feltárásában

Szerencsétlen módon a MNB rendszer kétezres évek elején történő átalakulása egybe esett a rendszerváltást követő egyházi könyvtárügy újjáéledésével, az egyházi kiadványok számának megszorodásával és az intézmények infrastruktúrájának megteremtésével. A könyvtárak háza táján egyre nagyobb számban feltűnő könyvtáros szakemberek érezték a hiányosságokat, de el kellett telnie közel két évtizednek ahhoz, hogy lépések történhessenek a szakmai „finomságok” megvalósítása irányában is. Képtelenség volt ugyanis, hogy éppen azon a szakterületen, ahol az első szakbibliográfiát elkészítették,⁶ ne folyjon bibliográfiai feltárás. Persze, ehhez a meglévő eszközökön és szakmai tudáson kívül szükség van szakmai és felekezeti közötti együttműködési készségre is.

Több fórumon és több összefüggésben is felmerült a nemzeti vallási repertórium létrehozásának kérdése. Az bizonyosnak látszott, hogy nem érdemes a nulláról indulva új adatbázist létrehozni, hanem egy már meglévő és jól működő rendszerhez célszerű csatlakozni. Az első lépés a meglévő bibliografizálási törekvések áttekintése volt, az olyan közismert követelmények szem előtt tartásával, mint a teljesség (hézagmentesség), frissesség, (gyors adatfelvitel) pontosság, (visszakereshetőséget szolgálja) és a párhuzamosságok elkerülése.

Elsőként analizálni kellett a meglévő adatbázisokat, meghatározva előnyeiket és hátrányaikat, illetve meg kellett kérdezni a kollégák véleményét az elképzelésünkről.

2018 májusában egy online kérdőíves felmérés készült az egyházi könyvtárosok körében a részdokumentumok bibliográfiai feltártságáról, illetve a meglévő adatbázisok ismertségéről és használatáról. Ennek eredményéről az Egyházi Könyvtárak Egyesülete konferenciáján számoltunk be Nyíregyházán 2018 júniusában.

A felmérésben 34 egyházi könyvtár vett részt. A megkérdezettek egységesen fontosnak tartották a részdokumentumok analitikus feltárását és 76 % használ is ilyen adatbázisokat. Közülük leginkább a MATARKA-t (17 fő) és a HUMANUS-t (10 fő) preferálják kollégáink, de felkerült a listára az EPA (5) valamint a HUNGARICANA (4) és ADT (3) teljes szövegű adatbázisok neve is. Itt megjegyzendő azonban, hogy ma már a három legkedveltebb adatbázis, az EHM (EPA-HUMANUS-MATARKA) közös keresőfelületen kereshető.

6 Bibliotheca Theologica összeáll.: Jacob Zannach. 1591.

Mellékesen említést érdemel, hogy az adatbázist nem használók többsége (12 fő) megelőlszik az általános internetes keresőkkel, melynek hibái – túl nagy találati halmaz, sok irreleváns találattal, nem minden fontos írást ad ki – közismertek. A gyakorló információs szakemberek és kutatók tudják jól, hogy a Google például nem minden szakadatbázisban keres, márpedig a legnívósabb írásokra és a legtalálhatóbb cikkekre leginkább ott bukkanhatunk rá. (pl. ATLA-ban) Négy-öt megkérdezett a keresések során előnyben részesíti a nyomtatott repertóriumot vagy átlapozza a folyóiratokat, mely utóbbiak használata igen időigényes tevékenység és nem mindig elég produktív.

Ugyanakkor a válaszolók 79 %-a (26 fő) érezte már a nemzeti vallási repertórium hiányát.

Így nem csodálkozhatunk azon sem, hogy 31 választ adó (94 %) szükségesnek tartja a kurrens és retrospektív kiadványok adatbázisban történő feltárását. Bizonyára ebből a körből került ki az a 18 könyvtár, ahol végeznek is analitikus feltárást többnyire a saját könyvtári katalógusukba, de az intézmények harmada (6) országos adatbázisba, pl. a MATARKA-ba is bedolgozik.

A felmérés résztvevői kritikusan jelezték azt is, hogy a MATARKÁ-ból és a HUMANUS-ból egyaránt hiányzik sok minden. Idézek néhány véleményt: „*Jó, de kevés bennük az egyházi anyag*”, „*Hiányos, esetlegesnek érzem, egyházi anyag kevés*”, „*Egyházi cikkek esetén nem mindig tudom használni*”.

Sokan javaslatokat is adtak arra, hogy mely periodikák feltárása lenne számukra nagyon fontos; pl. Magyar Bioetikai Szemle, Kánonjog, Mérleg, Reformátusok Lapja, Debreceni Protestáns Lapok, és általában az almanachok, kalendáriumok, naptárak, évkönyvek, helytörténeti lapok és régebbi folyóiratok.

A felmérés válaszai megerősítettek abban, hogy igenis szükség van szisztematikus vallási szakterületi analitikus feltáró munkára. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy ezt a meglévő adatbázisokban kell elvégezni. Ezek számbavételénél a MATARKA felé billent a mérleg nyelve, a frissesség, hézagtalanság és könnyű használat tekintetében egyaránt, ráadásul kollégáink közül többen már jól ismerik a rendszert és bedolgozóként is részt vesznek a munkában, pl. a Gál Ferenc Főiskola könyvtára, az Eszterházy Károly Egyetem Comenius Campus Könyvtára, a Sapientia, a Scola Scriptura Teológiai Főiskola és a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára. A cél az, hogy a kurrens lapok mellett, minél több

a retrospektív lap adata is az adatbázisba kerüljön. Minden leírás pedig autopszia alapján készüljön.

3. A jövőről

Ahogy könyvtárunk felvállalta a régi és új görögkatolikus lapok teljességgel történő feldolgozását, úgy reményeink szerint egyre több, különböző felekezeti könyvtárakban dolgozó kolléga fog hasonló feltáró munkát végezni. Így együttműködve reménykedhetünk abban, hogy belátható időn belül megvalósulhat az egyházi folyóiratok és gyűjteményes művek analitikus feldolgozása (repertórium), mely részét képezheti a humán terület nemzeti bibliográfiájának.

Ennek eredményét pedig elsősorban az olvasók élvezhetik majd, különösen akkor, ha a közeljövőben megvalósul az Országos Könyvtári Platform, mely egy olyan könyvtári rendszer kíván lenni, ami jobban megfelelve a felhasználói kívánalmaknak országos rendszerré integrálja a fentebb bemutatott és ma külön létező szolgáltatásokat. Így megvalósulhat az az álom, hogy a felhasználók közös felületen tudnak keresni számtalan, ma külön létező adatbázisban és egy kattintással hozzájuthatnak a digitális tartalmakhoz is.

A vallási bibliográfia pedig nem csupán egy regisztrálás és nem csak a kutatók munkájának segítésére szolgál, hanem az egyes egyházak szellemi produktumainak a tükre is. Kötelességünk ezért az egész nemzet (világ) számára közkinccsé tenni.

Család az emberi jogok tükrében

„A család olyan szó, amelynek a jelentésében benne van a biztonság, a sziklaszilárd alap, az a hely, ahová hazamehetünk, amelyben felnőhetünk [...], amelyből kirepülhetünk, de mégis emlékszünk rá és belekapaszkodhatunk [...], mert amit ott hallottunk, örökre megmarad a fülünkben és a szívünkben.” /Danielle Steel/

A cikkben a család intézményét szeretném megvizsgálni, hogy milyen helyet foglal el az állami berendezkedésben, illetve az emberi jogok rendszerében. Felmerülhet a kérdés, miért szükséges vizsgálni külön a családot, hiszen minden családot emberek/állampolgárok alkotnak, akik külön-külön elegendő védelmet kaphatnak az adott államtól. Szerintem a család azonban, egy új entitást jelent. Ha profánul akarnék fogalmazni, akkor egy család esetében nem csak az Ádámok és Évák jogait kell összeadni, hanem a családra úgy kell tekinteni, mint egy új minőség. A család egy olyan természetes egység, mely már az állam kialakulása előtt, a túlélésnek az egyik kulcsa volt. Az egyes embernek sokkal nagyobb volt az esélye a túlélésre, ha másokkal közösen vette fel a harcot a természet erőivel szemben.

A mai társadalomban a családnak nagyon sokféle feladatot tulajdoníthatunk, talán ezért is fontos emberi jogi szempontból is megvizsgálni: „A család nem pusztán jogi, szociális és gazdasági egység, hanem sokkal inkább a szeretet és szolidaritás közössége, amely egyedül alkalmas arra, hogy tanítson és átadjon olyan kulturális, etikai, szociális szellemi és vallási értékeket, amelyek nélkülözhetetlenek saját tagjainak és a társadalomnak jólétéhez és fejlődéséhez”¹

Az előbb idézet Charta a társadalom kifejezést használja, de a kiinduláshoz érdemes először az állam fogalmát megvizsgálni. Az állam létrejöttének vizsgálata először a felvilágosodás korában kap hangsúlyt.

A mai, túlszabályozott életünkben sokszor elgondolkodhatunk azon, hogy nem lenne-e könnyebb az életünk, ha csakis a lelkiismeretünk belső szabályainak kellene megfelelnünk, és nem kellene egy külső hatalomnak,

¹ Charta a család jogairól Előszó E pont (Vigilia, 1994. 12. 884.)

az államnak is betartani a jogszabályait. Descartes „Cogito ergo sum?” kérdése után, hamar felmerül a gondolkodókban, miért is van szükség államra.

A választ a legérzékletesebben, Thomas Hobbes *Leviathan* című művéből kaphatjuk meg. Hobbes szerint, az emberek rájöttek arra, ha nem lenne állam, mindenki azt tenné, amit akar. Csakis a saját képességeik, az erejük, a pénzük, vagy a fegyvereik szabhatnak vágyaiknak határt. Egy ilyen világban azonban mindenki félelemben élhet, hiszen ember embernek lenne farkasa.² Ez a bizonytalanság nagy teher, ezért rájönnek arra, hogy jobb alávetetten az állam parancsára cselekedve élni. A létrejött új intézménynek, az államnak a kulcs szava a biztonság lesz.

Hobbes elgondolásában az emberek minden jogukat átruházzák arra a valamire, amit államnak hívnak. Cserébe az emberek elvárják az államtól, hogy az életük, tulajdonuk, szabadságuk garantálva legyen.

John Locke tovább lép, az emberek és állam viszonyát már egy szerződészerű kapcsolatban képzelel el. A *Két értekezés a polgári kormányzatról*³ című művében tovább lép. Ő azt mondja, hogy nem minden jogukról mondanak le az emberek az uralkodó javára. Bizonyos alapvető jogokat megtartanak, ha az uralkodó nem tartja tiszteletben ezeket a jogokat, és a ráruházott jogokkal nem az emberek érdekeinek megfelelő döntéseket hoz, akkor ezeket a jogokat vissza lehet venni! Vagyis a társadalomnak/embereknek joguk van az uralkodóval szemben ellenállni.

Locke szerint az ember az Istennek, a teremtőnek az alkotása és tulajdona. A természeti törvény legfőbb parancsa, hogy „senki nem károsíthat meg egy másik embert életében, egészségében, szabadságában és javaiban”⁴ Az emberek és a közhatalom társadalmi szerződést köt, melyben a megállapodás szerint az államnak az emberek által ráruházott hatalommal kell fenn tartania a rendet.

Ezt az emberek és az uralkodó közti „egyezséget”, „megállapodást” tekinthetjük a mai alkotmányok elődjének. Míg az embereknél maradó alapvető jogosultságok adják az emberi jogok gondolati alapját.

Az emberi jogok kifejezés azonban nem tartozik a klasszikus értelemben vett jogszabály fogalmi körébe. Ezt a különbséget is hangsúlyozva az emberi jogokat gyakran egy új kifejezéssel jelölik: megjelenik a természet jog fogalma. A természetjog: minden emberrel veleszületett jogainak és

2 Homo homini lupus est.

3 JOHN LOCKE, *Két értekezés a polgári kormányzatról*, Budapest 1986.

4 LOCKE, i.m. 42.

kötelességeinek összessége, amely a tételes jog fölött áll. Lényegi vonásai nagy eltérést mutatnak, az általánosan vett pozitív jogtól. Az általános kategóriaként megjelenő jogszabály legfontosabb jellemzője, hogy sohasem organikusán jön létre.

Egy jogszabály esetében mindig tudjuk, hogy ki alkotta, illetve mikor, milyen körülmények között született. Így a jogszabályok mindig mesterségesen jönnek létre. Csakis a jogalkotásra jogosult szerv vagy személy hozhat létre jogszabályt. A jogalkotó kijelölése mindig az alkotmányban/ alaptörvényben történhet.

Bármilyen szabály esetében nagyon fontos, hogy működjön, vagyis azok, akikre nézve valamilyen rendelkezést tartalmaz, betartsák. Az etikai, vallási szabályok esetében az ember belső indíttatásból teszi meg azt, amit a szabály megkövetel! Míg a jogszabály esetében erről nem minden esetben lehet szó! Gondoljunk csak arra, hogy a Szent István Intelmeiben elő kellett írni, hogy az emberek közül csak egy valaki maradjon otthon, egyébként vasárnap mindenkinek el kellett menni a templomba.

Egy jogszabály nem bízhatja az emberek "jó akaratára" hogy betartsák.⁵ Ha viszont nem tartják, be akkor nem tölti be a szerepét. Ezért nagyon fontos, hogy minden jogszabályban határozzanak meg szankciót.

A szankció olyan joghátrány, mely a jogszabály be nem tartása esetén bekövetkező hátrányos jogkövetkezményt jelöli meg. Ha például azon az útszakaszon, ahol csak 30 km/óra sebességgel lehet menni, 60 km/óra sebességgel hajtok akkor több tízezer forintos bírságra számíthatok. Ha a gyermekem nem fog járni iskolába, akkor elveszíthetem a "családi pótlékot."

Az emberek racionális gondolkodással előre számítanak ezekre a hátrányos jogkövetkezményekre. Így a kötelezően előírt jogszabályt, erre tekintettel, akkor is be fogják tartani, ha a belső értékrendjük mást diktálna.

Az előre meghatározott szankciók ellenére, sokan vannak olyanok, akik, mégsem teszik azt, amit a jogszabály előír. Ezért a jogszabályok működése szempontjából nagyon fontos, hogy legyen egy "külső kényszer", mely minden esetben gondoskodik a jogszabály betartásáról. Ez a külső kényszer lehet, hogy egy időközönként a felsőoktatás Neptun rendszerében, mely megakadályozza, hogy az egyetemi hallgatók határidőn túl vegyenek fel tantárgyakat. Lehet egy közúti rendőr, aki minden gépkocsivezetőt megszondáztat, hogy ellenőrizze fogyasztottak-e alkoholt vagy sem.

⁵ Talán ezért szomorú, hogy a mai Alaptörvényben bele kellett foglalni a szülő tartás kategóriáját! (a szerző megjegyzése)

Az emberi jogok esetében azonban a jogszabályoktól elvárt feltételeket nem követelhetjük meg. Az emberi jogok nem mesterségesen jönnek létre. Egy alapvető emberi jog nem attól létezik, hogy a jogalkotó jogszabályba foglalta-e vagy sem. A legalapvetőbb emberi jogok, mint az élethez, szabadsághoz, tulajdonhoz, emberi méltósághoz való jog, attól függetlenül léteznek, hogy megfogalmazták-e vagy rögzítették-e azokat valamilyen jogszabályban. Ezek a jogok az emberhez, mint az államon belüli legalapvetőbb joggalanyhoz tapadnak.

Ezek, azok a jogok, melyekről az ember soha semmilyen feltételek között nem mondhat le. Így nem csak lemondani, hanem elidegeníteni sem lehet ezeket, vagyis ellenérték fejében sem lehet eladni.

Mivel az emberi jogok az emberrel együtt keletkeznek, ezért ezek a jogok elévülhetetlenek. Ezek a jogok, azért is organikusak, mert attól függetlenül léteznek, hogy egyáltalán megfogalmazásra kerültek-e egy jogszabályban, vagy sem. Attól, hogy egy ország legmagasabb jogszabálya nem részletezi az emberi jogokat, még létezésük megkérdőjelezhetetlen. Így időkorlátot sem lehet ezekhez a jogokhoz kötni, nem lehet az elévülésükre hivatkozni. Az elévülés alapján a jogszabályoknak van egy érvényességi keretük: milyen időtartamban lehet rájuk hivatkozni. Ha egy jogszabály elévült, akkor már érvényesen nem határozhat meg jogokat és kötelezettségeket. Az elévülés általában arra sarkallhatja a jogalanyokat, hogy a meglévő jogaikat a megadott időn belül használják ki.

Az emberi jogok esetében nem lehet ilyen időkorlátot megszabni. Sokszor, diktatórikus rendszerekben eleve nem volt/van lehetőség az alapvető emberi jogok gyakorlására. (Az emberi alapvető jogokat szabadságjogoknak is nevezik.) Ezeknek a szabadságjogoknak a léte eleve önkorlátozásra kell, hogy készítse az állami, politikai hatalmat. Így csakis a demokratikus állami berendezkedés biztosítja az alapvető jogok működését. Bármilyen hosszú idő eltelhet anélkül, használják-e azokat, vagy sem. Ekkor sem veszíthetik el érvényességüket. Gondoljunk csak például a szocialista időszak tulajdonhoz való viszonyára, az államosítás rossz gyakorlatára. Hiába eltelt több mint 40 év, az eredeti tulajdonosok a kárpótlási eljárás során a tulajdonhoz való alapjogra hivatkozva igényelhették vissza vagyontárgyaikat.

Az emberi jogok további jellemzője, hogy mindig személyhez tapadnak. Ez alól csak a kegyeleti jog esetében van eltérés, hiszen ebben az esetben az elhunyt nem tud személyesen eljárni, helyette csakis a hozzátartozója érvényesítheti ezt a jogot.

Mint már említettem az alaptörvény minden állam legmagasabb szintű jogszabályát jelenti, ezért itt érdemes megvizsgálni először, hogyan viszonyul a család intézményéhez.

Az alaptörvény 6. cikke szerint: "Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák. A véleménynyilvánítás szabadsága és a gyülekezési jog gyakorlása nem járhat mások magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével. Az állam jogi védelemben részesíti az otthon nyugalját."

A családi élet védelmének fontosságát az is mutatja, hogy szinte az első között fogalmazza meg a jogalkotó. Ez azt is jelenti, hogy ha más alapvető emberi joggal összeütközésbe kerülne, akkor elsősorban az otthon/család nyugalját kell védendő értéknek tekinteni.

Hazánkban a családok védelmét olyan fontosnak tartották, hogy külön törvény is született ebben a témában. „A család Magyarország legfontosabb nemzeti erőforrása. A társadalom alapegységeként a család a nemzet fennmaradásának biztosítója és az emberi személyiség kibontakozásának természetes közege, amit az államnak tiszteletben kell tartania.”⁶

A család az, ahol a fenntartható szellemi és gazdasági fejlődés szempontjából fontos gyermeknevelés zajlik. Ebben az esetben a család életére, szokásaira úgy kell tekinteni, mint a magánautonómia színterére.

A magánautonómia hangsúlyozása pedig azért fontos, mert az az államon belül egy olyan szűk területet jelöl ki, ahol a család tagjai saját szabályuk szerint élhetnek. Ezekbe az állam nem szólhat bele, természetesen ez csakis mások emberi méltóságának tiszteletben tartása mellett történhet.

Ide tartozhat a vallásszabadságról szóló alaptörvényi rendelkezés: "Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa, vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa."⁷ cikk, illetve a XVI. cikk is: „A szülőknek joguk van megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést.” Ezt a családok védelméről szóló törvény részletezi is: „A szülő köteles és jogosult arra, hogy kiskorú gyermekét családban gondozza, felelősen nevelje, és a gyermeke

⁶ 2011. évi CCXI. tv a családok védelméről

testi, szellemi, lelki és erkölcsi fejlődéséhez szükséges feltételeket, valamint az oktatásához és az egészségügyi ellátásához való hozzájutását biztosítsa.”
9.§

A magánautonómia fogalma azért is fontos, mert egy család saját identitásának fenntartása érdekében hozhat olyan döntéseket, melyek nem mindig vágnak egybe az állam pillanatnyi értékrendjével, általános szokásaival. Ilyenkor nagyon gondos körütekintést érdemel, hogy az állam mikor avatkozzon be, hiszen ezzel a család szerepét, döntési pozícióját gyengítheti.

Zlinszky János alkotmánybíró szerint: „nem szabad arra törekedni – és nem is lehet elérni –, hogy ott, ahol a szerződési szabadság, vagy a családi kapcsolatok szűk köre szabadságként érvényesül, s az államnak a tartózkodást írja elő, bármely hatóság „diszkrimináció gyanújának ürügyével beleavatkozzék a magánszférába, s megrontsa, annak nyugalmát”⁷

Nagyon sokszor a családi magán autonómia döntései diszkriminatívnak tűnhetnek. Ha azonban az állam a családnak, mint önálló entitásnak a fent felsorolt jogokat megadja, akkor el kell ismernie ebben a szűk körben az önálló döntéshez való jogát is. Ez legtöbbször a gyermek nevelésével kapcsolatos lehet. (Például milyen óvodát, iskolát választ, kit kíván/ vagy kit nem kíván a gyermeke nevelőjének)

A családi autonómiához való jog sok esetben kiegészítő szabály lehet nemzeti etnikai kisebbségeknek abban, hogy saját identitásukat megéljék.

A nemzeti etnikai kisebbségi jogok nagyon vitatott tartalommal bírnak a különböző államokban. Vannak olyan államok (például Franciaország) melyek tagadják, hogy egyáltalán léteznek ilyen jogok, míg más államok igen kevés tartalommal töltik meg. Magyarország igen széles jogosultságokat biztosít a területén élő nemzetiségeknek, és államalkotóként tekint rájuk.

Sajnos nincs olyan nemzetközi szervezet, mely hosszú évek alatt egy egységes nemzetiségi/kisebbségi jogi fogalmat ki tudott volna alakítani. Eleve vitatott az is, hogy a nemzetiségi jogra egyéni vagy kollektív jogként kell-e tekinteni, vagyis a nemzetiségek csakis közösségben tudják gyakorolni a jogaikat.

Ebből a szempontból a családok fokozottabb védelme segítséget nyújthat azoknak a családoknak, akik nemzetiségi identitásukat egy adott államban a többségi nemzet tagjaitól eltérő kategóriák szerint kívánják

7 ZLINSZKY JÁNOS, *Törvény az „egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőségről”*. Gondolatok és agyályok egy koncepcióról. Fundamen tum 2. 2003.131-136.

megélni. A magyarországi nemzetiségek saját nyelvüket használhatják a magánéletben, ezen a nyelven köthetnek házasságot, nemzetiségi névjegyzékből választhatnak nevet a születendő gyermeküknek, illetve nemzetiségi óvodába, iskolába járathatják őket. Lehetnek saját ünnepeik, a kulturális autonómiát biztosító nemzetiségi önkormányzatokon segítséget kaphatnak, hogy megéljék, megtartsák identitásukat.

Ebből a rövid kitekintésből is látszik, hogy a család fogalma egy teljesen új kategóriával bír. A család önálló joga lehet az adott ország emberi jogi kategóriájának, és a családdal kapcsolatos jogok nemcsak a benne lévő emberek emberi jogainak összességét jelentik.

Az emberi jogok létezése fontos kategória egy jogállam keretében, de a közösség szintjén a családok védelme talán még fontosabb, hiszen az állam működésének a garanciáját jelentheti!

4. Irodalomjegyzék:

1. *Családról a családok évében*, Vigilia 1994/12
2. Locke, John, *Két értekezés a polgári kormányzatról*, Budapest 1986.
3. Schanda Balázs, *A jog lehetőségei a családok védelmére* <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20122sz/09.pdf> [letöltve: 2019. 01. 13.]
4. Zlinszky János, *Törvény az „egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőségről”*. *Gondolatok és aggályok egy koncepcióról*. Fundamentum 2. 2003. 131-136.

A stressz, modern életünk megkerülhetetlen jelensége

I. Bevezetés. A stressz fogalmának meghatározása

A mindennapok során mindannyiunkat érint a stressz. A túlzott distressz egészségkárosító hatásának szerepe van a lelki (kognitív-értelmi, viselkedéses és emocionális-érzelmi) és pszichoszomatikus (lelki eredetű testi tünetek), illetve krónikus betegségek kialakulásában. Tulajdonképpen mi a stressz? Annyit halljuk ezt a szót, kifejezést a rohanó hétköznapokban, most nézzük meg, hogy valójában mit üzen nekünk. Ez egy angol szó, mely eredetileg feszültséget, nyomást, nyomatékot, megpróbáltatást, erő-kifejtést stb. jelent. Maga a stressz fogalma az 1930-as években vált ismertté, mégpedig Selye János kutatásai révén.

Ő vetette fel azt, hogy bizonyos hatások, amelyek az érzelmi és vegetatív életünkre hatnak, károsan befolyásolják a szervezetet és így az életet.¹ Selye publikációi voltak az elsők, amelyek a psziché, azaz a lélek és a test kapcsolatát kezdték tudományosan vizsgálni.

A stressz, a stresszorok hatására a szervezetben létrejövő testi és lelki változások összessége.² Megkülönböztetünk pszichológiai és fizikai stresszt. Az előbbi egy olyan helyzettel való találkozáskor jön létre, mikor az egyén szerint ez meghaladja a rendelkezésre álló erőforrásait. Ennek tartós megéléte fizikai tünetekhez vezethet. A fizikai stressz a testet érő erős sérülés hatására jön létre, nem okoz pszichoszomatikus megbetegedést.

Selye János stresszelmélete kétféle stresszt különböztet meg a „jó” eustresszt, és a „rossz” distresszt. Az úgynevezett jó stressz a szervezetünket élénkíti, stimulálja, viszont a rossz stressz károsító hatással lehet szervezeteinkre.³

1 SELYE JÁNOS, *Stressz fogalma, annak folyamata és hatása napjainkban*. <http://http://hu.shvoong.com/social-sciences/psychology>, [Letöltve: 2014. 08. 11.]

2 JUHÁSZ ÁGNES, *Munkahelyi stressz, munkahelyi egészségfejlesztés*, Oktatási segédanyag. www.erg.bme.hu letöltve: 2014. 08. 11.

3 BAGDY EMÓKE (1997), *Pszichofitness*, Animula Kiadó, Budapest 14-15.

Selye tudományos megfogalmazásában „stressznek azt az állapotot tekintjük, amely a generális adaptációs szindrómában nyilvánul meg”.⁴ Ez magába foglalja a különböző belső szerveink megbetegedését, mint a mellékvese, nyirokszervek, gyomor és bél betegségét.

Selye János szerint a stressz lényege az alkalmazkodás: annál erősebb stresszről van szó, minél nagyobb mértékű alkalmazkodást kíván. Ezért a stressz egy szubjektív dolog, hiszen a terhelhetőség egyénenként változik. A stressz korunk egyik népbetegsége, jellemző módon urbanizációs jelenség, ami egy betegségorozat elindítója lehet.

Valójában a stressz pozitív erő is, mert cselekvésre serkent, arra ösztönöz, hogy leküzdjük az utunkban álló akadályokat. Ehhez azonban meg kell tanulnunk hozzáértően kezelni.

Stressztűrő képesség nélkül elképzelhetetlen a személyiség sikere egy versengésre alapozott társadalomban. A stressz tényező tehetségeket emelhet fel vagy lökhet vissza a középszerűségbe.⁵

4.1. A stressz kezelése

Ahhoz, hogy a minket ért mindennapi ingereket fel tudjuk dolgozni, szükség van a feszültségek kezelésére és az önkontrollra. Mind ehhez szükség van önismeretre és arra, hogy időben észre vegyünk a stressz jeleit és tudjuk a forrás okát kezelni. Sajnos nagyon sokan nem ismerik fel a stresszt, így már nem tudunk időben cselekedni ellene.

„Úgy tudjuk legjobban megvédeni magunkat az életünkben jelentkező stressztől, ha megértjük, mi okozza és megtanuljuk, hogyan kerüljük el vagy hogyan alkalmazkodjunk hozzá jobban. A fő védelem bennünk rejlik. Nyitja főleg a testi, lelki egészség s a frissesség.”⁶

A megfelelő megoldás a munkahelyen a fellépő stressz ellen, a stresszhez való alkalmazkodás a stresszel való megküzdés, mind a munkáltató és mind az alkalmazott érdeke is lenne.⁷

4 HEGYI ÁRPÁD, *A hosszú távú stressz és az ezzel összefüggő anyagcsere-folyamatok vizsgálata több halfajon*. <http://www.szies.hu/file/tti/archivum/Hegyí A. phd> [Letöltve: 2014. 08. 11.]

5 DONALD NORFOLK (1999), *Stresszkalauz*, Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest

6 Prof. GREG WILKINSON (2002), *A stressz*, Pannonica Kiadó, Budapest

7 PETRÓCZI ERZSÉBET (2007), *Kiegész – elkerülhetetlen?* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 2007. 36.

I.I. A stresszorok

„mindaz stresszor, amit mi magunk annak értékelünk, és akképpen reagálunk rá.”⁸ – írja Bagdy Emőke Pszichofitness című könyvében. Stresszoroknak azokat a külső és belső erőket, körülményeket, ingereket nevezük, amelyek a szervezetre hatnak. Ezek váltják ki a stresszállapot jeleit, következményeit, illetve válaszként a testi változásokat, lelki reakciókat. Elvileg tehát bármilyen inger kiválthat stressz választ az egyénben. A kutatók azonban inkább azokkal az ingerekkel foglalkoznak, amelyek a legtöbb emberben ilyen válaszokat váltanak ki. Ha így közelítjük meg, akkor azokat az ingereket nevezük stresszoroknak, amiről feltételezhető, hogy káros hatásai vannak.⁹

4.I.I. A stresszorok közös jellemzői

- A stresszorok *befolyásolhatatlanok*. A tudat, hogy bizonyos történések befolyásolhatóak, csökkenti a szorongást.
- A stresszkeltő hatások *bejósolhatatlanok*. Bejósolható stressz esetén vannak ún. biztonságos időszakok is, amikor megnyugodhatunk, hiszen nincs vészjelzés: semmi rossz nem történhet. Ebből a szempontból (is) különösen stresszkeltő például a mentősök, rendőrök munkája, amelynek során bármikor előállhat vészhelyzet.
- A stresszorok az *egyéni képességek határait érintik, befolyásolhatják az énképet*. A stressz a szervezet megterhelésére adott válasza, ami gyakran meghaladja az egyén rendelkezésére álló erőforrásokat, növelve ezáltal a kudarc esélyét, ami negatívan befolyásolhatja a kialakított énképet.¹⁰

4.I.2. A stresszorok csoportosítása

Selye János a stresszorokat az általuk kifejtett hatás negatív vagy pozitív természete szerint két csoportba osztja:

I. Negatív stressz (distressz): Akkor lép fel, ha a stresszorról való megküzdés során nincs lehetőség a meglévő képességek felhasználására, vagy újak szerzésére, s ez hosszabb távon testi-lelki károsodáshoz vezet.

8 BAGDY, i. m. 15.

9 JUHÁSZ, i. m.

10 JUHÁSZ, i. m.

A distresszre példa egy olyan ismétlődő, monoton munka végzése lehet, ami nem veszi igénybe a munkavégző képességeinek, készségeinek felhasználását, sőt hosszabb távon inkább leépíti készségeit, igényeit, testi megbe-
tegedéshez és az érzelmi élet elsivárosodásához vezetve.

II. Pozitív stressz (eustressz): Az önbeteljesítés stressze. Az ezt kiváltó stresszorok olyan aktivitások, melyek az általa fontosnak tartott képességei alkalmazására készítetik az egyént, illetve arra, hogy új képességeket szerezzen. Az ilyen stresszorok hosszútávon építő jellegűek. Az eustresszre példa lehet az, amikor egy zongoraművész egy nagyon fontos és nagyon nehéz versenymű bemutatására készül. A feladat nehéz, ezért stresszkeltő, de végrehajtása közben tökéletesednek a művész készségei, ami meg fogja könnyíteni a következő előadásra való felkészülését.¹¹

A stresszorokat aszerint is csoportosíthatjuk, hogy már megtörtént-e a stresszkeltő esemény, vagy később fog megtörténni, illetve, hogy az egyén hogyan képes megküzdeni vele.

Így megkülönböztetünk:

- végleges, visszafordíthatatlan károkat, veszteségeket,
- fenyegetéseket, melyek valamilyen kárnak, veszteségnek az elővételezései,
- és kihívásokat, vagyis olyan külső ingereket, megterheléseket, melyek a személy növekedésének, gyarapodásának lehetőségeit rejtik magukban.¹²

2. A stressz-reakció és az adaptáció

Itt foglalkozunk az egyénenként változó megbirkózással, a stresszre válaszként bekövetkező reakciókkal. A nem specifikus hatásokra a szervezet azonos módon, az általános adaptációs szindrómával reagál.

Ennek három szakasza van:

1) *Riasztási (alarm) reakció.* Ekkor jelentkeznek a stresszel való találkozás tünetei, kezdetben az ellenálló képesség csökken.

2) *Ellenállási szakasz.* Amely a helyzet feldolgozásakor lép fel.

3) *Kimerülés szakasza.* Amikor a szervezetünk sok küzdelemben és a folyamatos izgalmi állapot miatt elfárad, és kimerültségbe kerül.

¹¹ JUHÁSZ, i. m.

¹² JUHÁSZ, i. m.

Ez tartós stressz esetén jön létre, ilyenkor jönnek létre a pszichoszomatikus betegségek.

Az elhúzódó stressz a szervrendszerre óriási terhet ró, különösen a szívre, a vérerekre, a mellékvesékre és az immunrendszerre.

4.2. Az egyén stresszel való küzdelmének orvosi jelentősége

Az egyén megbirkózási képességétől függ, hogy milyen reakciókat vált ki belőle egy eddig nem ismert élethelyzet, vagy egy új feladat. A kihívások, és az azokkal való sikeres megküzdés, megbirkózás lehetővé teszik, hogy további célkitűzéseink legyenek, egyre magasabbra téve a mércét. A sikerélmények visznek előre, pozitívan alakítják énképünket, hatékonyságunkat.

A stresszel való megbirkózással kapcsolatos legfontosabb tényezők:

- célravezető (adaptív) megbirkózási, konfliktus-megoldási stratégiák
- célravezető, adaptív attitűdök, beállítottság
- a társas támogatás, szociális háló, kohézió, társadalmi tőke

A megbirkózási készségeknek három fő formája van:

- a problémamegoldó
- az érzelmi
- és a támogatást kereső formák.

A Selye-féle általános adaptációs szindróma

Selye János a stresszor – stressz – stresszreakció fogalomrendszerben gondolkodott. Az általa felfedezett általános adaptációs szindróma lényege abban áll, hogy a stresszor megjelenésekor a szervezetben úgynevezett „alarm reakció” játszódik le, ami függetlenül a konkrét stresszor természetétől, meglepően egységes képet mutat.

Először bizonyos agyi területek aktiválódnak, majd fokozottan működni kezdenek bizonyos belső elválasztású mirigyek (például az agyalapi mirigy, a pajzsmirigy, a mellékvesék stb.) és ennek eredményeként olyan hormonok (adrenalin, kortizol) kerülnek a véráramba és jutnak el az egyes szervekhez, amelyek fokozott teljesítményre készítik fel a szervezetet. A szimpatikus idegrendszer gyorsítja a szívritmust, emeli a vérnyomást, tágítja a pupillát.

Az egyed akár felveszi a harcot a támadóval, akár elmenekül, mindenképpen fokozott teljesítményt kell nyújtania. Hasonló a helyzet a psi-

chológiai stresszekre adott biológiai válaszok esetén is. A „alarm reakció” eredményeként a szervezet mozgósítja tartalékait és egy ideig fokozott ellenálló-képességet mutatva aktívan ellenáll a stresszor hatásának.¹³

4.3. A stressz egészségkárosító hatása

A stressz, a kihívások önmagukban nem károsak, sőt a testi és lelki fejlődés alapját képezik. Ezzel szemben a krónikus stressz állapota mélyreható élettani változásokat eredményez, és így valóban szerepet játszhat a legkülönbözőbb stressz betegségek kialakulásában.

Az állati és emberi stresszhelyzetek közötti alapvető különbség, hogy az embernél a munkahelyi bizonytalanság, a társadalom kiszámíthatatlansága, az értékvesztés, az önértékelés, identitás zavarai, családi vagy más személyes kapcsolatok tartós konfliktusai, a lemaradásélmény ugyanolyan stressz reakciót eredményeznek, mint a fizikai stresszorok az állatkísérletekben.¹⁴

A modern világban a pszichoszomatikus megbetegedések sokkal gyakoribbá váltak. A krónikus stressznek meghatározó szerepe van. Ezt a jelenséget az idő előtti halálozások vizsgálatával tudjuk a legjobban megközelíteni. A betegségek kialakulásában meghatározó és alapvető szerepe van az agyunknak, az emberi idegrendszernek, ami egy közvetítő szerv ahhoz, hogy a psziché, a lelki tényezők és az egészségi állapot közti összefüggéseket keressük.

4.4. A stressz állapot biológiai hatása

Rövidtávú hatások: a test a „harcolj, vagy menekülj” (fight or flight) reakcióval válaszol a stresszre. A szervezet olyan fiziológiai változásokat produkál, amelynek segítségével felkészülhet a menekülésre vagy a megküzdésre.

A célja, hogy a szervezetet több energiával lássa el, a vér az emésztőrendszerből az izmokba és az agyba áramoljon, így felkészítve a gyors reakcióra. (pl. vérnyomás, szívritmus növekedés, szapora légzés kitágulnak a pupillák stb.)

¹³ <http://www.erg.bme.hu> [Letöltve: 2014. 08. 15.]

¹⁴ KOPP MÁRIA, *Mit jelent Selye János munkássága a mai magyar társadalom számára?* www.matur.tud.iif.hu. [Letöltve: 2014. 08. 20.]

Hosszú távú stresszhatások egészségkárosító hatásai közé tartoznak az alarm reakciók, a szív és koszorúér betegségek, a krónikus magas vérnyomás, de az immunrendszer működésének csökkenése is.¹⁵

4.5. A stressz állapot lelki hatása

A stresszre adott válaszként gyakran jelentkeznek pszichés tünetek, betegségek:

- *Depresszió:* Ha az emberek folyamatosan azt tapasztalják, hogy tehetetlenek az őket érő negatív hatásokkal szemben, fásultakká válnak, visszavonulnak a további megküzdéstől, passzívvá válnak.
- *Szorongás, félelem:* Míg a szorongás bizonytalan, tárgy nélküli félelmet jelent, addig a gyakrabban fellépő félelem, a veszély ismeretét feltételezi.¹⁶
- *Munkahelyi elégedetlenség:* A munkahelyen tartósan fennálló stresszhatások azt eredményezik, hogy a dolgozók elégedetlenné válnak.

Stresszállapot teljesítménykárosító hatása

Komoly stresszorokkal szembesülve az embereknek nehézségeik lehetnek az összpontosításban, gondolataik logikus összeszervezésében, figyelmük könnyen elterelhetővé válik. Ennek következtében a teljesítményük romlik. Ez azért van így, mert az erős érzelmi felindultság zavarja az információfeldolgozást. A másik ok, hogy az erős stresszorokkal a figyelmet a feladattól elterelő gondolatok nyomulhatnak a fejünkbe.¹⁷

Viselkedésváltozás

- *Egészségkárosító viselkedési formák:* dohányzás, túlzott alkoholfogyasztás, kábítószer használat, túlzott kávéfogyasztás.
- *Munkahelyi szerep leértékelése,* értékcsökkenése.
- *Harag, agresszió:* verbális agressziótól egészen a tettlegességig elme-
het.
- *Menekülés a munkából:* hiányzás, kilépés, sztrájk.
- *Egyéb életszerepek károsodása:* házastársi, családi, baráti, polgári szerepek.

¹⁵ JUHÁSZ, i. m.

¹⁶ Selye János *stressz fogalma, annak folyamata és hatása napjainkban*. <http://shovong.com>. [Le-
töltve: 2014. 08. 20.]

¹⁷ ATKINSON, R. L. ÉS MUNKATÁRSAI (1994), *Pszichológia*, Osiris Kiadó, Budapest

3. A munkahelyi stressz jelentősége

Napjaink felgyorsult tempója, a piaci versenyek, a magas elvárások és számos más körülmény indokoltá teszi, hogy komolyan foglalkozzunk a stressz és ezzel együtt a munkahelyi stressz jelentőségével, hatásával, megelőzésével. Munkánk során és munkahelyi környezetünkben sokféle ártalmat szenvedhetünk. Ezek kellemetlen tünetekkel járhatnak, sőt néha munkaképtelenné is tehetik a munkavállalót.

A munkahelyi stressz a munkahelyen fellépő, a munkára adott negatív érzelmi reakció. A munkahelyi stressz az általános stressznek egy speciális fajtája, mely csak a 20. század végén ütötte fel a fejét. Ennek okai igen egyszerűek: a mai munkaerő-piaci helyzet nem azt éri el az emberekben, hogy a biztos anyagi forrásuk minden hónapban adott, hanem mára már egytől-egyig a létbizonytalanságot erősíti a dolgozóknban.

A piac telített, a kínálat jóval nagyobb, mint a kereslet, túlképzettség van, a fiatalokra nagyobb teher nehezedik, egyre több nyugdíjast kell eltartania a dolgozó rétegnek, miközben bárki elveszítheti az állását egyik napról a másikra, hiszen a fogyasztói társadalom üzenete szerint mindenki pótolható. A munkahelyi stressz következményei nemcsak egyéni szempontból jelentősek, de gazdasági szempontból is komoly következményekkel járnak: jelentős egészségügyi kiadásokat és termelés kiesést okoznak.¹⁸ A fejlődő társadalmunk magával hozta azt a tényt, hogy minden második magyar munkavállaló ki van téve munkahelyi stressznek.¹⁹

Sokan gondolják úgy, hogy tanítani kellene a megfelelő munkahelyi magatartást a dolgozóknak. „Munkatársak és kollégák, főnökök és beosztottak sokat tehetnek egymás lelki egészségéért.”²⁰ A munkahely lelki egészségvédelmében a vezetés pszichológiai kulturáltságának, a jó munkahelyi légkörnek van alapvető szerepe, melyet egyéni és csoportos megbeszélések, vezetőképzés is elősegíthet.²¹

Az Európai Unióban minden 4. munkavállaló szenved a tartósan fennálló, a testi-lelki jólétet megterhelő munkahelyi stressz káros követke-

18 *Move Europe – Egészséges munkavállaló az egészséges munkahelyeken, az Országos Egészségfejlesztési Intézet és az Egészségesebb Munkahelyért Egyesület füzetek 2007. 6.*

19 MOLNÁR ZSUZSANNA, *Munkahelyi stressz-magyar baj*. http://www.fn.hu/archivum/20040206/munkahelyi_stressz_magyar_baj/ [Letöltve: 2014. 08. 20.]

20 HÁRDI ISTVÁN (1992), *A lélek egészségvédelme. A lelki egészségvédelem jelene és távlatai*, Springer Hungarica Kiadó Kft. Budapest

21 HÁRDI, i. m.

ményeitől, amely mind szervezeti, mind társadalmi szinten jelentős többlet terhet jelent.²²

4.6. Munkahelyi stresszorok bemutatása

Azok a munkahelyi tényezők, amelyek a legtöbb ember számára stresszt okoznak, munkahelyi stresszoroknak tekinthetők.

Feladattal kapcsolatos stresszorok:

- *Mennyiségi vagy minőségi túl- vagy alulterhelés:* Akkor beszélünk erről, ha egy dolgozónak adott időre túl sok, vagy túl kevés munkát adnak. A mennyiségi túlterhelésnek leggyakrabban előforduló következménye a szívinfarktus.

Minőségi túlterhelés esetén a feladat túlságosan bonyolultnak mutatkozik, ami az önértékelés csökkenéséhez vezethet.

- *Munkafeltételek:* Az is jelentős stresszor lehet, ha a munkafeltételek nem biztosítják a megfelelő munkavégzés hátterét, például nem állnak rendelkezésre a hatékony, gyors munkát tevő eszközök.

Másik fontos stresszor, ha az egyénnek nincs beleszólása abba, hogyan végzi a munkáját, milyen eszközöket használ, milyen ütemezéssel dolgozik. A munkafeltételek akkor is stressz forrásai lehetnek, ha az egyénnek veszélyes körülmények között kell dolgoznia, vagy ha több műszakban dolgozik.

- *Változások a munkában:* A munkafeladatok, értékelési kritériumok, eszközök gyakori változásai elbizonytalanítják az embert saját szakértelmében, kompetenciájában, így stresszt jelentenek.
- *Gyors technikai fejlődés követése:* Jelen korunk egyik tipikus stresszora, a dolgozótól folyamatos tanulást, alkalmazkodást jelent.

Munkakörnyezettel kapcsolatos stresszorok

A fizikai környezet olyan jellemzői, mint a zaj, a hő, a nem elégséges megvilágítás, a szennyezett levegő, a kellemetlen szagok, a túlszűfolttság, az elvonási lehetőség hiánya. Jelentős egyéni különbségek vannak abban, hogy ki mennyire tudja tolerálni ezeket a kellemetlen, zavaró környezeti ingereket. Ma a munkahelyeken az egyik leggyakoribb fizikai környezettel kapcsolatos stresszor a zaj.²³

22 www.munkahelyistresszinfo.hu/stressz-a-munkahelyen/a-stressz-hatasai/munkahelyi-stressz-az-alabecsult-jarvany.php [Letöltve: 2018. 03. 21.]

23 BÍRÓ SÁNDOR DR. (1998), *Életünk válsághelyzetei: A depresszió és a stressz*, Subrosa Kiadó, Budapest

Szervezetben betöltött szereppel kapcsolatos stresszorok

A szervezetben betöltött szerepekkel kapcsolatos stresszorok megnyilvánulhatnak:

- Egyéni szinten:
 - *Szerep kétértelműség:* Ez akkor állhat elő, ha a dolgozó nem rendelkezik megfelelő információkkal a munkáját illetően.
 - *Szerepkonfliktus:* Amikor egy dolgozóval szemben támasztott különböző követelmények egymásnak ellentmondóak, vagy egymást kizáróak.
 - *Túl sok, vagy túl kevés felelősség más dolgozókért:* Autonómia a munkavégzésben. A nagyobb mértékű felelősség olyan stresszorokhoz vezethet, mint az, hogy több értekezletre kell járni, több határidőt kell betartani.
 - *Karrierfejlődés:* Túlzott ütemű, vagy nem elégséges előléptetés. Nagy lehet az elavultságtól, lefokozástól való félelem is.
- Csoport szinten:
 - *Összetartás hiánya:* Ha az azonos munkacsoportokon belül dolgozók egymás segítése helyett egymás ellen dolgoznak. Ez megnehezíti a csoportcélok elérését és rossz munkahelyi hangulatot eredményez.
 - *A jó munkatársi kapcsolatok hiánya:* A bizalom, a támogatás és az egymás problémái iránti érdeklődés hiánya.
 - *Csoporton belüli konfliktusok:* Ez a jelenség extra energiát követel a dolgozóktól, növelve a rájuk nehezedő megterhelést.²⁴
- Szervezeti szinten:
 - *Szervezeti légkör:* Stressz forrása lehet a viselkedésre vonatkozó szigorú korlátozások, irodai politika. Kellemetlen lesz a szervezeti légkör, ha a dolgozónak nincs lehetősége részt venni a döntésekben, gyenge a szervezeten belüli kommunikáció.
 - *Vezetési stílusok:* ha a felettes vezetési stílusa nem felel meg a dolgozók személyiségének, elvárásainak, az elvégzendő feladat természetének, az stresszort jelent a beosztottak számára.
 - *Ellenőrzési rendszerek:* Szintén stressz forrásai lehetnek, amennyiben igazságtalanok, vagy a dolgozók számára nem világosak az elvárások, illetve ha csak negatív visszajelzéseket kapnak.

24 JUHÁSZ, i. m.

- *Technológia:* Illetve annak változása is stressz forrása lehet, hiszen a dolgozók számára rövid idő alatt új kompetenciák elsajátítását igényli.
- *A túlságosan alacsony fizetés, munkahelyi bizonytalanság.*²⁵

Speciális rétegek stresszorai

A különböző rétegeket különböző stresszhatások érik. A következő csoportokat említeném itt meg: nők, fizikai-szellemi munkások, vezetők és beosztottak, fogyatékkal élők.

- *Nők:* Nők esetében speciális stresszor lehet a munkahelyi szexuális zaklatás, a munkahelyi és családi szerepek összehangolása, illetve a nők és a férfiak munkaerő-piaci esélyegyenlőtlensége. „A munkahelyi szexuális zaklatás olyan akaratellenes, viszonzatlan, gyakran kitartó magatartást jelent, melynek szexuális mellékértelme van, ami nyugtalanítja a megcélzott személyt, tiszteletlen.”²⁶
- *Fizikai és szellemi munkások:* A fizikai és szellemi munkát végzők stresszorai is különböznek egymástól. A fizikai munkásoknál leginkább előforduló stresszorok a munkafolyamat feletti kontroll hiánya, irreális feladatelvárások, a megértés hiánya a vezetők részéről, a munkahelyük bizonytalansága. A szellemi munkát végzőknél inkább a hangsúly a személyiségvonásokon, az életstíluson és a családi problémákon van.
- *Vezetők és beosztottak:* A legrosszabb helyzetben a középvezetők vannak, hiszen ők vezetők és beosztottak is egyben. Sokszor olyan döntéseket kell népszerűsíteniük a dolgozók körében, amellyel maguk sem értenek egyet. A vállalat átfogó ügyeibe viszont nincs közvetlen beleszólásuk. A vezetőknél gyakori probléma, hogy magányosnak érzik magukat, hiszen akármennyire is jó a kapcsolatuk a beosztottakkal, mégsem fognak soha közéjük tartozni. Jelentős stresszor lehet náluk a túlórázás, ami a családi kapcsolatok rovására mehet. A beosztott jellemző stresszorai között az egyik leggyakoribb a kontrollhiány. Ezen felül az eddigiekben említett stresszorok közül bármelyik előfordulhat a beosztottaknál.
- *Fogyatékkal élők:* A csökkent munkavégző képességűeknél a leggyakoribb stresszor, hogy nem kapnak munkát. Magyarországon 1990-

²⁵ JUHÁSZ, i. m.

²⁶ SÁRKÖZI IRÉN, *Munkahelyi szexuális zaklatás*, Nőszemély, 1995/6. sz. 1.

ben a fogyatékkal élők 16,6%-a volt aktív kereső. Sokszor azonban olyan munkát kapnak, ami saját képességüket jelentősen alulmúlja, ami a kiszorítottság állapotát és tudatát kelti.²⁷

4. Összegzés

Következtetés gyanánt elmondhatjuk, hogy a munka gyorsan változó világa napjainkra egyre jobban megterheli a munkavállalókat. Értsük ezen a gyors leépítéseket, a tevékenységek kihelyezését, a feladatok és a készségek tekintetében pedig megkövetelt állandó rugalmasságot, a pusztán határozott időre szóló szerződések szaporodását, a munkahelyi bizonytalanságot, a munka intenzitásának növekedését, a munka és a magánélet közötti egyensúly megteremtésének nehézségeit, valamint a munkahelyi, károsító stresszel való megküzdést segítő programok hiányát.

A munkahelyi stressz és annak következményei – a munkaképesség csökkenése, a mentális panaszok, elsősorban a depresszió – szenvedést és frusztrációt jelentenek az egyén részére, s károkat okoznak a fogyasztói (konzum) társadalom számára is. A tartós, káros stressz az egyén, a munkahely és a társadalom szintjén is számos negatív következménnyel jár. Ha tartósan fennáll az „állandó készenlét” állapota – az úgynevezett krónikus stressz –, a szervezet a lehetőségei határáig alkalmazkodik, majd előbb-utóbb kimerül. A krónikus stressz szoros összefüggését a szív- és érrendszeri megbetegedésekkel, a fertőző betegségekkel, a fejfájással, az izomfájdalmakkal, a gyomor- és bélrendszeri tünetekkel, a menstruációs zavarokkal, a depresszióval, a szorongással, a kiégéssel, valamint az egészségkárosító rizikómagatartások (a hazánkat jellemző mértéktelen alkoholfogyasztás, valamint dohányzás) megjelenésével számos tudományos vizsgálat igazolja. Ádám Szilvia szociológus szerint, nemzetközi kutatások a túlzott alkoholfogyasztás és a munkahelyi stressz között is találtak kapcsolatot. Összességében arra jutottak, hogy nagyobb az esélye a pszichoszomatikus tünetek (ingerlékenységnek, szorongásnak, depressziónak, kiégésnek) kialakulásának a nagy erőfeszítéssel és alacsony jutalommal jellemzett körülmények között dolgozóknál és azoknál, akik rendszeresen túlvállalják magukat.²⁸

²⁷ JUHÁSZ, i. m.

²⁸ <http://www.munkahelyistresszinfo.hu/stressz-a-munkahelyen/a-stressz-hatasai/munkahelyi-stressz-az-alabecsult-jarvany.php> [Letöltve: 2018. 11. 14.]

Szabó Anita szerint a stressz hatásainak megélésében nagy szerepet játszanak az egyéni jellemzőink, korábbi tapasztalataink. Ugyanaz az életemény, stresszor, az egyik ember számára elviselhetetlen helyzet, amíg a másik kifejezetten kellemesnek tartja. Például a szélsőséges, sőt veszélyes sportok kedvelői egy ejtőernyős ugrást kifejezetten élveznek, míg mások számára maga a repülés is szinte elviselhetetlen élmény.

Fontos, hogyan értékelünk egy adott szituációt, hiszen egy stresszhelyzetre tekinthetünk kihívásként, vagy szorongáskeltőként egyaránt, valamint tanult képességeink a stresszel való megküzdésben is nagy szerepet játszanak. A stressz az életünk megkerülhetetlen része, de az, hogyan reagálunk rá, már nagyrészt rajtunk múlik, hogy azt meg tanuljuk kordában tartani, és hatékonyan kezelni, vagy csak passzívan elszenvedjük.²⁹

5. Felhasznált irodalom

1. Atkinson, R. L. és munkatársai (1994), *Pszichológia*, Osiris Kiadó, Budapest
2. Bagdy Emőke (1997), *Pszichofitness*, Animula Kiadó, Budapest
3. Bíró Sándor dr. (1998), *Életünk válsághelyzetei: A depresszió és a stressz*, Subrosa Kiadó, Budapest
4. Greg Wilkinson, (2002), *A stressz*. Pannonica Kiadó, Budapest
5. Hárdi István (1992), *A lélek egészségvédelme. A lelki egészségvédelem jelene és távlata*, Springer Hungarica Kiadó Kft. Budapest
6. Hegyi Árpád, *A hosszú távú stressz és az ezzel összefüggő anyagcsere-folyamatok vizsgálata több halfajon*, http://www.szie.hu/file/tti/archivum/Hegy_i_A_phd [Letöltve: 2014. 08. 11.]
7. Juhász Ágnes, *Munkahelyi stressz, munkahelyi egészségfejlesztés*, Oktatási segédanyag, www.erg.bme.hu [Letöltve: 2014. 08. 11.]
8. Kopp Mária, *Mit jelent Selye János munkássága a mai magyar társadalom számára?* www.matud.iif.hu. [Letöltve: 2014. 08. 20.]
9. *Move Europe – Egészséges munkavállaló az egészséges munkahelyeken, az Országos Egészségfejlesztési Intézet és az Egészségesebb Munkahelyért Egyesület füzetek 2007. 6.*
10. Molnár Zsuzsanna, *Munkahelyi stressz-magyar baj*.

²⁹ <http://www.munkahelyistresszinfo.hu/stressz-a-munkahelyen/a-stressz-az-elet-sava-borsa/> [Letöltve: 2018. 03. 21.]

11. http://www.fn.hu/archivum/20040206/munkahelyi_stressz_magyar_baj/
12. [Letöltve: 2014. 08. 20.]
13. Norfolk, Donald (1999), *Stresszkalauz*, Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest
14. Petróczy Erzsébet (2007), *Kiegész-elkerülhetetlen?* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 36.
15. Selye János, *Stressz fogalma, annak folyamata és hatása napjainkban*. <http://hu.shvoong.com/social-sciences/psychology>, [Letöltve: 2014. 08. 11.]
16. Sárközi Irén, *Munkahelyi szexuális zaklatás*. Nőszemély, 1995/6. sz. 1.
17. <http://www.munkahelyistresszinfo.hu/stressz-a-munkahelyen/a-stressz-hatasai/munkahelyi-stressz-az-alabecsult-jarvany.php> [Letöltve: 2018. 03. 21.]

A kóruspolifónia típusai G. F. Händel művészetében

A tanulmány megírását szükségessé tette az a tény, hogy Händel oratóriumairól gyakorlatilag nem létezik magyar nyelvű szakirodalom. A tanulmány nem közöl kottapéldákat, hanem a műrészletek pontos feltüntetésével utal azokra. A leírtak Händel-összkiadás kézbevitelével értelmezhetők, mely az IMSLP Petrucci Music Library internetes oldalról könnyen elérhető.

Händel művészetének tanulmányozása kapcsán feltűnő a kórusok mind nagyobb arányú használata.

A *kóruspolifónia* kifejezés új a zeneelmélet és a zenetudomány területén. Különbözik a reneszánsz vokálpolifónia terminológiától: fő eltérésük abban áll, hogy míg a reneszánsz kifejezés szólamonként egy-egy énekessel is interpretálható, addig a kóruspolifónia ezt nem teszi lehetővé. A Händel művészetével kapcsolatban megalkotott fogalom pontosabban világítja meg a szerző kórustételeit azok szerkesztésmódját érintő analízisek számára és rámutat annak létjogosultságára.

Händel művészete – hasonlóképpen a korszak más zeneszerzőihez – instrumentális és vokális műfajok művelését foglalja magában. A kor vokális műfajai közül a legnagyobb arányban operákat és oratóriumokat komponált a szerző. A két műfaj között zeneileg és műfajilag sok átfedés van. Händel Angliában töltött évei azonban ráébresztették a zeneszerzőt arra, hogy a szigetország közönsége és az ottani zenei élet mozgatórugói mindinkább elutasítják, majd ellehetetlenítik az olasz nyelven írt operákat. Händel figyelme emiatt a világi témáktól az egyházi témák felé, nyelvhasználata pedig az olasztól az angol felé fordult. Hosszú éveken át küzdött az olasz operaelőadásokért, ám ő maga is belátta, hogy az angol nyelvű oratórium az a műfaj, amely londoni megélhetését biztosította. Tanulmányom során Händel komponálta ószövetségi tárgyú oratóriumok kórustételeivel foglalkozom. Ezekben a művekben a kórus használatát sokféleképpen lehet vizsgálni.

Izgalmas a kórustételek arányának megfigyelése az oratóriumokban. Ebből kitűnik, hogy az ószövetségi tárgyú oratóriumok tételeinek körülbelül 20-25 százaléka kórustétel. Mindez a témaválasztással van összefüggésben. Az ebbe a csoportba sorolható művek a zsidó nép küzdelméről szólnak. Jól elkülöníthető egy másik csoport, melyben a tételeknek körülbelül 15 százaléka kórustétel. Ezek az oratóriumok az egyén történetét, problémáját helyezik előtérbe. Händel számára tehát a bibliai történet határozta meg a kórusok szerepét, arányát egy-egy műben.

Érdekes szempont a kórusok és kombinációiknak vizsgálata. A szólamszámok szerinti csoportosítás, a megszemélyesített, illetve felirattal ellátott kórusok, a több részből álló kórusok, valamint a szólisták és a kórus kapcsolata mind újabb adalék a kórustételek egyre jelentősebbé válása vizsgálatában.

A kórustételek további, nem elhanyagolható jellegzetessége azok hangneme és metrumválasztása. Összességében elmondható, hogy sokkal gyakoribbak a dúr hangnemű tételek, mint a mollok. Egy-egy oratóriumon belül is gyakrabban szerepeltet dúr tételleket Händel, mint moll tételleket. Hasonlóképpen más szempontokhoz, a hangnemek használatát is a cselekmény indokolja. Érdekes azonban, hogy csak b-s előjegyzésű moll tételleket találunk az említett oratóriumokban. Ezen belül két hangnem gyakori: a g-moll és a c-moll. A g-moll tételek mindegyike Istenhítt, megmásíthatatlan tényeket megfogalmazó, valamint az Úr szolgáit védő kórusok. Ezzel szemben a c-moll hangnemű tételekben megjelennek világiasabb témák is, mint például az utálat vagy rágalom.

Oratórium nem létezik zenekar nélkül, tehát mindenképpen szükséges a hangszerelés vizsgálata is. Barokk kor lévén elsődleges a continuo és a basszushangszerek vizsgálata, ezt követően pedig az alaphangszerelés és az ettől eltérő egyéb hangszerek használatának kérdésköre.

Figyelemreméltó Händel zárlatalkotása is, mely lenyűgöző sokszínűséget mutat a kórustételekben. Az előlegzések és késleltetések sokfélesége, az azokban rejlő disszonanciák és konszonanciák váratlan fordulatokkal gazdagítják egy-egy szövegrész lezárását. Hasonlóképpen izgalmas a barokk kortól idegen vagy ritka harmóniák, harmóniafordulatok használata.

Az általam bemutatásra választott szempont a homofon és polifon szerkesztésmódokat és a közöttük felfedezett egyéb típusokat mutatja be. Ebből a szempontból a kórustételeket hat nagyobb csoportba lehet sorolni. A tételek többsége több kategóriába is tartozhat, ezért gyakran pontosabb,

ha homofon és polifon szakaszok – és nem tételek – szerkesztésmódjáról beszélünk, bár vannak tisztán homofon vagy csak polifon tételek is.

1. Teljesen homofon tételek, szakaszok

A legtöbb ilyen tétel az *Athalia*-ban van. Véleményem szerint ezeket a jelenetben betöltött szerepük indokolja és az, hogy a kórusok relatíve magas aránya nagy feladatot jelenthetett eleinte az együttesnek, ezért Händel inkább homofon tételeket írt. Egy kivétellel („The gods, who chosen blessings shed”) mindegyik tételben van szólólista. Kapcsolatuk kétféle lehet: vagy az ária után énekel a kórus („Oh Judah, boast his matchless law”; „Hear from thy mercy”), mintegy megerősítve a hallottakat, vagy egymást váltogatják („Tyrants would in impious throngs”; „Oh shining mercy”; „Around let acclamatiuons ring”).

A későbbi oratóriumokban már inkább csak egy-egy tétel kezdete vagy valamelyik szakasza az, amely tisztán homofon szerkesztésű. A *Saul*-ban is megfigyelhető az a vonás, hogy a szólólistára reagáló kórus homofon indítású: az „Is there a man”; „Eagles were not so swift” és „O fatal day!” tételekben. Az Istent („How excellent, thy name”) illetve Dávidot dicsőítő nép éneke is homofon („Welcome, welcome”; „David his ten thousands slew”), valamint a zárókórus első szakasza (1-41. ütem).

Ritkább ez a fajta szerkesztésmód a többi műben. A *Belshazzar*-ban és az *Alexander Balus*-ban már csak egy-egy tétel kezdete homofon: „Sing, oh ye heav'ns!” és „Flush'd with conquest”. A *Solomon* két tétele ismét teljes egészében homofon („Swell the full chorus”; „The name of the wicked shall quickly be past”) és van egy tételkezdet is: „With pious heart, and holy tongue”.

2. Többnyire homofon tételek, rövid polifon részekkel

A teljesség igénye nélkül minden műből csupán egy tételt említenék meg. Ide tartozik az *Athalia* második felvonásának végén lévő nőikar, a Sault és Jonatánt sirató kórus a *Saul*-ban („Mourn, Israel”), a *Belshazzar* első kórustétele, a házasság istenéhez éneklő kórus az *Alexander Balus*-ban („Triumph, Hymen, in the pair”), a *Solomon*-ból pedig az Istent dicsőítő tétel („Praise the Lord”). E tételekben tehát néha felváltja a homofóni-

át másfajta szerkesztésmód, de egyik szakasz sem elég jellegzetes annyira, hogy a polifon szerkesztésmódok valamelyikébe lehessen sorolni.

3. Szólampáros szerkesztésmód

A szólampáros szerkesztésmód kétféle lehet. Az egyik típusban (I) két szólam összekapcsolódását tutti szakasz követi. A második típus (II) jellemzője, hogy a meglévő szólampárba előbb bekapcsolódik egy harmadik szólam, és utána következik a tutti rész. Ez a szerkesztési elv általában a négyszólamú kórusokban mutatható ki. Legtöbbször az *Athalia*-ban fordul elő, más oratóriumokban csak elvétve.

Rögtön az első kórustételben találkozhatunk előbb az első típussal (88-96. ütem), majd a másodikkal (100-105. ütem). Az első részletben az egyik szólampárba a szoprán és a tenor, a másikba az alt és a basszus tartozik, de a 90. ütemtől ez már megváltozik: a szoprán a basszussal áll párban. A második típus példája igen rövid, mindössze az *ah think* szövegnél szerepel, majd a *with awe* szövegnél már háromszólamú az anyag (alt, tenor, basszus), melyhez zárásként a szoprán csatlakozik.

A „The traitor if you there descry” (10-14. ütem) tételben ritmikailag is jól elkülönülnek egymástól a szólampárok: az alt+tenor, illetve a szoprán+basszus, majd homofóniában egyesülnek a 13. ütemben.

Példa a második típusra a „Cheer her, oh Baal” tétel a 32. ütemtől. A négyszólamú anyagban a szoprán+tenor alkotja az egyik szólampárt, az alt+basszus pedig a másikat (31-32. ütem), majd három+egy szólam jellegű szerkesztés következik (33-34. ütem).

Igen szemléletes példa található az *Alexander Balus*-ban. A „Ye happy nations round” tétel több része szólampáros szerkesztésű. Néhány rövidebb, négyszólamú homofon szakasz benne: például a tétel eleje és az „in choral symphony resound great Alexander’s praise” szövegrész megzenésítései (a 19. ütemtől).

A *Solomon*-ban már nem találkozunk ezzel a szerkesztésmóddal. Úgy tűnik, hogy Händel kezdeti kóruskezelésére volt a legjellemzőbb ez a technika, mely a homofónia és a polifónia közötti átmenetet képviseli.

4. A kánon szerepe

Händelnél nagyon gyakori, hogy kánon indít egy-egy polifon szakaszt, mely maradhat kánon, vagy továbbfejlesztve fúgaexpozícióvá válhat. Az viszont nagyon ritka, hogy teljes fúgát komponáljon a szerző. Mivel többféle imitáció kezdete is lehet a kánon, ezért itt csak azokat a részleteket említem meg, amelyek kánonok maradnak.

Athalia, „The rising world Jehovah crown'd” (10-18. ütem).

Belshazzar, „Behold, by Persia's hero made” (27-29. ütem).

Belshazzar, „Oh glorious prince” (23-30. ütem) – érdekessége, hogy a háromszólamú kánon felhangzik D-dúrban is, mintha az előzőnek lenne a comese.

Kvintkánon szól a *Belshazzar* „Recall, oh king!” tételének végén (34-40. ütem).

Alexander Balus, „O calumny” (63-75. ütem).

Solomon, „Now a different measure try” (29-32. ütem, majd 46-52. ütem); „With pious heart, and holy tongue” (a 91. ütemtől).

5. Fúgaexpozíció

Gyakori Händel kórusaiban, hogy csak fúgaindítás van, de folytatás nincs. Elhangzik egy dux, egy comes, esetleg még egy dux vagy comes, aztán összeáll a kórus homofonná, a fúgatéma pedig többé nem jelenik meg. Az *Athalia*-ban ilyen a „Cheer her, oh Baal” kezdete. A szopránban indul a dux (5. ütem), melyet a basszus követ egy ideig pontos kánonnal. Az alt hozza a comest (9. ütem), bár csak a kezdete felel meg a duxnak. Ezt a szólamot a tenor követi szintén nem pontos kánonnal. Újabb comes következik a szopránban (11. ütem), aminek kánonja a basszusban szól. A kánon használata miatt ebben a tételben inkább dux- és comes-területekről beszélhetünk. A fúgaexpozíció utáni ütemekben Händel a dux kezdőmotívumából kánonot hoz létre (basszus, 16. ütem; szoprán, 17. ütem; tenor, 18. ütem).

A *Saul*-ban az egyik legérdekesebb a második felvonást záró kórus, mely több polifon szakaszra oszlik. Már a tétel kezdete is imitációs szerkesztésű: a 9. ütemtől pontos kvintkánonok követik egymást. Az *Andante larghetto*-szakaszban a témát az alt hozza, melyhez a kontraszobjektum a szoprán-

ban hallható. Ennek jellegzetessége az eltolt ritmus. Csupán egy fúgaexpozíció hangzik el ennek a résznek a szövegére: dux-alak van az altban (57. ütem) és a basszusban (68. ütem), comes pedig a szopránban (62. ütem) és a tenorban (79. ütem).

A „Nor End, but with his own destruction” rész szintén egy fúgaexpozíció szoprán, alt, tenor, basszus belépési sorrenddel. Ennek végén visszater az előbbi fúgaexpozíció vége (111-136. ütem). Utána újra megjelenik a „Nor End” kezdetű szakasz, mely a 153. ütemig pontos ismétlés. A tétel végén még hallható a téma egy szólampáros szerkesztésű részben: előbb a basszusban (155. ütem), majd a szopránban (157. ütem) – itt is szerepet kap tehát a kánonszerkesztés.

A *Belshazzar* „Sing, oh ye heav'ns” tételének egyik polifon szakasza (79-97. ütem) fúgaexpozíció. Miután mind a négy szólam belépett, még hallható a dux témafeje a szopránban (87-89. ütem), aztán az altban (91. ütem), majd a basszusban (93. ütem), de az expozíciót követő homofon szakasszal le is zárul ez a szövegrész.

Szintén fúgaexpozíció található az „Oh glorious prince!” kórus egyik polifon szakaszában (66-81. ütem).

Az *Alexander Balus* zárókórusának „Amen”-szakasza indul fúgaexpozícióval. A szopránban induló duxot (g-moll) az altban a comes követi (d-moll), aztán egy újabb dux-comes pár következik (tenor és basszus), bár a basszus témája már rövidebb. Később már csupán egy-egy rövid motívum hangzik fel, mely a témára emlékeztet, ám teljes téma már nem.

A *Solomon* „Thus rolling surges rise” tételében a kórus belépése fúgaexpozícióval indul. A 23. ütemben a szoprán mutatja be a témát (Esz-dúr, dux), melyet az alt reális válasza követ a 27. ütemben (B-dúr, comes). Hamar visszater az Esz-dúr, mivel a tenor szólam a comes után a várt négy ütem helyett már két ütem múlva belép (Esz-dúr, dux). Ezt újra négy ütem eltéréssel követi a basszusban hallható comes-alak. A B-dúr hangnemet megerősíti Händel a szoprán II-ben felhangzó újabb comes segítségével (35. ütem). A tétel folytatásában már az eredeti témát nem használja a szerző, csupán két töredékét, ám ezek nem elég jelentősek ahhoz, hogy a fúga további formai funkcióját betöltsék (47. ütem, tenor és 49. ütem, basszus).

6. Fúga

Johann Sebastian Bach nagy kórusfúgaival ellentétben Händelnél nagyon ritka a következetesen végigírt fúga. Az első ilyen tétel az *Athalia*-ban van, az első felvonás végén. A dux a szopránban szólal meg (d-moll), melyet eleinte az alt is énekel, ám az ötödik ütemtől más a szerepe, mivel a tenorban induló kontraszsubjektumot folytatja. A comest a basszus hozza (6. ütem, a-moll), melyhez a kontraszsubjektumot a tenor adja. A kontraszsubjektum anyagából építkezik az átvezető szakasz (basszus, 13. ütem; szoprán, 15. ütem; alt, 17. ütem és szoprán, 22. ütem). Legközelebb csak a 29. ütemben hangzik fel újra a dux, a hozzá tartozó ellenszólammal az altban, némi változtatással (30. ütem). Idáig tart a fúgaexpozíció. A kidolgozási részben először F-dúrban hangzik fel a téma (basszus, 42. ütem) és kontraszsubjektuma (tenor, 43. ütem). Ezt különböző ellenszólam-törédek követik, témák nélkül (47-60. ütem). Comes-alakok is megszólalnak a szubdomináns g-mollban (basszus, 61. ütem; tenor 65. ütem) kontraszsubjektumok kíséretében (szoprán és basszus), majd a-mollban, a domináns hangnemben (basszus, 79. ütem). A kidolgozásban tehát csak domináns és szubdomináns alakok vannak. A visszatérést a szopránban felhangzó dux kezdi (96. ütem): ez a szakasz a 117. ütemig pontosan megegyezik a tétel első 22 ütemével. A 101. ütemben megjelenik újra a comes is (basszus), szintén kontraszsubjektummal párosulva (tenor). Az utolsó dux már ellenszólam nélkül szerepel, a tétel zárása előtt pedig nem sokkal domináns orgonapont is szól. Händelnél igen ritka, hogy az aranymetszéssel kapcsolatban összefüggéseket lehessen kimutatni. Ebben a tételben a negatív aranymetszésig tart a tonikai és domináns hangnemek, valamint paraleljeik váltakozása. Ezután jelenik meg a szubdomináns terület (55. ütem).

A *Saul*-ban több fúgaszerkesztésű tétel is található. A „The Youth inspir'd by Thee” tételben található fúga jellegzetessége az, hogy megtalálhatjuk benne a fúgaexpozíciót (11-30. ütem) és a kidolgozást (a 31. ütemtől), de nem tér vissza a dux. A dux (tenor) után egy ütemmel belépő comes (basszus) strettaként indul, és ez a vonás a szoprán-alt viszonyában is megegyezik (22-23. ütem). Gyakori Händelnél a lefelé tartó skála, ez itt a kontraszsubjektum témáját adja („And headlong drove”). A kidolgozási részben a téma különböző variációival találkozhatunk. Indításuk általában pontos, folytatásuk viszont eltérő. Például comes-indítás szól a szopránban (31. ütem), a basszusban (37. ütem), aztán a tenorban (57. ütem). A kontraszsub-

jektum is változatos formákban jelenik meg: a dallamos mollra épülő alt (65. ütem), mely az anyagából építkező stretta első tagja. Ezt kétütemenként újabb belépések követik szoprán, tenor, basszus sorrendben. Az utolsó tag fölött tercelve hallhatjuk a dallamot a szopránban – ez már a szólampáros szerkesztés egyik példája, melyet homofon lezárás követ. A duxnak csak a kezdetét halljuk a basszusban (50. ütem), ám a téma negyedik ütemében a duxra jellemző kvartlépés helyett kvint szól, mely a comes jellegzetessége volt. Ezt követően még kétszer elhangzik a comes indítása (tenor, 56. ütem; basszus, 60. ütem), ám a dux eredeti formájában és hangnemében nem tér vissza. Ezért a fuga a kidolgozás szintjén marad.

Egy másik példa az első felvonás zárókórusa („Preserve him for the glory”). Ebben szabályos fugaexpozíció van dux-comes-dux-comes alakokkal (1-18. ütem). A kidolgozásban a dux változatos fajtáit lehet felfedezni, például dúr alakja kánonként szólal meg (28-35. ütem); ezt a szubdomináns hangnemű dux kánonja követi (36-41. ütem). A dux teljes terjedelmében nem tér vissza az eredeti hangnemben, mindig csak az eleje szólal meg. Először a basszusban (48. ütem), aztán a szopránban (49. ütem), később pedig az altban (56. ütem) és a tenorban (56. ütem) tűnik fel. A tétel végén a basszus majdnem a teljes témát megszólaltatja (59. ütem). Ennyi eredeti témaindítás akár betöltheti a fúgában a visszatérés szerepét is.

A *Belshazzar* „By slow degrees” tételének *Allegro*-szakasza az egyik kórusfuga. Érdekes, hogy a comes (96. ütem, alt) után újra comes következik (101. ütem, basszus), majd két ütemes késéssel dux hallható (109. ütem). A fugaexpozíció utáni szakaszban eleinte témafejek vannak (a 118. ütemtől), majd a 120. ütemben újra megszólal a dux-alak a basszusban, oktáváltásokkal. Ezt tekinthetjük a fúgában visszatérésnek, mely után ismét csak témafejek vannak. A 125. ütemben indul még egy témafej az altban, ami folytatódik a szopránban, bár egy kis eltéréssel a duxhoz képest.

A *Solomon* egyik fúgája a „Draw the tears from hopeless love” tétel, melyben polifon és homofon szakaszok váltakoznak. A tenor szólam mutatja be a g-moll témát (dux), melyet két ütem eltéréssel az alt követ (comes) c-mollban. A szubdomináns hangnemek használata a tétel folyamán jelentős szerepet kap. Domináns hangnemet nem is használ Händel. A harmadikként belépő szoprán II szólam három ütem eltéréssel hozza a dux-alakot, mely után ismét két ütem múlva szólal meg egy comes-alak (basszus). A fugaexpozíció végén a szoprán I comes-alakot mutat be. Ezt homofon szakasz követi, melynek érdekessége, hogy a basszus szólam még egyszer

megszólaltatja az imitáció alapjául szolgáló dallamot, immár f-mollban (12. ütem). A téma már csak elvétve szólal meg a tétel folyamán, ám annál érdekesebb hangnemekben: a 24. ütemben a tenor b-mollban hozza, két ütemmel később a basszus esz-mollban, végül a 30. ütemben újból a tenorban hangzik fel, eredeti hangnemben. Ezt tekinthetjük visszatérésnek, mely után már csak a tétel homofon zárása következik.

Egy másik fúga a műben rögtön a nyitókórusban található. Meglehetősen érdekes, ugyanis Händel három téma kombinálásával hozza létre azt. A fúgaexpozició a 21. ütemtől a 24., illetve a 29. ütemig tart, mivel az a jellegzetessége, hogy elhangzása után megismétlődik szólamcserékkel. Az egyik téma a 21. ütem felütésével indul a két tenor szólamban (B-dúr). A második téma a szoprán I-ben hallható a 21. ütemtől (B-dúr). A harmadik témának van leginkább kontraszobjektum-jellege, ezt az alt I mutatja be a 22. ütemtől (B-dúr). A szólamcserés szakaszban (25-30. ütem) az első témát a szoprán II, a másodikat a két basszus, a harmadikat a szoprán I és az alt II hozza. A fúgaexpoziációt a két homofon kórus váltakozása követi (30-40. ütem). A második polifon szakasz lehet a fúga kidolgozási része (41-50. ütem). Ebben ugyanúgy követi egymást a három téma, mint a fúgaexpozicióban (az ismétlések is), de mindegyik a szubdomináns hangnemben, Esz-dúrban szól. Az 51. ütemtől ismét B-dúr tonalitásban szólnak a témák azzal az eltéréssel, hogy a harmadiknak csak az eleje hangzik el (52. ütem, a két alt szólam). Ez a fúga visszatérését is jelenthetné, ám ezután még hallható a három téma g-mollban (a 60. ütemtől), majd a tétel zárása előtt szubdomináns hangnemben (a 83. ütemtől). Az első téma domináns irányba nyitásának köszönhetően a tétel zárása mégis B-dúr annak ellenére, hogy a három téma utoljára szubdomináns hangnemben jelent meg.

Érdekes a „Throughout the land Jehovah’s praise” tétel is, mely Händeltől szokatlan szigorú polifóniában íródott. Első része a 33. ütemig tart, kidolgozása a 86. ütemig, visszatérése pedig a 87-118. ütemig. Minden szakaszt kánon indít. A dux a tenorban van, melyet az ötödik ütemtől pontosan megismétel a szoprán egy oktávval feljebb. A comes-alakot az alt mutatja be (15. ütem), ezt pedig a basszus ismétli meg (19. ütem). Különlegessége, hogy a szubdomináns hangnemben szól. A 33. ütemtől kezdődően kétütemes eltérésekkel lépnek be a szólamok (kánon), és C-dúrban hozzák a témát. A basszusban (49. ütem) és az altban (53. ütem) jelenik meg először a moll-alak (a-moll, comes), melyet több követ még. Jelentősebb ezek közül a basszusban megszólaló dux d-mollban (65. ütem). Ezt a szoprán kánonja

követi, bár ez a téma valamivel rövidebb (69. ütem). A visszatérés elején oktáv töréssel hangzik fel a dux (basszus), melynek kánonja a szopránban hallható (91. ütem). A tétel különlegessége, hogy negatív arany metszéspontján jelenik meg először moll hangnem, mégpedig a domináns paralel.

Végezetül álljon itt egy közismert Händel-kórustétel, a *Messias* című oratórium Halleluja-kórusa. Ebben a tételben szintén többféle szerkesztésmódot alkalmaz a zeneszerző. A tétel vázlatos felépítése a következő: homofónia (1-21. ütem); többnyire homofónia, rövid polifónia (22-32. ütem); homofónia (33-41. ütem); fúgaexpozíció (41-51. ütem); szőlampáros szerkesztésmód (51-68. ütem); többnyire homofónia, rövid polifónia (68-74. ütem); szőlampáros szerkesztésmód (75-81. ütem); homofónia (81-94. ütem). Javasolom, hogy a tisztelt olvasó hallgassa meg a tételt, lehetőleg kotta követésével, mely lehetővé teszi számára a zenei befogadás elmélyülését és az analízis könnyebb megértését.

E kórustételek egyéb, jelen tanulmányban nem érintett szempontú vizsgálatai tovább gazdagíthatják a szerzőről kialakult képünket a jövőben.

7. Bibliográfia

1. *Biblia – Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 1992.
2. Brockhaus-Riemann, *Zenei lexikon*, Zeneműkiadó, Budapest 1985.
3. Dean, Winton, *Handel's Dramatic Oratorios and Masques*, Oxford University Press, London 1959.
4. Dean, Winton, *Händel – Grove Monográfiák*, Zeneműkiadó, Budapest 1987.
5. Hicks, Anthony, 'Handel and the idea of an oratorio'. *The Cambridge Companion to Handel*, ed. D. Burrows. Cambridge University Press, 1997. 145-63.
6. Massenkeil, Günther, *Handbuch der musikalischen Gattungen – Oratorium und Passion, Teil 1*, Laaber, 1998, 1999.
7. Szabolcsi Bence-Tóth Aladár, *Zenei lexikon* Főszerkesztő: Dr. Bartha Dénes, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1965.
8. Várnai Péter, *Oratóriumok könyve*, Zeneműkiadó, Budapest 1972.